

REVISTA DE STUDII BANATICE

Anul I

2010

Nr. 1

iulie – decembrie

CUPRINS

Păun Ion Otiman, *La început de drum* 7

Instituții bănățene

Ioan Munteanu, *Biserica Ortodoxă Română și apărarea învățământului confesional la începutul secolului al XX-lea* 11

Ovidiu Laurențiu Roșu, *Conducerea Comunității de Avere a fostului regiment grăniceresc româno-bănățean nr. 13 din Caransebeș (1923-1948)* 25

Păun Ion Otiman, *Grănicerii bănățeni și Comunitatea de Avere* 43

Arheologia spiritului

Doina Bogdan-Dascălu, Crișu Dascălu, *Ideografia ca substitut al biografiei* 49

Ioan Hațegan, *Interferențe culturale la Dunărea Mijlocie și de Jos în mileniul al II-lea al erei creștine. Cu privire specială asupra Banatului* 59

Victor Neumann, *Izvoarele iluminist-romantice ale intelectualității române din secolul al XIX-lea. Biblioteca lui Vasile Maniu* 65

Evocări

GrațIELA Benga, *Anișoara Odeanu – trasee pentru o nouă lectură* 83

DumITRU Vlăduț, *Grigore Popiți, personalitate a literelor și vieții culturale din Banat* 91

Documente

MILIN Miodrag, *Documentar 1989 (I)* 107

Comentarii

Vladimir Lj. Cvetković, *Tratativele privind rezolvarea incidentelor de graniță (Timișoara, 1953) și impresiile delegației iugoslave despre realitatea românească* 127

RECENZII

„Balcanica”, XXXVIII, Annual of the Institute for Balkan Studies. Editor Dušan T. Bataković, Belgrade, 2008 (Grațielă Benga), p. 139; Srpska Akademija Nauka i Umetnosti. Balkanološki Institut. *Bajaši na Balkanu. Identitet etnike zajednice*. Urednik Biljana Sikimić i Dušan T. Bataković, Beograd, 2005 / Academia Sârbă de Știință și Artă. Institutul de Studii Balcanice. *Băieșii din Balcani. Identitatea comunității etnice*. Volum coordonat de Biliana Sikimić și Dušan T. Bataković, Belgrad, 2005 (Viviana Milivoievici), p. 140; Doina Bogdan-Dascălu, *Arta de a scrie, arta de a citi*, Timișoara, Editura Anthropos, Editura David PressPrint, 2010 (Grațielă Benga), p. 141; Livius Ciocârlie, Ion Manta, *Încrâncenarea vieții. Roman Cotoșman*, Editura Brumar, Fundația Interart Triade, Timișoara, 2008 (Sorina Jecza-Janovici), p. 143; Istorijski Arhiv u Pančevu. Mrča Maran, *Kulturni Razvoj Rumuna u Banatu. 1918-1941*, Pančevo, 2004 / Arhiva Istorică din Pancevo. Mircea Măran, *Dezvoltarea culturală a românilor în Banat. 1918-1941*, Pancevo, 2004 (Viviana Milivoievici), p. 144; Ivo Muncian, *Scritori sârbi din România*, Timișoara, Uniunea Sârbilor din România, 2007 (Viviana Milivoievici), p. 146; „Studii de știință și cultură”. Revistă trimestrială editată de Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, V, 2009, nr. 1 (16) (Ștefan Gencărau), p. 147; Cornel Ungureanu, *Geografia literaturii române, azi*, vol. 4 – *Banatul*, Pitești, Editura Paralela 45, 2005 (Dana Nicoleta Popescu), p. 148.

INHALTSVERZEICHNIS

Păun Ion Otiman, <i>Anfang des Weges</i>	7
--	---

Banater Behörden

Ioan Munteanu, <i>Die Rumänische Orthodoxe Kirche und die Verteidigung des kirchlichen Unterrichts zu Beginn des 20. Jahrhunderts</i>	11
Ovidiu Laurențiu Roșu, <i>Die Verwaltung der Gütergemeinschaft des ehemaligen rumänisch-banater Grenzsoldatenregiments Nr. 13 aus Caransebeș (1923-1948)</i>	25
Păun Ion Otiman, <i>Banater Grenzsoldaten und die Gütergemeinschaft</i>	43

Archäologie des Geistes

Doina Bogdan-Dascălu, Crișu Dascălu, <i>Ideeographie als Ersatz der Biographie</i>	49
Ioan Hațegan, <i>Kulturelle Interferenzen im mittleren und unteren Donauzflussgebiet im 2. Jahrtausend unserer Zeitrechnung. Mit besonderer Berücksichtigung des Banats</i>	59
Victor Neumann, <i>Aufklärerisch-romantische Quellen der rumänischen intellektuellen Elite im 19. Jahrhundert. Die Vasile Maniu Bibliothek</i>	65

Persönlichkeitsbilder

GrațIELa Benga, <i>Anișoara Odeanu-Wege einer neuen Lektüre</i>	83
Dumitru Vlăduț, <i>Grigore Popiți, eine literarische und kulturelle Persönlichkeit des Banats</i>	91

Dokumente

Milin Miodrag, <i>Dokumente 1989 (I)</i>	107
--	-----

Besprechungen

Vladimir Lj. Cvetković, <i>Verhandlungen zur Lösung der Grenzkonflikte (Timișoara, 1953) und die Eindrücke der jugoslawischen Delegation über die rumänische Wirklichkeit</i>	127
---	-----

REZENSIONEN

„Balcanica”, XXXVIII, Annual of the Institute for Balkan Studies. Editor Dušan T. Bataković, Belgrade, 2008 (Grațiela Benga), p. 139; Srpska Akademija Nauka i Umetnosti. Balkanološki Institut. *Bajaši na Balkanu. Identitet etnike zajednice*. Urednik Biljana Sikimić i Dušan T. Bataković, Beograd, 2005 / Academia Sârbă de Știință și Artă. Institutul de Studii Balcanice. *Băieșii din Balcani. Identitatea comunității etnice*. Volum coordonat de Biliana Sikimić și Dušan T. Bataković, Belgrad, 2005 (Viviana Milivoievici), p. 140; Doina Bogdan-Dascălu, *Arta de a scrie, arta de a citi*, Timișoara, Editura Anthropos, Editura David PressPrint, 2010 (Grațiela Benga), p. 141; Livius Ciocârlie, Ion Manta, *Încrâncenarea vieții. Roman Cotoșman*, Editura Brumar, Fundația Interart Triade, Timișoara, 2008 (Sorina Jecza-Janovici), p. 143; Istorijski Arhiv u Pančevu. Mrča Maran, *Kulturni Razvoj Rumuna u Banatu. 1918-1941*, Pančevo, 2004 / Arhiva Istorică din Pancevo. Mircea Măran, *Dezvoltarea culturală a românilor în Banat. 1918-1941*, Pancevo, 2004 (Viviana Milivoievici), p. 144; Ivo Muncian, *Scriitori sârbi din România*, Timișoara, Uniunea Sârbilor din România, 2007 (Viviana Milivoievici), p. 146; „Studii de știință și cultură”. Revistă trimestrială editată de Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, V, 2009, nr. 1 (16) (Ștefan Gencărau), p. 147; Cornel Ungureanu, *Geografia literaturii române, azi*, vol. 4 – *Banatul*, Pitești, Editura Paralela 45, 2005 (Dana Nicoleta Popescu), p. 148.

CONTENTS

Păun Ion Otiman, <i>At the Beginning</i>	7
--	---

Banatics Institutions

Ioan Muntean, <i>The Romanian Orthodox Church and the Protection of Confessional Education in the Beginning of the XXth Century</i>	11
Ovidiu Laurențiu Roșu, <i>The Administration of the Community of Wealth of the Late 13th Romanian Border Regiment from the Banat Region in Caransebeș between 1923-1948</i> ...	25
Păun Ion Otiman, <i>The Frontier Guards in Banat and the Community of Wealth</i>	43

The Archeology of the Spirit

Doina Bogdan-Dascălu, Crișu Dascălu, <i>Ideeography as a Substitute of Biography</i>	49
Ioan Hațegan, <i>Cultural Interferences on Middle and Eastern Danube during the Second Millenium of the Christian Era. A Research Focused on the Banat Region</i>	59
Victor Neumann, <i>Enlightment and Romantic Roots of the Romanian Intellectuals in the XIXth Century. Vasile Maniu's Library</i>	65

Evocations

GrațIELa Benga, <i>Anișoara Odeanu – Clues for another Reading</i>	83
Dumitru Vlăduț, <i>Grigore Popiți, Personality of the Letters and of the Culture in the Banat Region</i>	91

Documents

Milin Miodrag, <i>Documentary 1989 (I)</i>	107
--	-----

Comments

Vladimir Lj. Cvetković, <i>The Negotiations Reguard the Solving of Frontier Incidents (Timișoara, 1953) and the Yugoslavian Delegation's Impressions about Romanian Reality</i>	127
---	-----

ABSTRACTS

„Balcanica”, XXXVIII, Annual of the Institute for Balkan Studies. Editor Dušan T. Bataković, Belgrade, 2008 (Grațielă Benga), p. 139; Srpska Akademija Nauka i Umetnosti. Balkanološki Institut. *Bajaši na Balkanu. Identitet etnike zajednice*. Urednik Biljana Sikimić i Dušan T. Bataković, Beograd, 2005 / Academia Sârbă de Știință și Artă. Institutul de Studii Balcanice. *Băieșii din Balcani. Identitatea comunității etnice*. Volum coordonat de Biliana Sikimić și Dušan T. Bataković, Belgrad, 2005 (Viviana Milivoievici), p. 140; Doina Bogdan-Dascălu, *Arta de a scrie, arta de a citi*, Timișoara, Editura Anthropos, Editura David PressPrint, 2010 (Grațielă Benga), p. 141; Livius Ciocârlie, Ion Manta, *Încrâncenarea vieții. Roman Cotoșman*, Editura Brumar, Fundația Interart Triade, Timișoara, 2008 (Sorina Jecza-Janovici), p. 143; Istorijski Arhiv u Pančevu. Mrča Maran, *Kulturni Razvoj Rumuna u Banatu. 1918-1941*, Pančevo, 2004 / Arhiva Istorică din Pancevo. Mircea Măran, *Dezvoltarea culturală a românilor în Banat. 1918-1941*, Pancevo, 2004 (Viviana Milivoievici), p. 144; Ivo Muncian, *Scriitori sârbi din România*, Timișoara, Uniunea Sârbilor din România, 2007 (Viviana Milivoievici), p. 146; „Studii de știință și cultură”. Revistă trimestrială editată de Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, V, 2009, nr. 1 (16) (Ștefan Gencărau), p. 147; Cornel Ungureanu, *Geografia literaturii române, azi*, vol. 4 – *Banatul*, Pitești, Editura Paralela 45, 2005 (Dana Nicoleta Popescu), p. 148.

LA ÎNCEPUT DE DRUM

Apariția „**Revistei de studii banatice**”, revistă de cultură, pluridisciplinară, umanistă, a Academiei Române – Filiala Timișoara, reînnoadă o veche și frumoasă tradiție culturală a Banatului interbelic. Întreruperea brutală, cauzată de instalarea comunismului, a apariției revistelor de cultură „**Banatul**” (director Aron Cotruș), „**Analele Banatului**”, „**Revista Institutului Social Banat-Crișana**” (director Cornel Grofșoreanu), a generat un gol în literatura de specialitate culturală, istorică.

Academia Română, renăscută în mare măsură după 1989, face eforturi însemnate de a prezenta publicului interesat atât fructuoasa și frumoasa tradiție academică bănățeană, cât și rezultatele cercetărilor științifice ale membrilor și cercetătorilor din Filiala Timișoara a Academiei Române precum și a colaboratorilor săi.

Banatul, această provincie atât de armonios alcătuită, mărginită de Mureș, Dunăre și coroana vestică a Carpaților Orientali, cuprinzând cele mai diferite bogății naturale, câmpii dintre cele mai mănoase, dealuri și munți de un pitoresc aparte, binecuvântată de Dumnezeu și înnobilită de locuitorii săi, a fost și continuă să fie una dintre cele mai de seamă zone economice ale României. Banatul, din cele mai vechi timpuri, începând cu ocupația romană și până în epoca modernă și contemporană, a fost o zonă de maximă atracție, migrație, așezare și statornicire pentru cele mai diferite seminții, etnii și continuă să fie și azi loc de căutare pentru mulți, foarte mulți locuitori din alte provincii ale României și din alte țări. Evoluția economică complexă de ansamblu a Banatului, dezvoltarea unor centre industriale și comerciale, apariția unor premiere românești, europene și chiar mondiale în domeniul tehnicii au făcut din această provincie un loc de atracție, în primul rând pentru mulți ingineri de seamă, care au constituit, pe aceste meleaguri, centre de cercetare importante la Timișoara, Reșița, Bocșa, Oravița, Caransebeș, Lugoj, Arad etc. Pe acest fundal economic și social, au apărut și primii embrioni ai cercetării științifice bănățene care, în timp, s-au dezvoltat în puternici poli de cercetare.

Nu putem trece peste Banatul academic al celei de a doua părți a secolului al XIX-lea, fără a menționa în cuvântul înainte al „**Revistei de studii banatice**”, un fapt remarcabil al orașului Oravița anilor 1870-1880, ca exemplu referitor la ceea ce a reprezentat emulația academică din provinciile locuite de români, dar aflate în afara granițelor României dinaintea Marii Uniri. În această perioadă, de circa un deceniu, în Oravița, oraș cu o populație de circa 4-5 mii de locuitori, au făcut cercetări și au publicat lucrări științifice filologice și folclorice doi oameni de seamă ai folcloristicii românești: Atanasie Marian Marienescu (ales membru al Academiei Române din anul 1877) și Simion Mangiuca (ales membru al Academiei Române în anul 1889). Deci, doi academicieni români într-un târg al Imperiului Habsburgic cu puternică viață culturală și spirituală românească.

De la fondarea **Societății Literare Române**, precursora instituției academice de azi, până la Marea Unire din 1918, timp de mai bine de jumătate de secol, **Academia Română** a avut un rol determinant în ceea ce privește cultivarea spiritului de unitate națională al românilor pe meleagurile bănățene. În această perioadă, o pleiadă de scriitori, publiciști, ierarhi ai bisericii ortodoxe și greco-catolice, oameni politici din Banat au militat pentru același mare țel național – unirea tuturor românilor. Astfel, oameni remarcabili ai culturii, bisericii, scriitori, publiciști, istorici, precum **Ioan Slavici, Vasile Maniu, Iosif Goldiș, Atanasie Marian Marienescu, Simeon Manguica, Nicolae Popea, Vasile Mangra, Gheorghe Popoviciu, Enea Hodoș**, sunt aleși membri ai **Academiei Române**, deși, cu toții, după cum bine se știe, se aflau în afara granițelor României, dincolo de Carpați, în Banat. **Vasile Goldiș**, membru în Consiliul Dirigent, bărbatul de stat, ministrul de mai târziu în guvernul României Mari, cel care, prin glasul său, a dat citire la 1 decembrie 1918, la Alba Iulia, Rezoluției către națiune, va fi ales membru al Academiei Române la 7 iunie 1919. La aceeași dată, sunt aleși membri ai Academiei Române încă doi mari români din Banat, episcopul de Caransebeș, **Miron Cristea**, cel care va ajunge primul Patriarh al României, și publicistul și omul politic din Lugoj, **Valeriu Braniște**.

Un moment remarcabil în viața științifică a Banatului, dar și a României îl constituie primul zbor mecanic al bănățeanului **Traian Vuia**, la Montesson-Paris, în data de 18 martie 1906. Geniul tehnic, alături de realizările științifice fără egal, multe premii mondiale în domeniul tehnicii și contribuțiile sale pe tărâm social-politic, apărute în publicațiile vremii la Paris și Lugoj, mai puțin cunoscute în mediile intelectuale românești, l-au așezat pe Traian Vuia în rândul membrilor **Academiei Române**, precum și în galeria celor mai de seamă oameni de știință ai României și ai lumii.

Realizarea vechiului deziderat al Banatului, de a avea învățământ universitar la Timișoara, se va împlini după Marea Unire, în 1920, prin înființarea Școlii Politehnice. Acest prim nucleu universitar, coagulat în jurul unor matematicieni și ingineri de seamă, precum **Victor Vâlcovici, Traian Lalescu** (primul rector al Școlii Politehnice), **Cornel Micloși, Dan Mateescu, Remus Răduleț, Ilie Murgulescu, Coriolan Drăgulescu, Alexandru Cișman** – formați în mari școli politehnice europene – Zürich, Dresda, Karlsruhe, Göttingen, Berlin – Charlottenburg, Nancy, Versailles, toți devenind, în timp, membri ai **Academiei Române**, prezintă embrionul fecund al viitoarei vieți academice în Banat. Apariția și dezvoltarea laboratoarelor științifice în cadrul Școlii Politehnice vor crea climatul propice cercetătorilor de frunte din domeniul științelor tehnice, fundamentale și avansate, precum și al matematicii, fizicii și chimiei.

În timp, studenți de frunte ai Politehnicii din Timișoara, dovedind reale calități de cercetare și didactice, vor deveni profesori, alături de maeștrii lor, iar mai apoi, membri ai **Academiei Române**. În generația nouă de oameni de știință ai Politehnicii din Timișoara, s-au remarcat profesorii **Ștefan Nădășan, Aurel Bărglăzan, Ioan Anton, Toma Dordea, Gheorghe Silaș, Vasile Coheci, Traian Sălăjan**, primiți în Academia Română între anii 1955 și 1994. Contribuțiile lor remarcabile în domeniul

științelor tehnice al învățământului politehnic, au constituit piatra de temelie, fundația solidă pentru recunoașterea atât în țară, cât și în străinătate, a temeinicei pregătiri ingineresti de la Timișoara. În laboratoarele Bazei științifice și ale catedrelor de profil, vor dezvolta cercetări de excepție în domeniul medicinei, agronomiei, lingvisticii, profesorii, membri ai Academiei Române, **Pius Brânzeu, Benedict Menkes, Gheorghe Lupașcu, Petre Spânul, Irimie Staicu, Gheorghe Ivănescu**, formați, asemeni colegilor din Politehnică, la mari școli universitare europene și americane: Strasbourg, Viena, Manhattan, Kansas-SUA, Paris, Roma etc.

În climatul științific dinainte de 1989, având în vedere și multiplele restricții ideologice din perioada comunistă, în aria academică bănățeană au apărut și continuă să apară, mai cu seamă în cadrul instituțiilor de învățământ superior și de cercetare, reviste științifice prestigioase, dar, în marea lor majoritate, cu un conținut monodisciplinar.

Lipsea însă o publicație cu deschidere pluridisciplinară și umanistă, susținută de competențele științifice, culturale și artistice din zonă sau interesate de acest spațiu, care să reflecte, într-o manieră convingătoare, potențialul spiritual al Banatului.

„**Revista de studii banatice**” a fost înființată tocmai în acest scop, pe care, îmi exprim convingerea, îl va urmări cu pasiune, consecvență și, îndeosebi, cu rodnicia dorită de cititorii ei. De asemenea, „**Revista de studii banatice**” pune la dispoziția colegilor cercetători din domeniile istoriei și culturii bănățene paginile sale pentru două teme fundamentale: *Istoria Banatului* și *Enciclopedia Banatului*, lucrări așteptate cu mult interes, de multă vreme, de către publicul cititor.

Drum bun!

Acad. **Păun Ion Otiman**
Secretar General al Academiei Române
Noiembrie 2010

**BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ
ȘI APĂRAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI CONFESIONAL
LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA**

Ioan Munteanu

Cuvinte-cheie: lege școlară, control, Nicolae Popeea, Plan de învățământ, *Memorandum*

Politica școlară oficială a cercurilor guvernamentale din statul maghiar în perioada dualismului austro-ungar a fost marcată de o majoră contradicție. Pe de o parte, a fost evidentă tendința de modernizare a sistemului de instruire școlară, de extindere a instituției de învățământ, de orientare a procesului didactic pe coordonatele principiilor pedagogice europene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul veacului următor. Pe de altă parte, politica școlară oficială a inclus preocupări certe de subordonare a instituției de învățământ unor obiective de asimilare etnică și lingvistică a populațiilor nemaghiare. În mod sistematic s-au adoptat măsuri, de ordin legislativ sau administrativ, menite să asigure impunerea limbii maghiare prin sistemul de învățământ, să etatizeze rețeaua școlară, să blocheze procesul de afirmare a păturii intelectuale provenite din rândul altor popoare¹.

Realitatea menționată este convingător demonstrată de repetatele acte legislative privind procesul de învățământ adoptate în parlamentul maghiar până la declanșarea primului război mondial².

Legea școlară XXXVIII/1868 a statornicit principalele criterii după care au funcționat instituțiile școlare. Introducea în practica educațională două principii moderne:

- a) obligativitatea învățământului primar pentru copiii cu vârsta de 6-15 ani;
- b) dreptul părinților de a alege școala pentru fiii lor³.

A stabilit categoriile de instituții de învățământ. Limba de predare în școală era hotărâtă de susținătorii instituției respective. Recunoștea caracterul confesional al unor unități de învățământ. Se accepta dreptul de autonomie al Bisericii Ortodoxe Române în organizarea și administrarea școlilor confesionale cu limba română de predare. Cuprinsul Legii 38/1868 includea o serie de prevederi de nuanță liberală, dar și formulări interpretabile, care vor oferi în viitor posibilități de intensificare a controlului statului asupra procesului de învățământ și de extindere a orelor de predare în limba maghiară⁴. Anii care vor urma aduc noi acte legislative menite să amplifice

¹ S. Mândruț, *Mișcarea națională și activitatea parlamentară a deputaților Partidului Național Român din Transilvania între anii 1905-1910*, Editura Fundația Culturală „Cele trei Crișuri”, Oradea, 1995, p. 24.

² I. Munteanu, *Banatul istoric. 1867-1918. Școala. Educația*, vol. 3, Editura Excelsior Art, Timișoara, 2008, p. 65-89.

³ *Ibidem*, p. 66.

⁴ *Ibidem*, p. 71.

intervenția autorităților de stat în activitățile desfășurate în școlile confesionale și să îngrădească procesul de instruire școlară în limbile nemaghiare.

În anul 1875 s-a inaugurat practica interzicerii manualelor școlare care nu corespundeau cu intențiile politice ale autorităților maghiare. Următoarele decenii vor fi marcate de interzicerea a zeci de manuale școlare destinate activităților didactice din școlile confesionale românești⁵. Scopul principal urmărit era limitarea autonomiei instituției de învățământ confesional și pregătirea condițiilor pentru statificarea acesteia. La 10 iunie 1876 a fost sancționată Legea XXVIII/1876⁶. Prevederile sale urmăreau restrângerea drepturilor recunoscute Bisericii Ortodoxe Române în administrarea școlilor confesionale cu limba maternă de predare. Deschidea calea unui amestec tot mai pronunțat din partea autorităților statului în problemele de activitate internă a școlilor confesionale. Regulamentul intern de funcționare trebuia stabilit de Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică, ceea ce echivala cu o importantă știrbire a rolului Bisericii în administrarea acestor instituții de învățământ.

Politica oficială de folosire a instituției de învățământ ca instrument de impunere a limbii maghiare, de asimilare etnică și lingvistică, este inițiată prin Legea XVIII/1879, elaborată de ministrul A. Trefort. Limba maghiară devenea (art. 4) obiect „de studiu obligatoriu în toate școalele primare publice”. Învățătorii aflați în activitate (art. 3) erau obligați, ca în timp de 4 ani, să învețe limba maghiară „în așa grad încât să fie în stare a o preda în școalele primare”⁷. Cadrele didactice care, în cursul celor 4 ani, nu și-au însușit limba maghiară în măsură să o predea elevilor urmau a fi îndepărtați din învățământ. Niciun elev al Preparandiei nu putea primi diplomă de învățător dacă nu și-a însușit limba maghiară la nivelul cerinței de predare în școală⁸. Nerespectarea dispozițiilor din lege dădea dreptul autorităților să înlocuiască școala confesională cu școala comunală sau de stat cu predarea numai în limba maghiară.

Legea XXX/1883 impunea introducerea limbii maghiare, ca obiect de studiu, în Liceele reale și Gimnaziile cu predarea în limbile materne ale naționalităților⁹. Prevedea obligativitatea cadrelor didactice din aceste instituții de a cunoaște limba maghiară. Scopul urmărit era impunerea unui control mai sever al statului asupra procesului de învățământ din unitățile școlare respective. Ultimul deceniu din secolul al XIX-lea este marcat de adoptarea altor acte legislative, direcționate spre realizarea obiectivelor politice ale guvernărilor din statul maghiar. Legea XV/1891¹⁰

⁵ N. Bocșan, V. Leu, *Școală și comunitate în secolul al XIX-lea. Circularele școlare bănățene*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002, p. 42.

⁶ Se intitula „Despre autoritățile scolastice populare” cf. *Educatorul*, Oravița, V, 1913, nr. 9-10, octombrie-noiembrie, p. 180-187.

⁷ T.V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub Coroana ungară*, vol. 6, Sibiu, 1910, p. 843-845.

⁸ *Ibidem*.

⁹ I. Munteanu, *Mișcarea națională din Banat. 1881-1918*, Editura Antib, Timișoara, 1994, p. 86

¹⁰ Intitulată „Legea azilelor de copii”.

hotărâre înființare grădinițelor de copii în localitățile țării și declanșarea procesului educațional în limba maghiară de la vârsta de 3 ani¹¹.

Consecințe multiple asupra învățământului confesional va avea aplicarea legii școlare XXVI/1893. Stabilea obligativitatea susținătorilor de școli confesionale de a asigura un salariu minim de 300 fl. pe an, locuință gratuită și ¼ jugăr de grădină fiecărui învățător titular într-o unitate de învățământ¹². Dacă, „din cauza sărăciei”, comunitatea confesională nu putea garanta acoperirea salariului minim, se îngăduia solicitarea unui ajutor de stat cu aprobarea Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică. Ajutorul se acorda cu impunerea unor condiții, care echivalau cu accentuarea controlului statului asupra școlilor confesionale¹³. În cazul că ajutorul solicitat depășea 60 fl. anual, numirea învățătorului depindea de aprobarea ministerului de resort. Un învățător considerat necorespunzător „din punct de vedere al statului”, putea fi respins și înlocuit cu alt cadru didactic. Când „o reclamă interese importante de stat” autoritățile puteau dispune ca școala confesională, care pretindea ajutorul menționat, să fie desființată și înlocuită cu școala de stat. Ministerul de resort dobânda dreptul de a solicita declanșarea „procedurii disciplinare” în cazul în care învățătorul era „învinuit că urmărește o direcțiune dușmănoasă statului”¹⁴. Legea a declanșat o profundă neliniște în rândul comunităților confesionale române, ortodoxe și greco-catolice. Acestea făceau mari sacrificii pentru susținerea materială a instituției de învățământ cu predarea în limba maternă, dar achitau și impozitele pentru bugetul țării, fără a pune condiții, buget din care urma să se asigure, condiționat, ajutorul de stat. Exprimă limpede starea de spirit a populației românești Episcopul Nicolae Popeea în discursul acuzator ținut în Casa magnaților: „Nu atât instrucțiunea, ori îmbunătățirea salarelor învățătoarești, ci altceva este la mijloc, anume curentul acela... care, judecând după toate presemnele, nu poate fi altul decât asimilarea ori maghiarizarea naționalităților nemaghiare”¹⁵.

Primul deceniu din secolul al XX-lea înregistrează noi acțiuni cu caracter legislativ care vor accentua tendințele de asimilare etnică și lingvistică, implementate prin politica oficialităților guvernamentale maghiare. În 20 octombrie 1904, Ministrul de Culte și Instrucțiune Publică, Albert Berzeviczy prezintă dietei un nou proiect de lege școlară. Se integra deplin în politica școlară a oficialităților maghiare și se propunea modificarea legilor școlare din anii 1868 și 1876¹⁶. Pentru a înțelege corect atitudinea adoptată de Biserica Ortodoxă Română vom prezenta principalele prevederi ale proiectului:

– Toți părinții să-și dea copiii în mod regulat „la școala publică elementară populară de toate zilele” de la împlinirea vârstei de 6 ani până la împlinirea a 12 ani de viață. Între 12-15 ani vor urma „cursul de repetiție de la școala populară

¹¹ T.V. Păcățian, *Cartea de aur...*, vol. 7, Sibiu, 1913, p. 428-429.

¹² *Foaia Diecezană*, Caransebeș, VIII, 1893, nr. 44, 31 octombrie/12 noiembrie, p. 3-4.

¹³ Idem.

¹⁴ Detalieri la I. Munteanu, *Banatul istoric...*, vol. 3, p. 78-80.

¹⁵ T.V. Păcățian, *Cartea de aur...*, vol. 7, Sibiu, 1913, p. 616.

¹⁶ Proiectul este publicat integral în *Foaia Diecezană*, cu precizarea că „amenință cu moartea școalele noastre confesionale”.

elementară”¹⁷. Copilul care nu și-a însușit cunoștințele necesare în cele 6 clase primare putea să prelungească cu încă un an frecvența școlii. Se admitea instruirea unor copii „pe cale privată”, cu condiția susținerii anuale a unui examen la o școală publică populară primară. Erau scutiți de a cerceta școala „pe vreme mai scurtă sau mai lungă”, pe baza unui certificat medical, copiii „care pățimesc de boală lipicioasă ori de alienație mintală, cum și cei tâmpiți la minte, incapabili de a învăța”¹⁸. Părinții acestor copii erau datori să-i instruiască la școli speciale. Procedura față de neglijarea cercetării școlii se reglementa, prin Ordonanță, de Ministrul de Culte și Instrucție Publică și devenea obligatorie pentru toate instituțiile de învățământ primar, indiferent de caracterul acestora. Se interzicea¹⁹ înființarea și susținerea unor „școli clandestine”, adică a unei unități școlare (confesionale, comunale, particulare) care nu posedă autorizație de funcționare.

– Părinții, epitropii, stăpânii care nu asigurau prezența regulată a copiilor la școală, întâi erau atenționați în scris din partea primăriei, apoi, de două ori, erau amendați. După aplicarea a două amenzi, în caz că nu trimiteau copiii la școală, se considera comiterea unui „act de transgresiune” și se aplica o amendă de 60 de coroane, care era achitată în bani sau transformată în muncă publică. Nerespectarea acestei dispoziții se pedepsea cu închisoarea pe diferite termene²⁰. În comunele mari, cu populație ocupată în agricultură, cu acordul primăriei locale, elevii trecuți de 10 ani puteau urma cursurile școlare numai dimineața sau cu disciplinele concentrate în două zile din săptămână.

– Articolul 14 stipula modul de efectuare a predării disciplinelor de învățământ în rețeaua școlară populară primară. În instituțiile finanțate de stat se vor „preda toate obiectele în limba maghiară”, excepție făcea predarea religiei, care se putea realiza și în limba maternă a elevului. În celelalte categorii de unități școlare „limba de propunere” era stabilită de susținătorii instituției de învățământ. Proiectul de lege includea următoarea *condiționare*: dacă într-o școală primară populară cu limba de predare nemaghiară „limba maternă a cel puțin 20% din totalitatea elevilor înscriși e cea maghiară, ori dacă dintre toți elevii cel puțin 20 se declară a fi de limbă maternă maghiară, este a se întrebuința și limba maghiară ca limbă de propunere”²¹. Condiționarea menționată deschidea calea unor presiuni directe din partea autorităților pentru a impune predarea disciplinelor de învățământ în limba maghiară, pentru a limita instruirea elevilor în limba maternă. Este unul dintre motivele care au provocat mare îngrijorare în rândul comunităților românești ortodoxe și greco-catolice și care justifică atitudinea fermă de respingere din partea Bisericii Ortodoxe Române. Constituia, practic, un grav atentat asupra dreptului susținătorilor școlilor confesionale de a stabili limba de predare a obiectelor de învățământ. Se adăuga și

¹⁷ *Foia Diecezană*, Caransebeș, XIX, 1904, nr. 43, 24 octombrie/6 noiembrie, p. 1.

¹⁸ *Idem*.

¹⁹ *Idem*.

²⁰ *Idem*, p. 2

²¹ *Idem*.

faptul că în cursul de repetiție al tuturor școlilor populare limba de propunere era exclusiv cea maghiară²².

– Articolul 15 conținea următoarea *precizare*: instruirea obligatorie în limba maghiară, în toate școlile în care limba de propunere nu este în principal cea maghiară, se va realiza „în așa măsură ca elevii de limbă maternă nemaghiară să-și însușească limba maghiară în cei 6 ani ai cercetării zilnice a școlii elementare populare atât de bine, ca, corespunzător raporturilor lor de viață, să-și poată exprima unguerește gândurile, să poată ceti, scrie și socoti fluent unguerește”²³. Planul de învățământ și numărul de ore săptămânale destinate disciplinei de limba maghiară se stabilea de Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică. Deveneau obligatorii, indiferent de caracterul instituției școlare.

– Cu excepția școlilor de stat, în celelalte unități de învățământ popular primar, conducerea acestora (susținătorii materiali) stabilea: planul de învățământ, manualele utilizate, sistemul de predare, nivelul cunoștințelor transmise elevilor. Toate aceste trebuiau însă aprobate de Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică (art. 17 și 18)²⁴. Manualele școlare trebuiau prezentate Ministerului respectiv, pentru verificare spre a nu conține „teze contrare statului și legilor, ori de acelea, care pot să stârnească în elev ură față de patria maghiară și față de alți membrii ai națiunii”²⁵. Ministerul avea dreptul să le interzică întrebuințarea.

– Un învățător putea să instruiască cel mult 80 de elevi. Ministerul de resort putea însă aproba și instruirea unui număr mai mare de elevi dacă sala de învățământ utilizată îngăduia și nu exista posibilitatea înființării altei clase.

– Cursurile de repetiție preconizau aprofundarea cunoștințelor de cultură generală, însușirea de cunoștințe legate de practicarea economiei agrare (băieții), economiei de casă (fetele), comerțului și industriei (meșteșugurii)²⁶. Pregătirea se efectua în 7 ore pe săptămână, pe timp de iarnă, și 4 ore pe săptămână în restul perioadei. Se desfășura în localul școlii populare primare. Pe lângă cunoștințele menționate, o oră pe săptămână era destinată practicării gimnasticii, iar o oră se preda religia în zilele de duminică. Învățătorii de la școlile de stat, comunale și cei de la școlile confesionale, care primeau ajutor de stat, nu erau retribuiți pentru activitatea la cursurile de repetiție²⁷. Nu puteau însă fi obligați la mai mult de 36 de ore de activitate școlară pe săptămână.

– Planul de învățământ la cursurile de repetiție era stabilit de Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică, în colaborare cu alte ministere (Agricultură, Industrie, Comerț, Apărare). Instruirea cursanților era gratuită²⁸.

Articolele 33-47 conțin precizări amănunțite referitoare la *salarizarea* corpului didactic. Salariul minim prevăzut pentru un învățător ordinar (titular) era de 800

²² Idem.

²³ Idem.

²⁴ Idem, p. 3.

²⁵ Idem.

²⁶ *Foia Diecezană*, Caransebeș, XIX, 1904, nr. 44, din 31 octombrie/12 noiembrie, p. 3.

²⁷ Idem.

²⁸ Idem, p. 4.

coroane pe an și 600 coroane pe an pentru un candidat de învățător. Se mai adăuga locuință gratuită (cel puțin două camere, bucatărie, dependințe), un sfert de jugăr teren pentru grădină și cel mult 6 cuincuenale²⁹, în valoare de 100 coroane fiecare³⁰. Era o sumă importantă care, cu siguranță, putea să asigure condiții de viață mulțumitoare unei familii de învățători. Se impune, totuși, o abordare mai pătrunzătoare. Nu se poate nega această intenție a proiectului de lege de a stimula stabilitatea și interesul cadrelor didactice pentru realizarea corespunzătoare a procesului de învățământ. Prevederile sale atestă însă și certe obiective politice. Oficialitățile statului cunoșteau bine marile dificultăți de care se loveau numeroase comunități comunale pentru asigurarea salariului minim de 300 fl. (600 coroane) stabilit prin Legea din 1893. Creșterea salariului minim al corpului didactic cu încă 200 coroane anual accentua aceste dificultăți, mai cu seamă că foarte multe comunități din localitățile rurale mici și mijlocii aveau restrânse resurse financiare și posibilități reduse de susținere materială a școlilor confesionale și comunale. În această situație, practic, *erau obligate* să recurgă la solicitarea unui ajutor de la bugetul statului, constituit și din impozitele sau taxele achitate de comunitățile respective. Nu poate fi omis faptul că proiectul de lege a vizat și subminarea mișcării naționale românești din Banat și Transilvania, aflată în puternică afirmare la începutul secolului al XX-lea. În opinia guvernanților maghiari, sporirea salariului învățătorilor va echivala cu o creștere a obligațiilor financiare ale comunităților confesionale, cu impunerea acestora la o povară suplimentară. Se intenționa ca această situație reală să determine tensiuni între învățătorii români și membrii confesiunilor ortodoxe, să zdruncine legăturile multiple statornicite între slujitorii școlilor și comunitățile respective. Pe această cale se urmărea scăderea prestigiului cadrelor didactice și a influenței acestora în rândul populației românești. Autoritățile maghiare aveau în vedere faptul că învățătorii erau printre cei mai importanți militanți în cadrul mișcării naționale și apărătorii consecvenți ai drepturilor locuitorilor. Subminarea poziției învățătorilor în lumea românească a comunităților rurale, însemna, de fapt, o lovitură dată mișcării naționale, luptei românilor pentru drepturi cetățenești. Confirmă aceste realități includerea în proiectul de lege a unor condiții, cu implicații politice, pentru acordarea ajutorului de stat școlilor solicitante.

– În cazul că susținătorii școlilor confesionale sau comunale, „în urma sărăciei stabilite oficial”³¹ nu erau în stare să achite salariul minim de 800 coroane, plus cuincuenale, aveau dreptul să solicite „prin comisiunea administrativă, ajutor de stat pentru acoperirea lipsei”³². Ajutorul se acorda pe baza unui certificat dat de autoritățile locale privind „starea materială a comunității bisericești”, certificat aprobat de prim pretorul cercual. Fiecare învățător, pentru care se pretinde ajutor de la stat, trebuia să dovedească că este în stare „să instrueze în limba maghiară”³³. Comisiunea școlară are obligația să asigure ca învățătorul respectiv să instruiască zilnic cel puțin 30 de elevi³⁴.

²⁹ Sumă de bani acordată din 5 în 5 ani ca bonificație de vechime.

³⁰ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XIX, 1904, nr. 44, în 31 octombrie/12 noiembrie, p. 4.

³¹ *Idem*, p. 5.

³² *Idem*.

³³ *Idem*.

³⁴ *Idem*.

– Întregirea salariului minim, prin ajutor de la bugetul statului, cu o sumă care depășește 120 coroane, implică acceptarea învățătorului respectiv „de la aprobarea Ministrului de Culte și Instrucțiune”. La o școală confesională care primește ajutor de stat, un nou învățător pentru acest post va fi „numit din partea Ministrului de Culte și Instrucțiune”. Existența unei școli de stat într-o localitate condiționa acordarea ajutorului pentru o instituție de învățământ confesional, numai în cazul în care școala de stat nu dispunea de spațiul necesar instruirii tuturor elevilor³⁵. La școlile elementare populare primare, decizia finală privind alegerea învățătorilor, care au salarii întregite de la stat, aparține³⁶ „cercului de competență al Ministrului de Culte și Instrucțiune”.

– Grave și multiple consecințe pentru activitatea învățătorilor de la școlile confesionale cu limba de predare maternă nemaghiară erau prevederile articolului 49, referitoare la procedura disciplinară aplicată cadrelor didactice. Aceasta era efectuată de Comisiunea administrativă, adică de autoritatea de stat. Se aplica indiferent de primirea sau refuzarea ajutorului de stat. Avea în vedere o serie de motive pentru declanșarea cercetării³⁷. Spre exemplu: învățătorul a neglijat instruirea elevilor în limba maghiară. Dacă neglijarea nu a fost intenționată și s-a datorat insuficienței pregătirii a învățătorului, atunci se dispunea pensionarea sa. În cazul că era vorba „de vreo faptă punibilă (crimă, delict de transgresiune), comisiunea administrativă încredința cauza autorităților penale”. Rezultatul pregătirii elevilor în cunoașterea limbii maghiare trebuia constatată de inspectorul școlar sau substitutul acestuia. Comisiunea administrativă avea dreptul să decidă suspendarea din activitate a învățătorului cercetat disciplinar sau să hotărască suspendarea ajutorului primit de la stat. Pe postul devenit astfel vacant, Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică numea un alt învățător, fără să consulte susținătorii de drept ai instituției școlare în cauză³⁸. Dacă la o școală confesională un învățător a fost de două ori sancționat în baza articolului 49, atunci Ministerul putea decide încetarea activității acestei unități de învățământ și înlocuirea ei cu școala de stat. Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică dobânda dreptul să ordone unei autorități școlare confesionale începerea cercetării disciplinare asupra unui învățător cu salariul întregit prin ajutor de stat, chiar și în cazul neîncadrării în cerințele articolului 49³⁹.

– Învățătorii de la toate școlile populare primare erau obligați să depună un jurământ în fața autorităților școlare, prin care să-și arate voința de a fi cu credință „față de patria ungară și legile ei sancționate”⁴⁰. Cadrele didactice puteau fi numite la o școală comunală sau confesională numai după susținerea examenului, în fața unei comisii numite de autoritățile de stat, pentru a dovedi calificarea necesară în predarea limbii maghiare.

Luând în considerare componentele de ordin politic implementate în conținutul

³⁵ Idem.

³⁶ Idem.

³⁷ Idem, p. 6.

³⁸ Idem.

³⁹ Idem.

⁴⁰ Idem, p. 7.

proiectului de lege deducem consecințele grave pe care le putea avea asupra școlilor cu predarea în limba maternă nemaghiară. Deși întreținerea acestor instituții de învățământ era lăsată pe mai departe în seama contribuției materiale directe a comunităților confesionale ortodoxe sau greco-catolice, autoritățile maghiare și-au atribuit dreptul de a aproba planurile de învățământ, manualele utilizate, de a le inspecta și controla activitatea, de a pedepsi disciplinar învățătorii, a numi sau înlătura din post personalul didactic. Prevederile proiectului de lege încălcau cu duritate dreptul de autonomie al Bisericii Ortodoxe Române în coordonarea activității școlilor confesionale, deschidea calea abuzurilor din partea autorităților, asigurau un mijloc de permanentă presiune asupra slujitorilor școlilor naționale⁴¹.

Urmărind să grăbească trecerea proiectului prin Dietă cu aprobarea Împăratului a fost prezentat Comisiei de resort din parlament. Guvernul maghiar convoacă la Budapesta pentru 27 mai 1904, o consfătuire cu principalii factori politici și bisericești. Era un act formal, întrucât textul proiectului a fost trimis mitropolitului Ioan Mețianu într-un singur exemplar și doar cu 8 zile înainte de consfătuire. Mitropolitul îl informează, printr-o scrisoare pe episcopul Nicolae Popea al Caransebeșului precizând că proiectul respectiv pune „școalelor noastre piatra mormântală” și nu poate fi analizat doar în 8 zile⁴². Mitropolitul propune ca membrii Episcopatului român să se prezinte la ministrul Berzeviczy pentru „a-i arăta situațiunea dificilă prin convocare prea pripită” a consfătuirii⁴³. Intuind poziția guvernului maghiar, mitropolitul convoacă o consfătuire a factorilor răspunzători de îndrumarea învățământului confesional ortodox. Se desfășoară la Budapesta în zilele de 25-26 mai 1904. Participă mitropolitul Ioan Mețianu, episcopii Nicolae Popea, Ioan I. Papp (Arad), Leontin Simionescu (secretar mitropolitan), Vasile Goldiș (secretar consistorial), Nicolae Zigre (secretar consistorial), Patriciu Dragalina (director la Institutul Teologic și Pedagogic din Caransebeș). Stabilesc o poziție comună, care să fie afirmată la consfătuirea ministerială din 27 mai. Mitropolitul, însoțit de cei 2 episcopi, se prezintă în audiență (26 mai) la primul ministru ungar și la ministrul Berzeviczy. Cu demnitate declară: „proiectul de lege pentru reformarea învățământului public poporal... este foarte jignitor pentru Biserica și școala noastră”⁴⁴. Au solicitat stabilirea unui termen rațional pentru analiza acestuia, în vederea precizării „îngrijorărilor” ce le cauzează națiunii române și formulării propunerilor concrete menite să la înlătore. Solicitarea a fost respinsă.

La consfătuirea din 27 mai 1904, organizată de guvern, au participat doar reprezentanții Bisericii: mitropoliții Ioan Mețianu și Victor Mihali; episcopii Nicolae Popea și Ioan I. Papp⁴⁵. Atitudinea lor a fost fermă și în deplină concordanță cu

⁴¹ I. Munteanu, *Apărarea învățământului românesc – obiectiv major al mișcării naționale la începutul veacului al XX-lea*, în *Apulum*, vol. 23, Alba Iulia, 1986, p. 340.

⁴² Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române Caransebeș (AEOR), *Fond Școlare*, act 126/1904; act nr. 1752. Precizăm că până în primii ani după 1990, actele Episcopiei Caransebeș au fost depozitate la Mitropolia Banatului din Timișoara. Aici le-am cercetat.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Telegraful Român*, Sibiu, LII, 1904, nr. 53, din 20 mai /2 iunie, p. 2.

⁴⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, LXII, 1904 din 26 mai și 2 iunie.

interesul național. Condamnă noua acțiune a guvernului maghiar de „a scoate cu desăvârșire afacerea școlară din cercul de competență al autonomiei confesionale” statornicită prin intermediul Bisericii. În schimb, proiectul de lege lasă pe seama românilor „numai datorința” susținerii materiale a instituției de învățământ confesional. Prin prevederile proiectului – subliniază conducătorii Bisericii Române – școala confesională este pusă în situație dificilă din punct de vedere pedagogic și îi este limitată capacitatea instructivă⁴⁶. Delegația conducătorilor Bisericii Române, respinge proiectul de lege și susține că acesta constituie o amenințare extrem de gravă față de cultura și limba națională.

Atitudinea fermă a conducătorilor Bisericii Ortodoxe Române va avea un puternic ecou în rândurile populației românești din Banat și Transilvania. Ziarele publică cuvântările celor doi mitropoliți; locuitorii din numeroase așezări își exprimă solidaritatea cu poziția ierarhilor români⁴⁷. Consistoriul Diecezan Caransebeș le aduce mulțumiri pentru „pașii întreprinși în cauza proiectului de lege al guvernului”. Consistoriu Diecezan Arad apreciază, în 2 iunie 1904, cu „deplină mulțumire demersurile ce Episcopatul le-a întreprins”⁴⁸.

Susținerea hotărâtă din partea populației determină Episcopatul român să-și amplifice protestul față de proiectul de lege al ministrului Berzeviczy. În 19 iulie 1904, înaintează Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică un amplu și documentat *Memorandum*. Conținutul său reprezintă o vehementă condamnare a politicii școlare promovate de oficialitățile maghiare și o viguroasă susținere a dreptului națiunii române de instruire în limba maternă. Biserica Ortodoxă Română își afirmă cu demnitate poziția de apărătoare a învățământului național. Pentru a argumenta această afirmație, prezentăm principalele idei dezvoltate în cuprinsul importantului document istoric menționat. Presa românească publică integral *Memorandumul*⁴⁹.

Legea XX/1848 și legea 38/1868 au recunoscut dreptul ortodocșilor de a dispune de afacerile lor școlare și religioase, de a-și conduce ei înșiși chestiunile școlare. Împăratul a sancționat, la 28 mai 1869, Statutul Organic al Bisericii Greco-Orientale Române din Ungaria prin care Biserica Ortodoxă Română dobânda dreptul de a înființa și susține școli confesionale, de a alege cadrele didactice, fără amestec străin, de a stabili planul de învățământ și manualele școlare, de a-și califica personalul didactic necesar. Toate aceste drepturi recunoscute sunt vătămăte prin proiectul de lege Berzeviczy⁵⁰.

Memorandumul Episcopatului Ortodox Român abordează în profunzime dispozițiile din proiectul de lege prin care oficialitățile guvernante urmăreau să îngreădească drepturile autonome ale Bisericii în coordonarea școlilor confesionale și să limiteze învățământul cu predarea în limba maternă nemaghiară. Comisiunea

⁴⁶ *Telegraful Român*, Sibiu, LII, 1904, nr. 53 din 20 mai/2 iunie, p. 2.

⁴⁷ I. Munteanu, *Apărarea învățământului românesc...*, p. 341.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XIX, 1904, nr. 45 din 7 noiembrie, p. 1-6; nr. 46 din 14 noiembrie, p. 1-2.

⁵⁰ *Idem*, nr. 45 din 7 noiembrie, p. 1.

administrativă primește dreptul ca în contra învățătorilor confesionali „să pună în curgere proces disciplinar și să-i amoveze pe aceia din posturile lor”⁵¹. Se înfăptuiește astfel „invalidarea”⁵² totală a drepturilor autorității profesionale. Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică numește noul învățător în locul celui îndepărtat prin sentința comisiei administrative. Această dispoziție „face iluzoriu dreptul autorității profesionale de a-și alege învățători și tot odată dă rămă acel principiu cardinal al autonomiei noastre bisericești că toate stațiunile (posturile) preoțești și învățătoarești se îndeplinesc prin alegere”⁵³. Toate legile școlare recunosc „confesiunilor dreptul de a stabili limba de propunere în școlile susținute din puterile lor”. Acest drept este încălcat prin dispoziția folosirii în predare a limbii maghiare în unitățile școlare în care 20% din elevi se declară de această limbă maternă.

Episcopatul Român condamnă faptul că prin proiectul de lege se voiește „nimicirea celui drept sfânt al Bisericii”⁵⁴ de a dispune în privința instruirii religioase a elevilor săi. Biserica Greco-Ortodoxă Română consideră că predarea religiei nu se poate realiza decât „numai în limba românească, adică în limba aceea care constituie condițiunea de existență a acestei Bisericii”⁵⁵. Se precizează cu fermitate că proiectul de lege depășește cercul de competență în problemele învățământului. De aceea Biserica Ortodoxă Română „sub nicio împrejurare instruirea religioasă nu o poate face în altă limbă, decât numai în limba românească”⁵⁶. Din conținutul *Memorandului* rezultă o respingere categorică a următoarelor prevederi din proiectul de lege: dreptul comisariatului ministerial de a pune întrebări la examenul de calificare al învățătorilor; transferarea acestui examen în atribuția unei comisii de stat; dreptul Ministerului de resort de a aproba ca un învățător să instruiască mai mult de 80 elevi, ceea ce „va vătăma cercul de competență al autorităților profesionale”; predarea literaturii maghiare în limba maghiară la Institutele pedagogice, „care dispozițiune se află în contrarietate cu principiul fundamental” de stabilire a limbii de propunere de către susținătorii școlii⁵⁷.

Episcopatul Român afirmă că refuză să accepte prevederile din proiectul de lege care încălcă autonomia Bisericii în rezolvarea afacerilor școlare: dreptul Ministerului de a stabili procedura examenului de calificare a cadrelor didactice; impunerea aprobării planului de învățământ de către Minister; numirea învățătorilor de către Minister la școlile care primesc ajutor de la stat. Proiectul de lege, se subliniază în *Memorandum*, scoate „cu desăvârșire afacerile școlare din cercul de competență al confesiunilor și acestora nu le lasă alt drept decât să contribuie materialicește la susținerea școlilor, care se numesc profesionale, dar care de fapt ajung cu desăvârșire sub dispozițiunea statului”⁵⁸.

⁵¹ Idem, p. 1.

⁵² În sensul de: se anulează; se înlătură.

⁵³ *Foia Diecezană*, Caransebeș, XIX, 1904, nr. 45, 7 noiembrie, p. 1.

⁵⁴ Idem, p. 2.

⁵⁵ Idem.

⁵⁶ Idem.

⁵⁷ Idem.

⁵⁸ Idem.

Dispozițiile incluse în proiectul de lege vatamă autonomia Bisericii Ortodoxe și prin faptul că „sunt în contrarietate chiar și cu principiile fundamentale ale științei pedagogice”⁵⁹. Nu urmăresc ca școala să dea țării cetățeni religioși, morali, cinstiți și folositori, ci doar să impună „însușirea desăvârșită a limbii maghiare”. Scopul acesta nu se poate ajunge. Aplicarea acestei măsuri va avea ca rezultat doar sistarea activității la un mare număr de unități școlare. Dacă un învățător își propune să realizeze obiectivul respectiv va fi nevoit să neglijeze celelalte discipline de învățământ, va instrui elevi care, poate, vor cunoaște pe jumătate limba maghiară, dar „de altfel vor rămânea pe deplin inculți și astfel accesibili pentru toate relele”⁶⁰. Cu excepția limbii materne, se preciza în *Memorand*, însușirea desăvârșită a altei limbi în școala poporală „este în absolută imposibilitate și pretensiunea aceasta se opune principiilor fundamentale ale pedagogiei”⁶¹. O tristă urmare a pretenției respective va fi nesiguranța învățătorului în activitatea sa. Dacă neglijează predarea celorlalte discipline va fi sancționat de autoritatea confesională, iar dacă neglijează învățarea limbii maghiare va fi destituit de comisiunea administrativă din învățământ.

Cerința ca Ministrul de Culte și Instrucțiune Publică să aprobe planul de învățământ este contrară principiului didactic privitor la unitatea acestuia. Stabilirea procedurii de calificare a învățătorilor de către Minister duce la o imposibilitate pedagogică. Cel mai mare defect al proiectului de lege se află în „împrejurarea că face școala poporală, uniformă pentru țara întreagă”⁶². Se apreciază că „altă școală le trebuie copiilor de la oraș, alta sătenilor de la pustă și iarăși alta cătunelor mici din locurile muntoase”⁶³.

Proiectul de lege elaborat de ministru Berzeviczy va crea stări imposibile din punct de vedere administrativ, susțin autorii *Memorandului*. Școlile confesionale se vor afla sub îndrumarea și controlul: autorității confesionale, ministrului, comisiunii administrative, inspectorului școlar. Fiecare dintre aceste autorități poate face presiuni și ingerințe în activitățile de învățământ⁶⁴. La rândul său, învățătorul se află subordonat față de trei foruri disciplinare: Ministerul, comisiunea administrativă, autoritatea confesională. Fiecare acționează independent, astfel că dascălul se află mereu între raporturi pline de primejdie⁶⁵.

Conducătorii Bisericii Ortodoxe Române nu resping cerința ca în școala confesională elevii să învețe limba oficială a statului, limba maghiară. Precizează în *Memorandum* că toate criticile și refuzurile formulate nu pornesc „din antipatie pentru limba ungurească”⁶⁶. Învinuirile aduse de autorități le consideră nedrepte. Există preocupare pentru instruirea elevilor în vederea cunoașterii limbii maghiare, însă în limita posibilităților oferite de școala poporală primară. Învățarea acestei

⁵⁹ Idem.

⁶⁰ Idem, p. 3.

⁶¹ Idem.

⁶² Idem, p. 4.

⁶³ Idem.

⁶⁴ Idem, p. 5.

⁶⁵ Idem.

⁶⁶ Idem, p. 4.

limbi, peste posibilitățile din școală, nu poate fi impusă nici prin adoptarea a o mie de legi. Episcopatul Român aprobă intenția de îmbunătățire a stării materiale a corpului didactic prin posibilitatea de a primi ajutor din partea statului. Respinge însă *prețul* pe care școala confesională trebuie să-l plătească pentru acest ajutor, anume „jertfirea drepturilor firești ale confesiunilor”⁶⁷.

În partea finală a *Memorandumului*, Episcopatul Ortodox Român solicită ca proiectul de lege să fie retras din dezbaterile Dietei sau schimbate prevederile sale, astfel ca toate drepturile Bisericii și școlilor confesionale „să rămână nealterate”⁶⁸. Importantul act elaborat de Episcopat se încheie cu cuvintele: Biserica și poporul român își va îndeplini toate datorințele sale „dar limba sa nu o va părăsi, căci este despre dânsul că mai mult își iubește limba decât viața”⁶⁹.

Conduita demnă a conducătorilor Bisericii Ortodoxe Române și voința lor de a apăra dreptul românilor de instruire în școli confesionale cu predarea în limba maternă declanșează un adevărat val de solidaritate națională⁷⁰. Ziarele românești publică articole de susținere publică a poziției Episcopatului; sunt redactate memorii de adeziune. De la nivelul elitelor, acțiunile se extind spre categoriile largi ale populației. Redactorii ziarului „Drapelul” din Lugoj își informau cititorii că adevăratul scop al proiectului ministrului Berzeviczy era punerea școlii în serviciul de maghiarizare pentru „a stinge în popor conștiința naționalității proprii și a o înlocui cu una străină”⁷¹. Precizau că realizarea unei limbi unitare într-un stat multinațional nu se va putea realiza prin școala populară. Locuitorii din Sănnicolaul Mare și comunele învecinate condamna public proiectul de lege și își exprimă solidaritatea cu conducătorii Bisericii Ortodoxe⁷². Adunări similare sunt organizate la Vârșeț⁷³, Becicherecul Mare⁷⁴ și în alte localități bănățene.

Proiectul de lege elaborat de ministrul Berzeviczy nu a fost adoptat. Dieta maghiară a fost dizolvată spre sfârșitul anului 1904, ceea ce a împiedicat votarea și aprobarea sa. O mare parte din dispozițiile inserate în cele 94 articole vor fi preluate și încorporate în Legile Apponyi din anul 1907. Conținutul proiectului de lege atestă însă cu claritate obiectivele reale urmărite de cercurile guvernante maghiare prin politica școlară. Rezultatele au fost minore. Populația ortodoxă românească, cât și cea de confesiune greco-catolică, va accepta să facă alte sacrificii materiale pentru a susține școala confesională cu predarea în limba maternă. Numărul școlilor confesionale române, aparținând de Episcopia Ortodoxă a Caransebeșului, a scăzut doar cu patru unități, de la 233 instituții în anul 1903 la 229 în 1913⁷⁵. La nivelul

⁶⁷ Idem, p. 5.

⁶⁸ Idem, p. 6.

⁶⁹ Idem, XIX, 1904, nr. 46, 14 noiembrie, p. 2.

⁷⁰ I. Munteanu, *Banatul istoric...*, vol. 3, p. 110-112.

⁷¹ *Drapelul*, Lugoj, IV, 1904, nr. 59, 22 mai/4 iunie, p. 1.

⁷² *Tribuna*, Arad, VIII, 1904, 20 noiembrie/3 decembrie, p. 1.

⁷³ *Drapelul*, Lugoj, IV, 1904, nr. 128, 2/15 noiembrie, p. 2.

⁷⁴ Idem, IV, 1904, nr. 123, 21 octombrie/3noiembrie, p. 2.

⁷⁵ I. Munteanu, *Banatul istoric...*, vol. 3, p. 213.

întregului Banat istoric, numărul acestor instituții a scăzut între anii 1904-1908 de la 398 la 396 unități⁷⁶. A eșuat și încercarea de subminare a mișcării naționale⁷⁷.

Atitudinea conducătorilor Bisericii Ortodoxe și a școlilor confesionale, ampla solidaritate populară generată de poziția lor dâră în fața autorităților guvernante, a prilejuit o nouă afirmare a luptei românilor pentru realizarea dezideratelor naționale.

*The Romanian Orthodox Church and the Protection
of Confessional Education in the Beginning of the XXth Century*

(Abstract)

Keywords: school law, control, Nicolae Popoș, teaching plan, Memorandum

The author discusses the Hungarian legislation which included restrictive conditions regarding Romanian confessional education, threatened with being abolished. Supported by the Romanian printing-press and people as well, the leadership of the Romanian Orthodox Church proved a firm and dignified resistance to the legislative project proposed by minister Berzeviczy. In 1904 this project was blamed by the Romanian Orthodox Episcopal Office in a *Memorandum*. Even if its articles had not been approved, they were later inserted in the Apponyi Laws (1907).

⁷⁶ *Ibidem*, p. 210.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 465-514.

CONDUCEREA COMUNITĂȚII DE AVERE A FOSTULUI REGIMENT GRĂNICERESC ROMÂNNO-BĂNĂȚEAN NR. 13 DIN CARANSEBEȘ (1923-1948)

Ovidiu Laurențiu Roșu

Cuvinte-cheie: Consiliu de administrație, buget, Adunare generală, silvicultură, grăniceri

Comunitatea de Avere a fostului Regiment grăniceresc româno-bănățean nr. 13 din Caransebeș a fost înființată în anul 1879 din necesitatea de a administra cele 251 919,12 iugăre cadastrale primite, ca răscumpărare a drepturilor de servitute forestieră, de către urmașii grănicerilor. În materialul de față voi prezenta evoluția structurilor de conducere ale comunității în perioada 1923-1948 cu principalele reușite sau nerealizări.

În conformitate cu statutul Comunității de Avere din Caransebeș, aprobat în anul 1879, organele de conducere alese erau formate din Reprezentanță, care cuprindea deputați aleși cu majoritate de voturi, de locuitorii fiecărei comune, proporțional cu numărul acestora, un deputat și un înlocuitor, în comunele sub 3.000 de locuitori și doi deputați și doi înlocuitori, în comunele cu peste 3.000 de locuitori și un Comitet format dintr-un președinte, patru membri, un înlocuitor al președintelui și patru înlocuitori ai membrilor¹.

Primul președinte și întemeietorul Comunității de Avere a fostului Regiment confiniar româno-bănățean nr. 13 din Caransebeș a fost Generalul Traian Doda, ales de reprezentanții convocați în Adunarea generală din 19 decembrie 1879².

Ilie Orzescu, originar din Cuptoare, profesor la Institutul Pedagogic Diecezan din Caransebeș³, a deținut funcția de președinte între 8 august 1923 și 18 iunie 1929. El a colaborat cu Comitetul format din următorii reprezentanți: Pavel Magdescu, vicepreședinte, Traian Lalescu, Dănilă Laitin, Ioan Pepa, Dimitrie Sgăverdia, Traian Călțun, Pavel Jumanca, Vasile Popovici și Teodor Șandru, membri⁴, în perioada 1923-1926 și cu cel format din Ioan Pepa, vicepreședinte, Daniel Laitin,

¹ *Statut despre organismul și sfera de activitate a Comunității de Avere în districtul fostului Regiment confiniar româno-banatic*, Editura Tipografiei Diecezane, Caransebeș, 1892, p. 5; *Ce este Comunitatea de avere grănicerească din Caransebeș*, Tipografia Corvin, Lugoj, 1944, p. 13.

² M. Cocârțău, *Rolul Comunității de Avere în dezvoltarea orașului Caransebeș*, în *Studii și Comunicări de Istorie și Etnografie*, Caransebeș, 1982, p. 256; *Ce este Comunitatea ...*, p. 12; A. Ghidiu, I. Bălan, *Monografia orașului Caransebeș*, Tiparul Tipografiei și Librăriei Diecezane, Caransebeș, 1909, p. 271; *Gazeta Oficială a Comunității de Avere*, Caransebeș, III, 1931, nr. 4, din 8 iunie, p. 1.

³ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Caraș Severin, în continuare S.J.A.N. Caraș Severin, *Colecția de documente Nicolae Corneanu*, dosar 1/1940, f. 82.

⁴ *Raportul Comitetului către Adunarea generală a Comunității de Avere din Caransebeș din 15 iulie 1925*, Editura Tipografiei Diecezane, Caransebeș, 1925, nr. 280, p. 17.

George Popovici, Teodor Șandru, Traian Călțun, dr. Isac Rădulescu, George Domășneanu și Pavel Jumanca, membri, în perioada 1926-1929⁵.

În perioada anilor 1923-1929, sub conducerea președintelui Ilie Orzescu, Comunitatea de Avere din Caransebeș a acționat pentru reanalizarea contractelor vechi și impunerea teoriei vagonului, în baza căreia, firmele contractante erau obligate să plătească, pentru fiecare iugăr de pădure exploatat, un vagon de lemne de foc sau contravaloarea acestuia în bani, la momentul respectiv⁶, pentru apărarea averii comunității de efectele reformei agrare⁷, pentru redactarea⁸ și aprobarea statutului, din anul 1925⁹, pentru extinderea exploatărilor în regie, în zona Valea Glimbocii, din Ocolul Silvic Ohababistra, în zona Petroasa, din Ocolul silvic Teregova și în zona Valea Mala¹⁰, pentru înființarea pădurilor de pășune¹¹, pentru ajutorarea școlilor primare și a bisericilor din graniță, cu bani și lemne¹², pentru acoperirea pagubelor provocate de inundațiile cu efect distrugător, care au afectat, în primăvara și vara anului 1926, comunele împădurite, situate în apropierea râurilor Timiș, Bistra, Sebeș, Belareca și Nera¹³, ș.a.

Seriozitatea conducerii este surprinsă și de ziarul „Viitorul Graniței”. Acesta prezintă momentul în care o delegație, formată din frunțași ai grănicerilor din Caransebeș, condusă de pictorul Baba, îi felicită pe membrii Comitetului, pe directorul silvic A. Balaș și pe președintele Ilie Orzescu, pentru faptul că au inaugurat o eră nouă, plină de muncă intensă și folositoare grănicerilor și prin aceasta au ridicat nivelul, numele și prestigiul Comunității de Avere¹⁴.

Locul ocupat de Comunitatea de Avere a fostului Regiment grăniceresc nr. 13 din Caransebeș, în noile realități, determinate de înfăptuirea României Mari, este demonstrat de vizitarea unora dintre pădurile acesteia de către delegații participanți la Congresul inginerilor silvici, desfășurat în septembrie 1924. Impresiile dobândite cu acest prilej sunt prezentate de către inginerul inspector silvic Mihail P. Florescu, secretarul Societății Progresul Silvic în ziarul „Viitorul Graniței”. Acesta arăta că delegația a vizitat câteva din pădurile Comunității de Avere și a observat că s-a muncit și s-au păstrat cu sfințenie aceste comori naturale. „*Ne-am împrietenit Bănățeni*

⁵ *Darea de seamă a Consiliului de Administrație și Raportul Comisiei de Revizuire către Adunarea generală din 18 iunie 1927*, Editura Tipografiei Diecezane, Caransebeș, 1927, p. 18.

⁶ *Raportul Comitetului către adunarea generală a Comunității de Avere din Caransebeș din 26 noiembrie 1927*, Editura Tipografiei Diecezane, Caransebeș, 1923, nr. 524, p. 7.

⁷ *Ibidem*, f. 17-20.

⁸ *Viitorul Graniței*, Caransebeș, I, 1924, nr. 2, din 30 noiembrie, p. 3.

⁹ S.J.A.N. Caraș Severin, *Fond Comunitatea de Avere Caransebeș*, Inv. 43, dosar 92/1925, f. 3; *Raportul Comitetului către adunarea generală a Comunității de Avere din Caransebeș din 15 iulie 1925*, Editura Tipografiei Diecezane, Caransebeș, 1925, nr. 20, p. 1.

¹⁰ S.J.A.N. Caraș Severin, *Fond Comunitatea de Avere Caransebeș*, Inv. 43, dosar 92/1925, p. 12-13.

¹¹ *Ibidem*, Inv. 43, dosar 92/1925, p. 14.

¹² *Raportul general al Consiliului de Administrație al Comunității de Avere a fostului Regiment confinar româno-bănățean nr. 13 adresată către adunarea generală a reprezentanței convocate pe ziua de 21 decembrie 1926*, Editura Tipografiei Diecezane, Caransebeș, 1926, p. 4.

¹³ *Ibidem*, p. 10-11.

¹⁴ *Viitorul Graniței*, Caransebeș, I, 1924, nr. 1, din 23 noiembrie, p. 2.

cu Moldoveni, Ardeleni cu Basarabeni, Munteni cu Maramureșeni, Dobrogeni cu Bucovineni în jurul Oltenilor, care ne-au păstrat cel mai curat ținut românesc alături de Bănățeni...” Au fost zile de sărbătoare, care au culminat cu vizita generalului Berthelot, cetățean de onoare al României și proprietar al Banatului. „Au fost zile de legături sufletești cu însuși țăranul bănățean venit din diverse părți la Caransebeș, cu țărani și intelectualii din Slatina Mică, unde am admirat plantațiunile din pădurea Slătinoara; apoi cu țărani, care în drumurile noastre către pădurile Diavoia și Pietroasa ne-au ieșit în cale cu atâta dragoste”¹⁵.

Începută sub bune auspicii, perioada președintelui Ilie Orzescu s-a încheiat cu datorii de peste 20 milioane lei¹⁶, acumulate datorită contextului economic, și cu revocarea președintelui și a Comitetului prin decizia Ministerului de Agricultură și Domenii din luna iunie 1929¹⁷.

Următorul președinte, inginerul silvic Pavel Goanță, a condus instituția între 18 iunie 1929 – 27 iulie 1929, în calitate de președinte al Comitetului provizoriu de gestiune iar apoi, până în 28 mai 1933, ca președinte ales¹⁸.

În cuvântarea adresată reprezentanților întruniți în Adunarea generală din 25 septembrie 1930, președintele sublinia că scopul Comunității de Avere era promovarea intereselor economice și culturale ale grănicerilor coproprietari. Interesul conducerii Comunității de Avere din Caransebeș a fost ca obștea grănicerească să fie reprezentată prin membrii de seamă, recrutați din ceea ce avea granița mai bun și mai select, pentru că, în acele timpuri de criză, era nevoie de înțelepciunea și experiența fruntașilor vieții grănicerești. Dacă, în trecut, elementul dominant în Adunările generale ale comunității era țărâniea, în 1930 interesele acestei pături erau reprezentate prin fiii ei, dați la carte. În acel moment, din Reprezentanță făceau parte: 12 preoți, 3 parlamentari, 10 juriști, 7 ingineri, 11 profesori, 10 învățători, 32 economi, 2 contabili, directori de bancă, 8 funcționari, 2 brigadieri silvici și 8 comercianți¹⁹.

Din noul Comitet, ales pentru perioada 1930-1934, făceau parte: membrii ordinari inginer inspector silvic Simion Simu, senator de Severin din Caransebeș, dr. Traian Constantinovici, avocat din Teregova, Dimitrie Novăcescu, avocat din Caransebeș și membrii supleanți: Nicolae Ivănescu, preot din Marga, Mihail Șerengău, inginer silvic la U.D.R. Reșița, Nicolae Novacoviciu, notar în Bănia și Gheorghe Bălțean, învățător în Topleț, iar din Comitetul de censored, membrii ordinari: Constantin Călțun, director de bancă în Caransebeș și Romul Șoimu, profesor, secretar al Camerei de Comerț și Industrie din Lugoj, și ca membrii supleanți: Ioan Grozăvescu, preot și director de bancă în Cornereva, și Zaharia Miulescu, comerciant și director de bancă în Pârvova²⁰. Vicepreședinte al Comitetului de conducere a fost ales cu unanimitate inginerul silvic Simion Simu²¹.

¹⁵ Idem, Caransebeș, I, 1924, nr. 2, din 30 noiembrie, p. 1.

¹⁶ *Tribuna Banatului*, 1926, nr. 6, din 15 aprilie, p. 9.

¹⁷ *Gazeta Oficială a Comunității de Avere*, Caransebeș, I, 1929, nr. 1, din 30 septembrie, p. 1-2.

¹⁸ L. Groza, *op. cit.*, p. 60 ; A. Marchescu, *op. cit.*, p. 393.

¹⁹ *Gazeta Oficială a Comunității de Avere*, Caransebeș, II, 1930, nr. 2, din 10 octombrie, p. 1.

²⁰ *Ibidem*, p. 2-3.

²¹ *Gazeta Oficială a Comunității de Avere*, Caransebeș, II, 1930, nr. 11, din 20 noiembrie, p. 1.

Președintele Comunității de Avere, inginerul Pavel Goanță, a fost numit în Consiliul Superior Silvic, prin decizia ministerială nr. 232 859 din 8 octombrie 1930, în conformitate cu art. 57, aliniatul c, din Legea pentru administrarea pădurilor, ca reprezentant al proprietății forestiere particulare, desemnat pe trei ani²².

Sub conducerea președintelui Pavel Goanță între 1929-1933, Comunitatea de Avere a fost confruntată cu gravele probleme financiare, determinate de marea criză economică. Au fost luate măsuri pentru: sporirea veniturilor, prin vânzarea pădurilor destinate pentru grăniceri, înființarea „Gazetei Oficiale a Comunității de Avere”, aprobarea noului Statut al Comunității de Avere în anul 1930, înființarea Serviciului pentru îmbunătățiri agricole și punerea în aplicare a ideii Comunității de Avere silvico-pastorale, la întocmirea amenajamentelor, urmând să se țină cont de necesitățile pastorale ale graniței, al cărei viitor era strâns legat de o zootehnie, rațional organizată. Greutățile financiare erau alimentate de faptul că valoarea lemnului de foc, principalul produs al instituției, era în continuă scădere, piața era mereu nesigură, prețul pădurilor vândute înainte de 1929 a fost fixat în valută, iar scăderea prețului lemnului de foc a determinat diminuarea veniturilor instituției²³.

În Adunarea generală a Comunității de Avere, desfășurată în luna iunie 1930, Consiliul de administrație era autorizat să ia toate măsurile pentru ușurarea și consolidarea situației financiare, prin reducerea cheltuielilor, până la limita, care nu prejudicia buna funcționare a serviciilor și administrația rațională, să inițieze tratative, pentru obținerea împrumutului necesar refacerii și consolidării, până la limita sumei de 25 000 000 lei, să caute surse de venituri, care puteau compensa, măcar parțial, dezechilibrul produs în trecut în situația pădurilor și să discute, cu exploatarea de păduri contractuale, schimbarea prețului materialelor lemnoase²⁴.

În Adunarea generală extraordinară, din 12 decembrie 1930, președintele Pavel Goanță se adresa reprezentanților prezenți, arătându-le că atât marele industriaș, cât și micul gospodar erau afectați de criza economică și financiară. Efectele acesteia erau generale, mondiale chiar și cu remedierea lor se ocupau personalități din domeniul economiei, dar și politicienii.

În viața economică, comercială și industrială, erau domeniile mai puțin atinse de efectele crizei, dar, altele au fost total afectate de flagelul, care tindea să clatine viața economică. Silvicultura și produsele forestiere au fost complet atacate, criza lemnului era pronunțată, ca niciodată până la acel moment, pentru că piața era supraîncărcată, nevoia de lemn, foarte redusă, iar tariful de transport pe căile ferate a atins sume deosebit de ridicate, care nu-și găseau acoperirea între raportul valorii materialului și utilitate. Și, în astfel de împrejurări, pădurile au devenit aproape fără valoare. Drept consecință, Comunitatea de Avere, cu caracterul ei forestier, întâmpina grave obstacole, în ceea ce privește valorificarea produselor, realizarea bugetului și datoriile bancare, „a căror camete grele ne secătuiesc zi de zi izvoarele de venit și ne apasă cu cruzime, împiedicându-ne în mersul nostru spre progres”²⁵.

²² *Ibidem*, p. 3.

²³ S.J.A.N Caraș Severin, *Fond Comunitatea de Avere Caransebeș*, Inv. 720, reg. 1/1930, f. 60-61.

²⁴ *Gazeta Oficială a Comunității de Avere*, Caransebeș, II, 1930, nr. 7, din 24 iulie, p. 4.

²⁵ *Idem*, Caransebeș, II, 1930, nr. 14, din 24 decembrie, p. 1.

Pentru ameliorarea situației financiare, Adunarea generală extraordinară a decis contractarea unui împrumut, pentru convertirea datoriilor Comunității de Avere, până la concurența sumei de 30 000 000 lei, sumă lichidabilă în dolari, cu 12% dobândă, la Albina, Institut de Credit și Economii, Sibiu, pentru care a garantat cu munții și pădurile din Ocolul silvic Caransebeș, în întindere de 28 823,13 iugăre cadastrale, cu cele trei clădiri din Caransebeș: clădirea birourilor, palatul comunității și clădirea internatului de băieți și cu munții și pădurile din Ocolul silvic Teregova în întindere de 64 292,76 iugăre cadastrale²⁶.

Doi ani mai târziu situația se agravase. În „Gazeta Oficială a Comunității de Avere din Caransebeș” se arată că, analizându-se, de către economiști, dezechilibrul dintre producție și capacitatea de valorificare, în urma supraproducției și a subconsumului, s-a constatat că, pentru România, dezechilibrul a fost mai pronunțat, chiar dezastruos, în domeniul lemnului, cerealelor și al petrolului. Guvernul României, ținând cont de situația dezastruoasă a agriculturii, supraîncărcată de datorii, a hotărât rezolvarea acestei probleme, pe care o considera deosebit de importantă, prin conversiunea datoriilor agricole de către stat. Constantin Argetoianu, pentru justificarea acestei legi, arăta că, îndată ce o cauză oarecare crea situații anormale, legiuitorul era dator să intervină, prin măsuri speciale, pentru a împiedica extinderea crizei și a înlesni trecerea de la situația anormală, accidentală la situația normală permanentă.

În urma demersurilor făcute la guvern, Comunitatea de Avere din Caransebeș a beneficiat de efectele Legii conversiunii datoriilor agricole²⁷. Datoriile de 20 000 000 lei, la care ajunsese, erau enorme, raportate la averea acesteia, care era estimată la 67 000 000 lei în anul 1933²⁸.

În data de 28 mai 1933, Traian Topliceanu, comisar guvernial pe lângă Comunitatea de Avere din Caransebeș, în baza deciziei Ministerului Agriculturii și Domeniilor nr. 111 960 din 23 mai 1933, în prezența următorilor: Corolian Buracu, colonel Simeon Stepanescu, Romolus Costescu, dr. Traian Țunea, Nicolae Lilescu, Ilie Drăghici, Gheorghe Popa, Ion Jompan, Ilie Rusmir, membrii ai Comitetului provizoriu de gestiune, a președintelui P. Goanță și a ing. Șt. Bornuz, directorul silvic al instituției, a declarat suspendat vechiul Consiliu de administrație. În aceeași zi a fost instituit Comitetul provizoriu de gestiune format din Corolian Buracu, președinte, colonel Simeon Stepanescu, Romolus Costescu, dr. Traian Țunea și Ilie Rusmir, membri ordinari și Nicolae Lilescu, George Popa, Ion Jompan și Ilie Drăghici membri supleanți²⁹. Vicepreședinte a fost ales colonelul Simeon Stepanescu³⁰.

Corolian Buracu a condus Comunitatea de Avere, ca președinte, până în data de 4 decembrie 1933. Născut în 3/15 mai 1888, în Prigor, dintr-o veche familie grănicerească, de origine macedo-română, urmează clasele primare la Budapesta și Viena, liceul la Blaj și Brașov și Teologia la Caransebeș. În anul 1912, ajunge preot la

²⁶ *Ibidem*, p. 2.

²⁷ *Gazeta Oficială a Comunității de Avere*, Caransebeș, IV, 1932, nr. 3, din 28 aprilie, p. 1.

²⁸ S.J.A.N. Caraș Severin, *Fond Comunitatea de Avere Caransebeș*, Inv. 720, reg. 1/1931-1934, f. 137.

²⁹ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1931-1934, f. 157v.

³⁰ *Gazeta Oficială a Comunității de Avere*, Caransebeș, V, 1933, nr. 9, din 15 octombrie, p. 3.

Mehadia, unde, cu ajutorul Generalului N. Cena și al frunțașilor din comună, a achitat datoriile de peste 10 000 de coroane ale bisericii. Pentru Episcopia Caransebeșului, a obținut donația soților Doboșan, compusă dintr-o vilă la Băile Herculane și din două case în Mehadia, iar pentru biserica din Mehadia, donațiile lui I. Miclău și ale generalului N. Cena.

A fost primul deținut politic român, din Ardeal și Banat, în ziua izbucnirii războiului mondial. Luat de la altarul din Mehadia, a fost aruncat în închisoarea din Caransebeș, alături de generalul N. Cena. Eliberat din închisoare, la intervenția Ministerului de Război, a fost trimis pe front și la spitale, ca preot militar, unde a stat până la încheierea războiului. Însărcinat cu conducerea căminelor ostășești, înființează sute de biblioteci românești, iar din banii proprii a cumpărat un aparat cinematografic, cu care a organizat spectacole pentru răniți. În 1918, a fost ales președinte al Consiliului Național Român din districtul Mehadiiei și comandant al gărzilor naționale. În 1919-1920 a participat ca preot militar la luptele de pe Tisa.

Ca director al Palatului Cultural din Turnu Severin, între 1924 și 1929 a organizat Biblioteca I.G. Bibicescu, Muzeul Dr. I. C. Istrati și Universitatea Liberă. El a înzestrat parohiile românești din Banatul Iugoslav cu biblioteci de câte 400 volume, iar pe teritoriul eparhiei Caransebeșului a dotat 36 biblioteci parohiale³¹. Deputat și senator de Caraș, preot militar al Batalionului grăniceresc, inspector al Fundației Culturale Regale „Principele Carol”, în plan cultural a publicat lucrările *Băile Herculane, Cronica Mehadiiei, Eracle, Hercules, Iovan Iorgovan și Băile Herculane, Almanahul Almăjului, Din trecutul Almăjului și al Rudăriei, Carte de rugăciuni, Din istoria Banatului Severin și Cetatea și Castelul Făgărașului*. De asemenea, a înființat Muzeul arheologic General N. Cena din Băile Herculane, Muzeul bisericesc din comuna Cerneți, județul Mehedinți și Muzeul Astra din Bozovici.

Președinte al Comunității de Avere doar cinci luni, a reușit să impună o viață nouă acestei instituții. A fost primul președinte care și-a redus salariul, a acordat burse pentru Politehnică, pentru Școala de conductori și de brigadieri silvici, a înzestrat Internatul General Doda cu mobilier nou și modern, a intenționat să ridice un bust al Generalului Traian Doda și a înființat Muzeul Comunității de Avere³².

În Muzeul Comunității de Avere erau expuse obiecte care ilustrau domeniile de activitate ale acesteia, de la silvicultură, faună, botanică, industria forestieră mică și mare, până la produsele accesorii și exploatarea de păduri. La loc de cinste, erau așezate portretele foștilor conducători și funcționari, alături de care erau expuse portretele reprezentanților Casei regale, ale frunțașilor vieții politice și ale militarilor de seamă³³.

³¹ *Tribuna Graniței*, Caransebeș, IV, 1937, nr. 9, din 1 septembrie, p. 3.

³² *Ibidem*, p. 4. *** *Dicționar Enciclopedic al județului Mehedinți*, Editura Priar, Drobeta Turnu Severin, 2003, p. 71-72; Laurențiu Ovidiu Roșu, *Preotul Coriolan Buracu – Președinte al Comunității de Avere a fostului Regiment Confiniar Româno-Bănățean nr. 13 din Caransebeș*, în *** Iosif Coriolan Buracu – o legendă vie, documentar inițiat și îngrijit de prof. Pavel Panduru, Editura Tim, Reșița, 2008, p. 39.

³³ *Gazeta Oficială a Comunității de Avere*, Caransebeș, V, 1933, nr. 7, din 15 septembrie, p. 3.

Și presa intervenea în alegerea reprezentanților Comunității de Avere. „Gazeta Orșovei și a împrejurimilor” făcea apel la grănicerii alegători, pentru a vota, doar fruntașii din rândul țăranilor, deoarece aceștia le cunoșteau problemele și nu notarii sau preoții, care își vedeau de slujbele lor³⁴.

Dimitrie Sgăverdia devine președinte al Comunității de Avere, în data de 4 decembrie 1933, și deține această funcție, până în 19 decembrie 1938. El a fost numit președinte al Comitetului provizoriu de gestiune, instituit de comisarul guvernial Gheorghe Ionescu, în urma demisiei fostului Comitet provizoriu de gestiune, înregistrată la Ministerul Agriculturii și Domeniilor sub nr. 4726/1933.

Noul Comitet provizoriu de gestiune avea ca membri ordinari pe preotul George Popovici din Mărul, inginerul Constantin Pepa din Caransebeș, dr. Chivu Cocoșiu și dr. Mihail Feneșan, avocați în Caransebeș, iar ca membri supleanți, pe Gheorghe Pârvulescu, agricultor în comuna Teregova, Filip Pop, profesor în Caransebeș, Gheorghe Bona din Caransebeș și Constantin Giurginca, avocat în Orșova³⁵. După șase luni, componența Comitetului a fost modificată. În rândul membrilor ordinari, este cooptat profesorul Filip Pop, care l-a înlocuit pe inginerul Constantin Pepa. Dintre vechii membri supleanți, au rămas doar George Bona și George Pârvulescu, iar numărul lor a fost completat cu Zaharia Miulescu, director de bancă, și cu Augustin Hînda, funcționar. Comitetul de cenzori era format din Constantin Călțun, director de bancă, și Romolus Șoimu, profesor, ca membri ordinari, și din George Belcotă, preot și Ilie Micioni, învățător, ca membri supleanți³⁶.

În data de 24 decembrie 1934, în urma alegerilor, Dimitrie Sgăverdia își păstrează funcția de președinte, obținând 70 de voturi, colonelul Romolus Boldea pierde cu 16 voturi, iar un vot nu a fost exprimat.

Noul Consiliu de administrație a fost format din membrii ordinari: Virgil Musta, protopop din Oravița, Gheorghe Popovici, preot din Mărul, profesorul Matei Armaș, directorul Liceului Traian Doda din Caransebeș, și avocatul Constantin Giurginca, din Orșova, membri supleanți: I. Duicu, primpretor în Buziaș, M. Feneșan, avocat în Caransebeș, M. Șuvețiu, învățător din Bozovici, și Gheorghe Bona, comerciant din Caransebeș.

Comitetul de cenzori era alcătuit din membrii ordinari: Gh. Pârvulescu, econom³⁷ în Teregova, și profesorul Romolus Șoimu, secretarul Camerei de Comerț și Industrie din Lugoj. Membri supleanți: profesorul Filip Pop din Caransebeș și Augustin Hînda, grefier în Caransebeș³⁸.

În cei cinci ani, în care Comunitatea de Avere a fost condusă de către senatorul de Severin, Dimitrie Sgăverdia, aceasta a reușit să depășească efectele crizei economice și datoriile de 220 000 dolari sau 30 000 000 lei, față de Institutul Albina,

³⁴ *Gazeta Orșovei și a împrejurimilor*, Orșova, IX, 1934, nr. 382, din 11 februarie, p. 2.

³⁵ S.J.A.N.Caraș Severin, *Fond Comunitatea de Avere Caransebeș*, Inv. 720, reg. 1/1931-1934, f. 182v.

³⁶ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1934-1936, f. 10v-11.

³⁷ Econom = agricultor.

³⁸ *Gazeta Oficială a Comunității de Avere*, Caransebeș, VI, 1934, nr. 15, din 24 decembrie, p. 2.

prin includerea acestora, în Legea reducerii datoriilor agricole și urbane³⁹, s-a implicat în înființarea Batalionului de grăniceri nr. 2 din Caransebeș și în eliminarea efectelor devastatoare ale incendiilor⁴⁰, a acționat pentru transformarea unor păduri în păduri de pășune, mai ales în acele comune care, în lipsă de terenuri disponibile, nu beneficiau de islazuri comunale, în urma reformei agrare, și a acordat pomi fructiferi de soi, gratuit, pentru împăduriți⁴¹, s-a confruntat cu trecerea, prin Legea din 6 aprilie 1935, în subordinea Centralei Cooperative de Îndrumare, Organizare și Control, comunitatea fiind asimilată, în parte, cooperativelor⁴², și a demarat construcțiile, în anul 1937, pentru Hotelul Cerna din Băile Herculane⁴³.

Realizările deosebite, obținute în perioada conducerii lui Dimitrie Sgăverdia, erau precizate, de către președinte, în raportul său către reprezentanții adunați cu ocazia Adunării generale din 17 martie 1936. Se arăta că situația Comunității de Avere era una dintre cele mai bune, de la înființarea acesteia. Erau adresate mulțumiri regelui și guvernului, pentru achitarea datoriilor. Întreaga datorie, mai mare de 38 000 000 lei, achitată, iar veniturile anilor viitori fiind angajate doar pentru suma de 3 000 000 lei. A fost amortizat deficitul anilor 1930-1933, de 22 000 000 lei, și a fost scăzută valoarea imobilelor, greșit estimată cu 6 000 000 lei, în anul 1931. După valorificarea produselor forestiere, prin intermediul concurenței și după crearea diferitelor fonduri de siguranță, a mai rămas un excedent de 1 000 000 lei⁴⁴.

După revenirea financiară, urma cea forestieră. Terenurile exploatare, ca și cele degradate prin distrugerii, incendii sau dezastre naturale, trebuiau refăcute, pentru a asigura un randament superior și, pentru acest obiectiv, urma să fie prevăzută o sumă mai mare decât în trecut. Pentru îndeplinirea programului economico-agricol, prin sprijinirea agriculturii, a zootehniei și a pomiculturii, în buget au fost prevăzuți 120 000 lei pentru pomii roditori, care erau împărțiți cu 50 % reducere împăduriților.

Pe lângă aspectul economic, s-a pus accent și pe dezvoltarea socială și culturală a grănicerilor. În buget au fost prevăzuți 150 000 lei pentru burse. În ceea ce privește sănătatea populației grănicerești, s-a încercat ca un număr tot mai mare de grăniceri să beneficieze de efectele apelor termale de la Băile Herculane, iar cei atinși de tuberculoză, de o recreere la munte. În acest sens, cu cheltuieli reduse, în anul 1935, a fost ridicată o cabană pentru odihnă, pe Muntele Mic, iar în anul 1936, erau programate lucrări de reamenajare la cea de la Poiana Mărului⁴⁵.

Pentru sprijinirea dezvoltării culturale a graniței, președintele Dimitrie Sgăverdia a renunțat la salariul său și, din suma strânsă, a înființat Fondul de ajutorare D. Sgăverdia. Acesta era gestionat de contabilitatea Comunității de Avere, iar bursele pentru studenți și celelalte ajutoare erau împărțite de Dimitrie Sgăverdia⁴⁶.

³⁹ S.J.A.N. Caraș Severin, *Fond Comunitatea de Avere Caransebeș*, Inv. 720, reg. 1/1934-1936, f. 8v.

⁴⁰ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1934-1936, f. 56-57.

⁴¹ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1934-1936, f. 91-92.

⁴² *Tribuna Graniței*, Caransebeș, II, 1935, nr. 14, din 3 decembrie, p. 1.

⁴³ S.J.A.N. Caraș Severin, *Fond Comunitatea de Avere Caransebeș*, Inv. 720, reg. 1/1936-1938, f. 56.

⁴⁴ *Ibidem*, Inv. 492, dosar 10/1936, f. 1-6.

⁴⁵ *Ibidem*, Inv. 492, dosar 10/1936, f. 7-10.

⁴⁶ *Gazeta Oficială a Comunității de Avere*, Caransebeș, V, 1933, nr. 12, din 15 decembrie, p. 1.

În luna octombrie 1934, din acest fond au fost acordate 61 de ajutoare între 200-1000 lei, cele mai multe elevilor și studenților grăniceri, dar și unor societăți sau pentru unele acțiuni, dintre care amintim: Căminul Cultural Caransebeș 800 lei, Liga antirevizionistă 1 012 lei, bustul Generalului Traian Doda 500 lei, monumentul eroilor grăniceri 500 lei, Societatea Nicolae Iorga din cadrul Liceului Traian Doda Caransebeș 200 lei, Crucea Roșie 500 lei, tineretul evreiesc 400 lei, Corul catedral Caransebeș 500 lei, cultul eroilor Teregova 1 000 lei, Societatea femeilor evreiești 1 000 lei, artiștilor de la Teatrul Național 400 lei⁴⁷.

Până în anul 1935, controlul exercitat de stat asupra Comunității de Avere se făcea de către Ministerul Agriculturii și Domeniilor, prin Direcția Regimului Silvic, în domeniul silvic, și de către un comisar guvernial, care în baza statutului din anul 1924 controla gestiunea administratorilor. Legea din 1929 a adus prima gravă știrbire a autonomiei Comunității de Avere, deoarece acorda dreptul ministerului, ca în baza cercetărilor comisarului guvernial, în mod unilateral, să poată înlătura președintele și Consiliul de administrație al Comunității de Avere. Prin Legea cooperăției, din anul 1935, legiuitorul a depășit și prevederile legii din 1929, prin faptul că a condiționat valabilitatea bugetului Comunității de Avere de aprobarea Centralei Cooperative de Îndrumare, Organizare și Control și a obligat Comunitatea de Avere să verse centralei anual din bugetul brut 0,005 % ⁴⁸.

Deoarece caracterul privat al Comunității de Avere a fost dovedit prin hotărârea nr. 1642/1905 a contenciosului administrativ din Budapesta, prin votul parlamentului maghiar din 31 ianuarie 1907, prin sentința nr. 4958/1911 a Curții de Casație Ungare și prin decizia 6/1930, din dosarul 82/1929 al Înaltei Curți de Casație și Justiție din București⁴⁹, Adunarea generală a reprezentanților Comunității de Avere, din 17 martie 1936, a hotărât să se înceapă toate demersurile legale, pentru a scoate instituția din prevederile acestei legi⁵⁰.

Conform drepturilor acordate de Legea cooperăției, în luna mai 1936, inginerul silvic Ioan G. Dumitrescu, inspector general la Centrala Cooperativă de Organizare, Îndrumare și Control, a întocmit un raport, în care a examinat organizarea și administrația Comunității de Avere din Caransebeș, bilanțul și contul de profit și pierdere, încheiat în 31 decembrie 1935⁵¹, precum și bugetul întocmit și aprobat de Adunarea generală pe exercițiul 1936, și a făcut propuneri pentru o mai bună organizare a instituției⁵².

Eforturile pentru ieșirea de sub tutela Centralei Cooperative de Organizare, Îndrumare și Control au fost continuate și anul 1937, când a fost înaintat un memoriu Ministerului Cooperăției, în care se solicita: așezarea Comunității de Avere în cadrul sferei dreptului privat, ca avere particulară, dreptul de a se administra autonom,

⁴⁷ Idem, Caransebeș, VI, 1934, nr. 10, din 5 octombrie, p. 2.

⁴⁸ S.J.A.N. Caraș Severin, *Fond Comunitatea de Avere Caransebeș*, Inv. 720, reg. 1/1936-1938, f. 17.

⁴⁹ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1936-1938, f. 142.

⁵⁰ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1936-1938, f. 20.

⁵¹ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1934-1936, f. 179.

⁵² *Ibidem*, Inv. 492, dosar 11/1936, f. 1.

prin organele sale: Adunarea generală, Consiliul de administrație și Comitetul de cenzori, formate din membri ai colectivității grănicerești, controlul statului să se reducă la limitele determinate de interesele de ordin public și forestier, cel de ordin public se putea încredința unei persoane sau chiar unei instituții, iar cel forestier Regimului silvic. De asemenea organele de control să nu se transforme din mandatari în mandanți. Ei să semnaleze Ministerului de Agricultură și Domenii constatările făcute în administrația Comunității de Avere, ministerul, la rândul său, când era cazul să sesizeze instanțele judecătorești, fără însă ca să aibă dreptul de a lua măsurile disciplinare contra administratorilor și a corpului funcționarilor Comunității de Avere⁵³.

Legea cooperăției încălca toată autonomia Comunității de Avere prin faptul că toate hotărârile acesteia, trebuiau supuse aprobării ministerului. Acesta avea dreptul de a dizolva nu numai Consiliul de administrație sau Adunarea generală, dar și chiar acela de a lichida însăși instituția.

Conducerea Comunității de Avere a cerut ministerului, ca în noua lege a cooperăției să se prevadă următoarele: toate hotărârile Adunării generale, deci și bugetul, să se execute fără altă aprobare, dreptul disciplinar asupra funcționarilor să rămână în întregime în competența Comunității de Avere iar dreptul de a suspenda și dizolva Consiliul de administrație să fie condiționat de deschiderea prealabilă a acțiunii publice, împotriva acestuia, pentru fapte grave, săvârșite în dauna Comunității de Avere⁵⁴.

Dimitrie Sgăverdia își autoaprecia activitatea, în fruntea comunității, în felul următor: „Și mai presus de toate am dat fostului confiniu militar, în ceea ce privește acest așezământ liniștea, pacea și împăcarea de mult dorită cu conducerea. Nu voiam a sta în față unii cu alții ca majoritate și opoziție, ci ca coproprietari îndrumați de același ideal... Consiliul de administrație prezidat de mine a funcționat sub lozincă coordonării intereselor coproprietarilor cu năzuințele de conservare și dezvoltare a averii comune și a asigurării continuității produselor forestiere la care grănicerii sunt îndreptățiți”⁵⁵.

În data de 3 ianuarie 1938, membrii Consiliului de administrație, în frunte cu președintele Dimitrie Sgăverdia, deși mandatul lor nu a expirat, și-au depus demisia, pentru a nu da motiv de lezare a autonomiei și de a periclita interesele Comunității de Avere⁵⁶. Centrala Cooperativă de Organizare, Îndrumare și Control, luând act de demisia întregului Consiliu de administrație, în conformitate cu art. 214 din Legea pentru organizarea cooperăției și cu articolele 53 și 54 din Statutul Comunității de Avere, a numit un Comitet provizoriu de gestiune.

Acesta a fost instalat, în data de 15 ianuarie 1938, în prezența subprefectului județului Severin, dr. Daminescu, și a fost format din: dr. Isac Rădulescu, avocat în Caransebeș, președinte, din Pavel Jumanca, învățător în Caransebeș, Iosif Câmpian,

⁵³ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1936-1938, f. 38v-39.

⁵⁴ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1936-1938, f. 108v.

⁵⁵ *Ibidem*, Inv. 492, dosar 9/1935, f. 6.

⁵⁶ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1936-1938, f. 89.

protopop din Orșova, Ioan Gander, învățător în Cireșa, și Meilă Careba din Borlovenii Vechi, membri ordinari, și ing. Ion Turcan jr., paroh în Cireșa, Petru Velțanescu din Globucraiova, Iosif Ciuciuc din Dalboșeț și Gheorghe Bihoi, paroh în Slatina Timiș, ca membri supleanți.

Cu acest prilej, președintele Isac Rădulescu arăta importanța Comunității de Avere, în statul român, atât din punct de vedere economic, cât și social și cultural, subliniind că societatea trebuia să devină un factor preponderent și determinant în Banat, pentru atingerea acestui deziderat, fiind necesar să se îndrepte spre industrializarea produselor sale principale⁵⁷.

Adunat, în data de 9 martie 1938, vechiul Consiliu de administrație, care a demisionat în ianuarie 1938, din motive politice, pentru a feri comunitatea de frământările politice și pentru a nu da un prilej guvernanților de imixtiune și de știrbire a autonomiei acesteia, luând în calcul decizia Centralei Cooperative de Îndrumare, Organizare și Control nr. 2216 din 8 martie 1938 și faptul că, prin venirea noului guvern la conducerea țării, au fost restaurate toate consiliile de administrație, înlăturate din motive politice, și-a reluat locul cuvenit în fruntea Comunității de Avere⁵⁸.

În data de 11 decembrie 1938, a expirat mandatul președintelui D. Sgăverdia și al Consiliului de administrație și, datorită faptului că nu s-au putut ține alegeri de reprezentanți în satele grănicerești, Rezidentul Regal al Ținutului Timiș, dr. Al. Marta, a propus Ministrului de Agricultură și Domenii numirea unui nou președinte și a unui nou Comitet de Gestiune. În data de 29 decembrie 1938, în prezența următorilor: dr. Gheorghe Ciupe, secretar general al Ținutului Timiș, colonelul în rezervă Panait Boitan, prefectul de Severin, dr. Virgil Budințan, primarul orașului Caransebeș, dr. Valer Meda, prim pretorul plasei Caransebeș, a membrilor Comitetului provizoriu de gestiune, a inginerului silvic Ștefan Bornuz, directorul comunității și a corpului funcționarilor superiori, în baza deciziei Ministerului Agriculturii și Domeniilor nr. 324.505 din 10 decembrie 1938 a fost instalat noul Comitet provizoriu de gestiune. Acesta era format din: colonel Romul Boldea din Lugoj, președinte, Virgil Musta, protopop în Oravița, Ioan Duicu, primpretor în Buziaș, Pavel Jumanca, inspector general școlar în Timișoara și Isac Rădulescu avocat în Caransebeș, membrii ordinari și din Matei Armaș, profesor în Caransebeș, Dănilă Laitin, profesor în Orșova, Nicolae Licarețiu, locotenent-colonel în rezervă din Timișoara și Pavel Velțanescu, agricultor în Globucraiova, membrii supleanți⁵⁹. Vicepreședinte a fost ales protopopul Virgil Musta⁶⁰.

Președintele Romolus Boldea, locotenent-colonel în rezervă, a fost de două ori prefect al județului Severin și era originar dintr-o veche familie grănicerească, din Borlovenii Vechi, care a dat un mare număr de intelectuali: învățători, preoți sau ofițeri. Crescut la Viena, unde tatăl său era conducătorul preoților militari ortodocși

⁵⁷ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1936-1938, f. 90.

⁵⁸ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1936-1938, f. 99.

⁵⁹ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1936-1938, f. 191.

⁶⁰ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1936-1938, f. 193.

din fosta Austro-Ungarie, a absolvit Academia Militară din Viena, iar în primul război mondial a colindat toate fronturile, fiind decorat de șapte ori. În anul 1918, a trecut în armata română, iar după ce tatăl său a decedat, în anul 1920, s-a retras la moșia strămoșească din Borlovenii Vechi. În viața civilă, a participat la mișcare culturală, economică și politică a zonei. Conducător al mișcării antirevizioniste din județul Severin, a aplicat principiul înțelegerii între oameni, pentru ridicarea Banatului⁶¹.

Cu prilejul instalării noului Comitet directorul silvic Ștefan Bornuz a exprimat bucuria funcționarilor instituției, de a avea în frunte un intelectual distins, descendent al unei vechi familii grănicerești care, pe lângă calitățile personale, aducea în slujba Comunității de Avere experiența îndelungată, câștigată în importantele funcții militare și administrative. Acesta menționa că noul președinte trebuia să aibă între priorități rezolvarea problemei sociale, în zona grănicerească, și a celei forestiere⁶².

În data de 11 martie 1939, în cadrul Adunării generale, reprezentanții celor 94 de comune grănicerești, l-au ales cu 90 de voturi pentru și 4 contra pe locotenent-colonelul Romolus Boldea ca președinte, pentru perioada 1939-1943.

În Consiliul de administrație au fost aleși: dr. Isac Rădulescu, Eftimie Gherman, Virgil Musta și Pavel Jumanca, membrii ordinari și Iosif Drăghici, Dănilă Laitin, Ioan Duicu și Ilie Mihuța, membrii supleanți. În Comitetul de cenzori au fost aleși Constantin Călțun, Ștefan Țăranu, Nicolae Novacovici și Petru Velțanescu⁶³.

Noul președinte arăta că preluase funcția într-un moment în care țara și societatea românească erau într-o totală refacere și intenționa să adapteze instituția și grănicerii la noul ritm de dezvoltare. Printre modalitățile, prin care dorea să își atingă scopul menționa: conservarea domeniului forestier, replantarea suprafețelor disponibile pentru pășunat și sprijinirea regenerării diferitelor rase de vite, în colaborare cu organele zootehnice ale statului. În domeniul exploatării pădurilor, urmau să fie respectate legile statului, prin aplicarea amenajamentelor de exploatare și de administrare forestieră a bunurilor. Trebuiau să fie valorificate posibilitățile de exploatare, prin antrepriză și prin regie proprie, să fie definitive lucrările la hotelul din Băile Herculane și să fie inițiată construirea unui cămin grăniceresc, în Băile Herculane.

În ajutorul tinerilor din graniță, urmau să fie alocate resurse financiare mai însemnate decât înainte. Acestea vizau, îndeosebi, școlile de arte și meserii. Tinerii meseriași grăniceri urmau să fie sprijiniți, fie cu unelte, fie cu un mic capital pentru investiții. Astfel, se dorea ca aceștia să fie împiedicați să plece în căutarea unor posturi de funcționari mai mici sau să lăncezească în sat⁶⁴. În plan social, ASTRA Bănățeană încerca ridicarea satelor. Se dorea urmărirea rezultatelor obținute, și apoi acestea să fie puse în practică în satele grănicerești. Încadrându-se în programul

⁶¹ *Gazeta Oficială a Comunității de Avere*, Caransebeș, X, 1938, nr. 11-12, din 24 decembrie, p. 2; *Un „Prinț popular” Protopopul colonel K.u.K. Pavel Boldea din Borlovenii Vechi*, Ediție îngrijită de P. Panduru și C. Vlaicu, Editura Intermundus, București, 2008, p. 16-19.

⁶² S.J.A.N. Caraș Severin, *Fond Comunitatea de Avere Caransebeș*, Inv. 720, reg. 1/1936-1938, f. 192.

⁶³ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1939-1940, f. 36.

⁶⁴ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1939-1940, f. 22.

social de conducere, funcționarii Comunității de Avere trebuiau să mențină un contact mai strâns cu populația grănicerească, pentru a o lumina asupra rolului pădurii în economia națională⁶⁵.

În perioada decembrie 1938 – decembrie 1944, sub conducerea președintelui Romolus Boldea, s-a acționat pentru: încheierea lucrărilor la Hotelul Cerna din Băile Herculane, începerea exploatarei în regie proprie a pădurii Cerneț, combaterea furturilor de lemne și a pășunatului abuziv, completarea posturilor rămase vacante, prin mobilizarea, atât a muncitorilor din parchete și de pe șantierul hotelului, cât și a personalului silvic⁶⁶, ajutorarea victimelor cutremurului din toamna anului 1940 și a numeroșilor români refugiați din teritoriile răpite, aprobarea Regulamentului funcționarilor și a Regulamentului de serviciu⁶⁷ și participarea la contribuțiile patriotice inaugurate pentru nevoile operelor de patronaj și asistență socială, cum au fost Darul Ostașului, Crucea Roșie sau Ajutorul pentru iarnă. Comunitatea de Avere, la cererea Ministerului Economiei Naționale, s-a implicat în aprovizionarea provinciilor românești lipsite de combustibil. Au fost livrate cantități importante de lemne pentru foc, cu un preț mai mic decât prețul oficial de pe piața Banatului, orașelor Galați, Constanța, București, Călărași și Craiova, care din cauza dureroaselor amputări teritoriale, au rămas fără sursele tradiționale de aprovizionare cu lemne⁶⁸.

Romolus Boldea, în Adunarea generală din 22 februarie 1941, arăta că asupra Comunității de Avere, evenimentele din 1940 au determinat o evoluție dezavantajoasă. Concentrarea din primăvara anului 1940, mobilizarea din iunie, dizlocările de trupe, transportul unităților la frontiere, rechizițiile, stagnarea lucrărilor și a desfacerii normale a produselor au atins interesele Comunității de Avere. Hotelul din Băile Herculane, terminat cu un an înainte nu a adus venitul așteptat, sezonul balnear din 1940, fiind unul din cele mai proaste. Cu toate cele arătate anterior, situația Comunității de Avere era mult mai bună decât sub conducerea precedentă, deoarece, ca rezultat al stărilor excepționale, prin creșterea prețurilor la produsele lemnoase și în special la lemnul de foc, anul 1940 a adus un excedent important⁶⁹.

În februarie 1940, s-a hotărât ca o parte din atribuțiile Consiliului de administrație să fie trecute în sarcina președintelui și a directorului silvic. Astfel Consiliul de administrație, în conformitate cu prevederile statutului, a autorizat președintele și directorul silvic:

1. Să valorifice, în baza tarifului comercial aprobat de conducere, până la 250 m³ lemn de lucru și de construcție și până la 2 000 m³ lemne de foc, pe serie de exploatare, o singură dată, pentru aceeași persoană;

2. Pe directorul silvic, să valorifice material lemnos, în baza tarifului comercial, până la 50 000 lei, iar pe șefii de ocoale să poată vinde produsele accesorii, până la

⁶⁵ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1939-1940, f. 23.

⁶⁶ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1939-1940, f. 147-148.

⁶⁷ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1940-1943, f. 38-39.

⁶⁸ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1940-1943, f. 158.

⁶⁹ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1940-1943, f. 38.

10 000 lei și produse lemnoase ca fagul, cerul, carpenul, mesteacănul, aninul, salcia și alunul până la 20 000 lei, o singură dată, pentru aceeași persoană;

3. Să organizeze licitații publice, pentru produsele forestiere, care nu erau cuprinse în prevederile articolului 80 din statut și să le adjucece, până la suma de 500.000 lei, cele peste această sumă, erau în competența Consiliului de administrație;

4. La valorizările de parchete și de suprafețe, Direcția silvică întocmea studiul de punere în valoare. Formalitățile pentru desfășurarea licitației erau în sarcina președintelui și a directorului silvic, iar caietul de sarcini și rezultatul erau aprobate de către Consiliul de administrație;

5. Cu valorificările, prin bună învoială, la prețul de estimare, pentru care s-au ținut două licitații publice, fără rezultat, dar numai în limita valorii de 300 000 lei;

6. Cu ordonanțarea creditelor alocate în buget pentru: plantații, pepiniere, salarii, pensii, indemnizații, cheltuieli de birou, plata impozitelor, cheltuielile pentru exploatarea în regie, lucrările tehnice de teren, ș.a. Celelalte credite, prevăzute în buget ca: deplasări, controlul statului, cheltuieli de transport ale personalului, bursele, creditele suplimentare și cele extraordinare, rămâneau exclusiv în atribuțiile Consiliului de administrație;

7. Cu arendările de terenuri pentru vânat, pescuit și pășune, prelungirea contractelor de ocupațiuni, transmiterea drepturilor grănicerești și închirierea camerelor din vila de la Băile Herculane;

8. Cu valorificările și adjudecarea produselor accesorii, prin bună învoială, licitație publică sau în baza tarifului de comerț;

9. Președintele putea aproba, în baza tarifului grăniceresc, pentru nevoile coproprietarilor, material lemnos, până la 30 m³, iar directorul, până la 20 m³ ⁷⁰.

În legătură cu desfășurarea alegerilor de reprezentanți, în localitățile grănicerești, Prefectura județului Severin, la sfârșitul anului 1942, informa Pretura Plasei Caransebeș că a aprobat desfășurarea acestora⁷¹, arătând că alegerile nu se fac cu mari frământări, așa cum se întâmplă, de obicei, la alegerile parlamentare. În fiecare comună, reprezentanții erau aproape stabiliți, iar, aceștia erau aleși cu unanimitate de voturi, fiind toți împăduriți, chiar locuitori ai satelor respective sau intelectuali grăniceri. Din punct de vedere al siguranței statului, aceste alegeri nu puteau produce nesiguranță sau eventuale tulburări. O parte a locuitorilor, fiind mobilizați sau concentrați, nu-și exprimau votul, dar, în fiecare familie, se găsea un bărbat acasă, care să voteze⁷².

În Adunarea generală ordinară, din 12 martie 1943, au fost aleși cu unanimitate de voturi, pentru perioada 1943-1947 președinte Romolus Boldea⁷³, iar în Consiliul de administrație dr. Isac Rădulescu, Eftimie Gherman, Virgil Musta și Pavel Jumanca, membrii ordinari, de asemenea Iosif Drăghici, Dănilă Laitin, Ion Duicu și Ilie Mihuța, membrii supleanți. În Comitetul de cenzori intrau: Constantin Călțun,

⁷⁰ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1939-1940, f. 131-132.

⁷¹ S.J.A.N. Caraș Severin, *Fond Pretura Plasei Caransebeș*, Inv. 333, dosar 21/1942, f. 3.

⁷² *Ibidem*, Inv. 333, dosar 21/1942, f. 4.

⁷³ S.J.A.N. Caraș Severin, *Fond Comunitatea de Avere Caransebeș*, Inv. 720, reg. 1/1942-1946, f. 24.

Romolus Șoimu, membrii ordinari, și Mihail Șuvețiu și Ștefan Țăranu, membrii supleanți⁷⁴.

În această perioadă a fost continuată acțiunea de conservare a complexelor păduroase, prin intensificarea replantărilor și activitatea de exploatare a materialului lemnos, în cadrul Regiei Cerneț. Executarea lucrărilor mari, din regiunea Crușovăț-Mehadica, prin care urma să fie pusă în funcțiune cea mai mare exploatare de păduri din țară și care trebuia să asigure Comunității de Avere un venit, pentru o perioadă de 40 de ani, a fost sprijinită de guvern, prin punerea la dispoziție a materiilor prime și a fabricatelor, din cotele necesare armatei. Astfel, guvernul a arătat, nu numai cu cuvântul, sprijinul la adresa Comunității de Avere, care, în vremuri grele, nu a căutat să se sustragă, ci a intensificat producția, atât de mult necesară efortului de război al țării⁷⁵.

Pentru construirea instalațiilor de transport și pentru achiziționarea inventarului tehnic, a fost realizat un împrumut de 40 000 000 lei, de la Creditul Național Agricol, pentru care a fost ipotecată suprafața de 109 000 iugăre cadastrale, și Hotelul Cerna din Băile Herculane, s-a pus gaj agricol asupra produselor acestor suprafețe și gaj comercial asupra materialului lemnos, care rezulta din exploatarea pădurii Mehadica⁷⁶.

În luna decembrie 1944 vechea conducere, prin hotărâre ministerială a fost demisă, fiind înlocuită, în luna ianuarie 1945, cu un Comitet provizoriu de gestiune format din Ion Grigore, președinte, și din Nicolae Licareț, Simeon Mageriu, Ilie Ponoran, Mircea Veselin și Mihail Feneșan, membri⁷⁷.

Acest Comitet a funcționat până în data de 23 iulie 1945, când a fost înlocuit cu un nou Comitet provizoriu de gestiune compus din: Popescu Ion, președinte, Popovici Bujor, vicepreședinte, Ilie Armaș, Ioan Șandru, M. Feneșan, Constantin Vasilescu și Cornian Drăgan, membri⁷⁸.

Desfășurarea războiului s-a repercutat și asupra Comunității de Avere din Caransebeș. Astfel, în decembrie 1944, 20 de paturi din patrimoniul acesteia erau predate spitalului sovietic din localitate⁷⁹. De asemenea, între 16-25 iulie 1945, Hotelul Pomul Verde a fost rechiziționat de către trupele sovietice⁸⁰, iar după aceasta, ca urmare a aglomerației, datorită prezenței trupelor sovietice în oraș, în inventarul hotelului s-a produs o pagubă de 27 280 lei⁸¹. Pe perioada în care hotelul a fost ocupat de către militari, comunitatea a plătit 10 000 lei portarului și 8 000 lei madamei⁸². Pentru o perioadă de un an, a fost ocupată de către sovietici și clădirea, în care au funcționat serviciile centrale ale comunității. Comitetul Provizoriu de Gestiune al

⁷⁴ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1942-1946, f. 46-47

⁷⁵ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1942-1946, f. 27.

⁷⁶ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1942-1946, f. 35v.

⁷⁷ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1942-1946, f. 152.

⁷⁸ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1942-1946, f. 185.

⁷⁹ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1942-1946, f. 149.

⁸⁰ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1942-1946, f. 188v.

⁸¹ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1942-1946, f. 145.

⁸² *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1942-1946, f. 147v.

Comunității de Avere, în ședința sa din 5 iunie 1946, a decis ca un deviz, cuprinzând lipsurile din inventar, în valoare de 108 900 lei, să fie înaintat comisiei, înființate pe lângă Primăria Caransebeș, în vederea recuperării pagubelor, urmând ca, după efectuarea reparațiilor, serviciile silvice să-și reia activitatea în imobil⁸³.

Nici pădurile, care formau baza averii grănicerești, nu au scăpat de trupele sovietice. Astfel Direcția silvică a Comunității de Avere din Caransebeș, în luna noiembrie 1945, a aprobat scăderea de material lemnos, tăiat din picioare și ridicat de militarii sovietici până la cantitatea de 10 m³. fără întocmirea actelor necesare⁸⁴. Din gara Vălișoara, în perioada 1 iunie – 25 iulie 1945, a fost ridicată o cantitate de 84 m³ lemn de foc, provenită din exploatarea în regie Cerneț⁸⁵, în luna noiembrie a aceluiași an cantitatea ridicată era de 150 m³⁸⁶. Comunitatea a aprobat lemnul de foc necesar pentru posturile de pândă și cele telefonice ale armatei sovietice, care putea fi ridicat din gările Vălișoara și Crușovăț⁸⁷.

La scurt timp, în baza deciziei Ministerului Agriculturii și Domeniilor nr. 18 595 din 28 noiembrie 1945, s-a format Comitetul de gestiune al Comunității de Avere alcătuit din: Jompan Metode, președinte, Miulescu Zaharia, vicepreședinte, Tomescu Mihail, Vasilescu Ion și Ciuciuc Iosif, membri ordinari, și Armion Dimitrie, Orzescu Ilie, Câmpian Iosif și Toma Corici, membri supleanți⁸⁸.

În luna mai 1946, decizia nr. 962/1946, a Ministerului Agriculturii și Domeniilor, a instituit un nou Comitet provizoriu de gestiune, în care intrau Popovici Bujor, președinte, Văleanu Ion, vicepreședinte, Sandu Ion, Feneșan Mihai, Dragomir Iacob, Zmeu Efta Tătucu Crăciun, Bunăian Ion și Traian Simu, membri⁸⁹, care a funcționat până în 15 noiembrie 1947.

După anul 1948, în care pădurile au fost trecute în proprietatea statului român, Comunitatea de Avere și-a desfășurat activitatea, până în anul 1960, administrând pășunile și golurile de munte, sub conducerea președinților: Moise Trica, între 15 noiembrie 1947 și 6 februarie 1954, Capeți Gheorghe, între 6 februarie 1954 și 15 octombrie 1954, Tătucu Teodor, 15 octombrie 1954 – 1 mai 1956, Dragomir Ioan, între 1 mai 1956 și 1 decembrie 1958, și Teodoru Constantin, între 1 decembrie 1958 și 10 iunie 1960⁹⁰.

După anul 1945, implicarea statului în conducerea Comunității de Avere din Caransebeș reiese din numirea unor persoane din rândul clasei muncitoare în structurile de conducere ale comunității. Deși organizarea comunității, prin participarea locuitorilor, din 94 de sate, la beneficiile obținute, ca și coproprietari la această avere, anticipa noua direcție, inaugurată de regimul comunist, totuși acesta a luat decizia expropriării pădurilor și a trecerii acestora în proprietatea statului.

⁸³ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1946-1947, f. 37v.

⁸⁴ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1942-1946, f. 216.

⁸⁵ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1942-1946, f. 188v.

⁸⁶ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1942-1946, f. 144v.

⁸⁷ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1942-1946, f. 145v.

⁸⁸ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1942-1946, f. 224.

⁸⁹ *Ibidem*, Inv. 720, reg. 1/1946-1947, f. 177.

⁹⁰ L. Groza, *op. cit.*, p. 60.

Așa cum se poate observa, Comunitatea de Avere din Caransebeș a reprezentat un reper important pentru lumea bănățeană cuprinsă între Băuțar și Marga, timp de mai bine de 6 decenii, în domeniul economic, social, cultural sau educativ, reprezentanții acesteia acționând constant pentru realizarea năzuinței de ridicare materială și culturală a satelor din zona fostului regiment de graniță din Caransebeș.

*The Administration of the Community of Wealth of the Late 13th
Romanian Border Regiment from the Banat Region in Caransebeș between
1923-1948*

(Abstract)

Keywords: Administration Council, budget, General Assembly, silviculture, border guards

The Community of Wealth of the late 13th Romanian Border Regiment from Banat Region in Caransebeș was founded in the year 1879 due to the endeavors of the general Traian Doda to administrate in common the area of 251,919.12 “jugăre cadastrale” (unit of measurement for land used in Transylvania, 1 jugăr = 0.5775 hectares) received as a buyback of the rights of forestry servitude by the descendants of the border guards from the 94 villages situated between Băuțar and Orșova.

The Community of Wealth had a well organized activity, the territories being administrated by a direction and by five forest departments, the inhabitants from the late border villages enjoying individual and collective rights.

In this paper I will present elements connected to the evolution of elective ruling structures of the Community and of their achievements and failures between 1923 and 1948. In the year 1948 the forests of the Community of Wealth from Caransebeș were taken by the forest departments of the state, the institution continuing to administrate the pastures until 1960, when it ceased its activity.

GRĂNICERII BĂNĂȚENI ȘI COMUNITATEA DE AVERE

Păun Ion Otiman

: Banat, Caransebeș, proprietate, legislație, control, drepturi

Readucerea în actualitate, spre cunoașterea lui de către generațiile prezente și viitoare, a trecutului atât de zbuciumat, dar și de bogat al Banatului grăniceresc, a personalităților, dar și a oamenilor de rând, care au înscris, prin faptele lor, pagini inegalabile în istoria neamului românesc, precum și a instituțiilor care au administrat acest ținut, sub mai multe stăpâniri, este o datorie de onoare față de cei care au trăit acele vremuri.

Cartea *Grănicerii bănățeni și Comunitatea de Avere* a fost scrisă în perioada interbelică de dr. **Antoni Marchescu**, avocatul acestei instituții din Caransebeș și a apărut în timpul războiului, într-o ediție extrem de restrânsă (circa o sută de exemplare). Vremurile negre ce s-au așternut o lungă perioadă asupra României (ocupația sovietică, instalarea comunismului, cu toate consecințele sale nefaste timp de 45 de ani, iar după 1989 incertitudinea și instabilitatea cu tendințe clare, în anumite perioade, de restaurație neocomunistă) au făcut ca această lucrare de referință despre granița bănățeană și instituția ei fundamentală, cum bine este definită *Comunitatea de Avere* de către Ștefan Bornuz, să se piardă în negura vremii și în uitarea oamenilor.

Evitând să repet ceea ce s-a mai scris despre această carte fundamentală, precizez totuși că ea conține **două** părți, *inseparabile*, căci doar împreună ele permit buna înțelegere a acestei perioade de aproape jumătate de mileniu, și anume: o parte **istorică**, ce începe cu anul 1538, după lupta de la Mohaci, și ajunge până aproape de zilele noastre (mai exact: până la cel de al Doilea Război Mondial) și o a doua parte, cu conținut **economico-social și juridic**, care evocă constituirea, evoluția și/sau involuția graniței bănățene și a Comunității de Avere din Caransebeș, de la formarea ei în anul 1873 și până la dispariția acesteia prin naționalizarea comunistă făcută de statul român în anul 1948.

Despre prima parte a cărții, nefiind istoric, nu-mi voi permite să fac nicio referire, considerând că autorului îi revine meritul de a fi reflectat, cu rigoare și obiectivitate, istoria graniței, lupta bănățenilor pentru reîntregire și continuitate românească, folosind izvoare și surse autentice, temeinice și consistente.

Referitor la a doua parte a lucrării, cea despre **Comunitatea de Avere** (aflată atât sub stăpânire habsburgică cât și românească), am socotit că este util să fac unele considerații, necesare pentru înțelegerea corectă a modului de aplicare atât a legislației austriece, cât și a celei românești, mai cu seamă din perspectiva atât de necesarei sale renașteri, după aproape 70 de ani de la înmormântarea ei comunistă.

Nu avem niciun dubiu referitor la scopul instituirii de către habsburgi a unor facilități și drepturi de servitute forestieră în beneficiul populației din graniță și nici cu privire la motivația acestei inițiative: paza strașnică a granițelor imperiale de către populația militarizată din zona de frontieră. După înființarea regimentelor confiniare, inclusiv a Regimentului 13 româno-bănățean, în zona Orșova-Mehadia-Caransebeș-Marga, în anul 1768, a început organizarea structurilor grănicerești, atât din punct de vedere militar cât și din punct de vedere civil (patrimonial, succesoral, fiscal etc.), pe baza normelor juridice cuprinse în *Drepturile confiniare militare*, reglementări premergătoare și pregătitoare apariției *Constituției confiniare*, în anul 1807. Cititorul are posibilitatea să găsească în textul cărții, detaliate, reglementările juridice cuprinse în Constituția confiniară privitoare la ansamblul sistemului de organizare grănicerească, la drepturilor și la obligațiile populației grănicerești.

Având în vedere importanța **Comunității de Avere** pentru granița bănățeană, reținem că primele drepturi materiale, denumite **servituți forestiere**, se regăsesc în dispozițiile de reglementare a regimului silvic austriac *Wald Regulativ*, apărut în anul 1787, care poate fi considerat, pe drept cuvânt, primul **Cod silvic** aplicat pe meleagurile Banatului, deci și pe teritoriul României.

Conform Regulamentului juridic al proprietății funciare silvice, pădurile, inclusiv pășunile și golurile alpine, au aparținut statului austriac – **pădurile erariale**, comunelor – **pădurile comunale** și persoanelor fizice sau juridice (societăților comerciale) – **pădurile private**. Toate drepturile de servitute forestieră ale familiilor grănicerești au fost asigurate conform principiului **grănicerii servesc statul, iar statul le asigură drepturile silvice și pastorale din proprietatea sa, adică din pădurile erariale**.

Drepturile anuale ale fiecărei familii (*comunion*) în lemne de foc, de construcții, nuiete, ghindă, jir, castane, frunziș, fructe de pădure, pășunat în anumite păduri, în pășuni și goluri alpine sunt prevăzute cu precizie „austriacă”, toate având ca sursă pădurile erariale (ale statului).

Prin *Manifestul imperial*, semnat de împăratul Francisc Iosif în anul 1872, se desființează confiniul militar, inclusiv Regimentul de confiniu nr. 13 bănățean-românesc, iar în finalul acestui document împăratul se adresează grănicerilor militari și populației din zonă, astfel:

„Împăratul și Regele vostru vă mulțumește pentru credința și supunerea ce ați dovedit totdeauna către tron și către patrie și își exprimă totodată convingerea sa, cum că voi veți păstra și între relațiunile nouă tot aceeași alipire către Noi și către patria voastră.

Viena, în 9 Iunie 1872. Francisc Iosif”

Continuitatea în garantarea drepturilor de servitute ale familiilor (foste) grănicerești sunt reglementate printr-o lege specială, din 1871, care are ca obiect **Dispozițiile de răscumpărare a drepturilor de servitute ale românilor grăniceri de lemne, pășune și pădure forestieră din pădurile statului de pe teritoriul confiniului militar.**

Între statul austriac, proprietarul domeniului forestier și alpin, pe de o parte, și **Comunitatea regimentului grăniceresc**, ca reprezentat al garantării tuturor drepturilor de servitute, pe de altă parte, conform legii din 1871, evocată mai înainte, s-a produs un partaj. Comunele de grăniceri, respectiv familiile grănicerești au primit în deplină proprietate privat-comunitară jumătate din domeniul forestier și alpin prin care să le fie satisfăcute drepturile de servitute, iar cealaltă jumătate a rămas în proprietatea statului (austriac), liberă de orice sarcină.

Prin *Ordinul circular* (legea) din 1873, grănicerii îndreptățiți s-au constituit în **Comunități de Avere**, cuprinzând, pe fiecare comună, terenurile cu păduri, pășuni, munți (gol alpin) și neproductiv. În baza actului de partaj (segregare), în zona confiniului militar româno-bănățean (**Regimentul grăniceresc nr. 13**), s-au primit în deplina proprietate a celor 70 de comune (inițial, apoi 94 de comune) următoarele suprafețe: 124 500 ha pădure, 2.810 ha pășuni și poieni, 1 700 ha munți și 900 ha teren neproductiv, în total 145 200 ha, ceea ce reprezintă 50% din suprafața de pădure a fostului județ Severin, respectiv 40% din suprafața forestieră actuală a județului Caraș-Severin.

Cititorul va găsi în carte toate datele referitoare la suprafețele de pădure, pășuni și goluri alpine, defalcate pe comune, precum și drepturile în lemn, pășunat și alte produse de pădure ale fiecărei familii grănicerești și care, cred, ar trebui comparate cu cele de azi (care, practic, nu mai există), ceea ce demonstrează, fără putere de tăgadă, involuția de proporții a drepturilor forestiere ale populației din zona montană a județului Caraș-Severin.

Consider că este o datorie de onoare pentru mine, autor al acestor reflecții asupra **Comunității de avere**, la origine grănicer din moși-strămoși, din tată-n fiu, să reiterez și aici că primul Președinte al Comunității de Avere a fost eroul național, generalul Traian Doda, căruia i-a succedat o pleiadă de mari personalități ale Banatului Severin sau Carașan, în cei 68 de ani cât a funcționat comunitatea și care au luptat pentru revenirea Banatului la Patria Mamă, dar și pentru apărarea drepturilor bănățenilor obținute de la statul austriac.

De la apariția cărții *Grănicerii bănățeni și Comunitatea de Avere* au trecut 70 de ani. Este mult, este puțin? Nu putem da un răspuns tranșant, raportându-ne numai la durata acestei perioade, fără a avea în vedere suita de evenimente politice, economice și sociale care au produs mari convulsii, fracturi majore în evoluția societății omenеști, atât în România, în Banat, în granița bănățeană, cât și în mai bine de jumătate de Europă.

Fractura majoră, provocată de marea cangrenă politică, economică și socială – comunismul a deteriorat, timp de 45 de ani, orice regulă juridică, orice cutumă

și, ceea ce este mai grav, o întregă moralitate socială și individuală, iar refacerea acestora, după 1989, nu s-a produs, iată, nici după mai bine de două decenii, ea întâmpinând în continuare dificultăți majore, ce par uneori chiar insurmontabile, ca efect al rezistenței puternicelor reziduuri de mentalitate comunistă.

Din păcate, multe din regulile fanariote, integrate organic, până la transmiterea lor genetică, în practicile administrației centrale din Vechiul Regat încep să fie preluate și impuse și asupra **Comunitățile de Avere**. Astfel, prima lege (*Legea nr. 140/1929*, publicată în M.O. 140/1929 și *Statutul*, redactat conform acestei legi și publicat în M.O. 143/1925), introduc în mod brutal centralismul administrativ românesc, după cum rezultă din textele următoare:

„1. **instituirea obligativității aprobării bugetului** (ceea ce presupune, evident, și dreptul de modificare a acestuia) **de către Ministerul Agriculturii și Domeniilor** (art. 39 alin. c), drept pe care nu l-a avut statul imperial austriac, cel care a inițiat și organizat Comunitatea de Avere;

2. **controlul administrativ și silvic, exercitat printr-un comisar al guvernului și organele silvice ale statului** (art. 64)”.

Dacă controlul silvic, prin organele de specialitate, este normal, fiind prevăzut și în legea de înființare, în schimb, controlul statului, printr-un comisar al guvernului, practic un supraadministrator, este o ingerință brutală a guvernului de la București asupra unei proprietăți comunitare private, la numai cinci ani de la revenirea Banatului la Patria-Mamă. Desigur, la o asemenea avere comunitară, imensă, în regim privat, controlul corectei administrări este absolut necesar. Dar, din păcate, *Statutul* din anul 1925, după cum observă autorul A. Marchescu, are o „redactare puțin fericită, cu lipsuri și uneori afirmații inexacte, unită cu deprinderi politicianiste (caracteristică vieții publice românești, s.n.) în plină perioadă de ascensiune, în loc de emancipare, a avut ca efect completa politizare a Comunității”.

Observația juristului A. Marchescu este corectă: legislația românească, chiar și cea din perioada interbelică, spre deosebire de – trebuie să recunoaștem – precisa, exacta, ordonată și corect aplicată legislație habsburgică, cu care erau deprinși grănicerii bănățeni, s-a caracterizat (și atunci și, din păcate, mai vârtos acum, după 1989) prin imprecizie, ambiguitate și arbitrară interpretare în aplicare. Aceste trăsături ale legislației românești, regăsite și în noua lege de organizare și în statutul de aplicare, adoptate de Statul român imediat după Marea Unire, au făcut ca flagelul regățean – corupția – să apară și, implacabil, să se extindă și în gestionarea **Comunității de Avere**. Atât administratorii Comunității, cât și comisarul și agenții guvernului de la București, în loc să vegheze cu privire la aplicarea corectă a regimului silvic și a regulilor de gestionare materială și funciară a patrimoniului **Comunității de Avere**, au început să facă politică și, în consecință, să devină (ușor) coruptibili. Astfel, la scurt timp de la adoptarea noii legislații românești din 1925, după aprecierea lui A. Marchescu, „în loc să fie prevenite abuzurile,

acestea au sporit”. Ca urmare a deselor întâmpinări făcute de locuitorii-membri ai **Comunității de Avere**, a fost necesară amendarea legislației din 1924-1925, operațiune juridică realizată în anul 1929, când apare o nouă lege și un nou statut (1930), dar și acestea nu vor avea efecte benefice asupra administrării și controlului Comunității și, ca urmare, în anul 1935, este dizolvată instituția comisarului guvernamental, atribuțiile acestuia fiind preluate de organele de specialitate (silvică și juridică).

Am dorit să prezint punctul meu de vedere cu privire la efectele juridice, politice, sociale și morale ale trecerii **Comunității de Avere** sub jurisdicție românească, după 1918 și până la naționalizarea din 1948, nu pentru a face „apologia” legislației habsburgice sau pentru a inspira vreunui cititor suspicios (sau naționalist) ideea posibilei mele alunecări spre vechile rânduiri teritoriale ale graniței, din care nativ fac parte, ci pentru a demonstra **cât de departe am fost și înainte de comunism și, mai vârtos, suntem, acum, după înlăturarea de jure (dar nu și de facto!) a comunismului, de legislația patrimonială europeană.**

Pentru a nu se crede că am „aruncat” o simplă apreciere despre imperfecțiunile legislației patrimoniale românești, prin comparație cu cea habsburgică, doresc să invit cititorii, și, în mod deosebit, pe decidenții majori care au obligația să reconstituie drepturile patrimoniale forestiere reale ale locuitorilor din fosta graniță bănățeană să se aplece puțin asupra drepturilor grănicerești, așa cum au fost ele cuprinse în art. 65 și 74 ale **Regulamentului (codului) silvic austriac** și în **Legea** din 15 iunie 1873, și să le compare cu drepturile în domeniul silvic oferite atât de statul român comunist, cât și de cel de azi.

Drepturile grănicerești cuprinse în *Regulamentul silvic* și *Legea* din 1873 cuprind atât drepturile patrimoniale privat-comunitare asupra pădurilor și munților, cât și drepturile anuale ale fiecărei familii grănicerești pentru obținerea, gratuită sau cu taxă redusă, a lemnului de foc, lemnului de construcții, lemnului mărunt, pășunatului în parcelele de pădure destinate acestei activități pastorale, conform amenajamentelor silvice, cositului, jiruitului, frunzișului mort, fructelor de pădure pentru necesarul propriu și a materialelor lemnoase, piatră, nisip pentru construcții noi ori pentru repararea caselor, acareturilor, gospodăriilor, stânelor și adăposturilor alpine.

Regulile prevăzute în legislația **Comunității de Avere** cu privire la drepturile proprietarilor comunitari asupra produselor și materialelor pădurii s-au aplicat timp de mai bine de jumătate de secol, până la abrogarea regulamentului și a instrucțiunilor, conform *Statutului* din anul 1925. Cu această abrogare încep, de fapt, reguli aplicate, din păcate, românește, după ureche și după bunul plac, fapt ce a dus la degradarea, în mare parte, a ideii și practicii gospodăririi proprietăților privat-comunitare prin intermediul **Comunității de Avere**, iar după război, odată cu instalarea comunismului în România, inclusiv în zona fostei granițe bănățene, statul român a naționalizat proprietățile silvice și imobiliare ale **Comunității de Avere**, desproprietărindu-i pe locuitorii acestei zone, care, în acest fel, au pierdut,

sub administrația românească comunistă și postcomunistă, toate drepturile acordate de administrația străină a statului austriac.

Drepturile obținute de populația grănicerească sub formă de proprietate silvică, constituită în **Comunitatea de Avere** sunt drepturi istorice cu caracter juridic, adică drepturi, moralmente, imprescriptibile. Populația grănicerească, asemeni tuturor românilor din Banat, Transilvania, Bucovina și Basarabia, a luptat pentru reîntregirea acestor provincii în Patria-Mamă – România. Faptul că, prin Marea Unire din 1918, s-a produs integrarea politică și juridică a teritoriilor provinciilor amintite mai sus în teritoriul național român, nu a dat dreptul, nici juridic și cu atât mai mult moral, statului român să se „atingă” de drepturile de servitute forestieră conferite românilor de administrația străină precedentă. Or, spre regretul românilor grăniceri, ingerința brutală a guvernului de la București, la început sub forma supravegherii, soră bună cu corupția, apoi prin limitarea drepturilor, iar, în cele din urmă, prin suprimarea comunistă totală a acestor drepturi, au cauzat grave traume populației românești din graniță, care, mai apoi, s-au transformat în evidente aversiuni ale bănățenilor grăniceri față de administrația românească, aversiuni care nu s-au șters, în întregime, nici până astăzi.

Consider că nu este necesară o mai extinsă prezentare a acestei cărți atât de importante. Las pe seama cititorului interesat lectura profundă a cărții *Grănicerii bănățeni și Comunitatea de Avere*, pentru că are ce câștiga, atât în planul bogăției de informații, cât mai ales în cel al corectei interpretări asupra regimului proprietății silvice, fie că aceasta este individuală sau comunitară, și, de ce nu, pentru diminuarea și, mai apoi, înlăturarea definitivă a mentalităților comuniste cu privire la proprietatea privată asupra pădurilor.

The Frontier Guards in Banat and the Community of Wealth

(Abstract)

Keywords: Banat, Caransebeș, property, legislation, control, rights

The homonymous book being the starting point, the present study follows the fate of this institution from the Second World War to the present-day, when its former status has not been regained. The author pleads for restoring the lost status and, implicitly, for a necessary act of justice.

IDEEOGRAFIA CA SUBSTITUT AL BIOGRAFIEI

Doina Bogdan-Dascălu, Crișu Dascălu

Cuvinte-cheie: Paul Iorgovici, Universitatea din Viena, Hofconcepist, Kurzböck, poliglot

Ipoteza pe care dorim să o verificăm aici este aceea că, în anumite împrejurări cel puțin, lacunele privind biografia unui autor pot fi suplinite prin identificarea surselor care i-au alimentat gândirea.

Într-o astfel de situație se află și iluministul bănățean Paul Iorgovici (1764-1808), despre a cărui viață există informații puține și mai ales nesigure, care provin de la un nepot al său și care au fost publicate de Pavel Vasici¹, în 1862. De atunci au fost preluate întocmai și transmise de la un comentator la altul, fără ca cineva să le verifice corectitudinea.

Primul care a formulat anumite suspiciuni în această privință a fost Vichentie Ardeleanu², chiar dacă el s-a referit la unele aspecte secundare. Deși datele despre familia cărturarului își au importanța lor, fundamentale rămân cele despre formația lui intelectuală.

Așadar, care sunt datele vehiculate în mod obișnuit asupra vieții lui? Potrivit biografiilor, Paul Iorgovici și-ar făcut studii universitare de filozofie la Pojon (Bratislava, 1782-1784), iar pe cele de drept, la Pesta (1784-1787) și Viena (1787-1788), apoi ar fi întreprins un lung voiaj european la Roma, Paris și Londra (1788-1793); revenit în capitala austriacă, ar fi ocupat postul de Concepist și pe cel de Hofconcepist, îndeplinind și funcția de corector sau chiar pe cea de cenzor al tipografiei ilirice (1793-1796), după care se întoarce în provincia natală, unde rămâne până la sfârșitul vieții.

La două secole de la nașterea învățatului, Adrian Marino³ pune sub semnul întrebării asemenea informații: „Nu i se cunosc bine nici studiile, nici izvoarele”, deși ele trebuie presupuse, căci „ținuta sa doctrinară și tehnicitatea expresiilor... trădează o evidentă lectură de specialitate”. Este pentru prima dată când modernitatea gândirii lui Iorgovici și racordarea la ideile epocii sale sunt afirmate net, ceea ce echivalează cu recunoașterea statutului de *homo europaeus*.

¹ Dr. V[asici], *Paul Iorgovici*, „Telegraful român”, 1862, nr. 71.

² *Paul Iorgovici. Schiță biografică și câteva probleme nerezolvate*, „Orizont”, XV, 1964, nr. 4, p. 81-84.

³ *Iluminiștii români și problema „cultivării” limbii* (II), „Limba română”, XIII, 1964, p. 573.

Va trece încă un deceniu și jumătate până când informațiile de natură biografică vor începe să fie verificate prin apelul la documente. Nicolae Bocșan⁴ invocă „manifestele și proclamațiile” redactate de Paul Iorgovici și de Grigore Terlaici, în care cereau menținerea Cancelariei ilirice, acte a căror datare confirmă prezența acestora în Banat, infirmând sau, în orice caz, punând sub semnul întrebării șederea celui dintâi la Paris în același interval temporal: „În această situație trebuie reexaminată perioada respectivă din biografia lui Iorgovici, dacă într-adevăr a făcut această călătorie sau cel puțin reexaminată cronologia acestui periplu european.”

Un asemenea demers am reclamat noi înșine atunci când am afirmat, la începutul *Tabelului cronologic* ce însoțește ediția noastră a *Observațiilor de limba românească*⁵ că „viața și activitatea lui Paul Iorgovici sunt, astăzi încă, sumar cunoscute și, mai mult, înseși datele privitoare la ele aparțin, **până la o eventuală confirmare documentară**, mai curând legendei decât realității”. Aceste rezerve urmau să fie, speram atunci, un îndemn pentru cercetări de arhivă, îndemn pe care nu l-a urmat însă nimeni.

Cu ocazia bicentenarului morții sale, în 2008, ne-am propus să dăm o nouă ediție a acestei lucrări, prilej cu care să încercăm și o revizuire a informațiilor biografice prin documente. Cea mai tentantă, dar și cea mai la îndemână ne-a apărut a fi Viena, unde ne-am deplasat în două rânduri (mai 2008 și iunie 2009), ca beneficiari ai schimbului interacademic (între Academia Română și Academia Austriacă de Științe). Întrucât, din motive străine de noi (dar și de interesele culturii naționale!) ediția pregătită nu a mai apărut, prezentăm în continuare rezultatele acestor călătorii.

Prima vizită a avut loc la Arhivele Universității din Viena, interesați fiind de eventuala prezență a lui Paul Iorgovici printre cei care au frecventat instituția. Am cercetat, în acest scop, **matricula** (instituită „sub Rectoratu Reverendissimi, Perillustris, Spectabilis ac Magnifici Domini Domini Ignatti Steininger” în anul 1778) în care sunt înregistrați (este de presupus cu minuția specifică locului), începând cu anul 1779, relativ puțini învățăcei, în dreptul cărora este menționată provincia din care provin (Boemia, Moravia, Silezia, Ungaria, și, evident, vienezii) și starea socială pe care o au (*nobilis, civis, pauper., plebei.*, dar și *stipend.*). Printre aceștia nu l-am identificat pe iluministul bănățean între anii 1787 și 1788 (când s-a afirmat că a studiat aici), dar nici înainte și nici după acest interval. Nu este exclus ca el să fi urmat o altă instituție de învățământ decât Universitatea, însă pentru confirmarea unei asemenea ipoteze sunt necesare alte cercetări ulterioare.

Aproape toate izvoarele biografice afirmă că, la presupusa revenire în capitala Imperiului, Iorgovici ar fi ocupat, între anii 1793 și 1796, funcția de *Concepist*, apoi pe cea de *Hofconcepist*. Din păcate, cea mai sigură sursă documentară ce ne-a stat la dispoziție (șirul volumelor din *Hof- und Staats Schematismus der Röm. Kaiserl. auch Kaiselr. Königl. und erzbezoglichen Haupt- und Residenz Stadt Wien...*, Wien,

⁴ *Începuturile mișcării naționale românești în Banat. Activitatea lui Paul Iorgovici*, „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, XXI, 1978, p. 173, n. 2.

⁵ Timișoara, Editura Facla, 1979, p. 38.

1779 Iabornegg Jos. Carniol. Neesferens: Jur. Nat. Aud.	Smelzki Lud. A. P. Civis in Colleg. off. Turmann Leop. Carn. Brevens. P. N. Aud. Nob.	1778
Ianocha Bernardin. Silles e Micro. strelie. Jur. Nat. Aud.	Jaus Joan. Bohem. Baro ad S. Am. Offi. Jechel Philipp. A. P. Carn. ad S. An. Nobilit.	1779
de Jungen Franc. Henric. Ratisbon.	Jerepp Thomas Carniolus Officior. Pauper.	
Jungwirth Joep. Austr. Vienn. Princip. Paup.	Juchop Joan. Carn. Styngon. dux. Aud. civis Lugovis Gasp. Avinik. rainburg. Stat. Aud. civis	
<i>[Faint handwritten notes]</i>	Lappas de Rethelstein. Carn. Esac. M. A. Schill. de Laquon Com. dux. Hunar. Scheming. Jur. Sub. Senll. Jeran. Jur. Am. Labui. Acad. Aust. Pauper.	
1780. Jandex Alloys. Ausb. Ungen. d. d. of Spnt. Schol. par. official.	Jehlencz Bernard. Austr. Vien. Civis syntax. in Colleg. Acad.	1778
Jandex Synodul. Austr. Hagenberg. Princip. Schol. par. official.	Jaczoch Petrus Bohem. Heflicensis Civis Rector in Colleg. Acad.	
Jas. Aud. Austr. Vm. Gram. Schol. par. Civis.	Jahn Augustinus. Moravia. Dudenstadiensis Jur. Stud. pauper.	
Jeschabow Jos. Austr. Vien. Princip. Schol. par. Pauper.	Jager Jos. Austr. Vien. Civis.	1778
Jesdal Jos. Austr. Vien. Spnt. Schol. par. Nobilis.	Janscheck Joan. Bohem. Grunding. Plebij.	
Jeska. Jur. Joseph. Hung. ex altiss. Comit. Biolog. Nobis.	Jathner Ant. Siles. Burzdorf. Pauper.	1778
Jesman. Austr. Austr. Vien. par. Pauper.	Jays. Sch. Alquis. Hedsdorf. Aud. Aud. civis	
Jager Anton. Austr. Vien. par. Pauper.	Jech Thomas. Carn. Stat. Aud. Aud. pauper.	1778
Jager. Sub. Austr. Untermaunich. Leg. paup.		
Jordan Petrus. Tyrolensis. ex. Altrais. Nob.		
Jung Joann. Austr. Burzendorf. de. Laitham. Leg. Nob.	Jovic. L. Carn. Grintha. S. Sec. S. M. stor	1778
1781. Jurevitz. Austr. Vien. Civis. Syntaxista. Stipend.	Juch. Leopoldus. Esac. Vienn.	
Jus. Jos. Austr. Vien. Civis. Syntaxista. Stipend.	Juch. Jo. Moravia. rospan. Aud. 1. anni pauper	
Juch. Jo. Austr. Vien. Civis. Syntaxista. Stipend.	Juch. Jo. Austr. Vien. Civis. Syntaxista. Stipend.	1778
Juch. Jo. Austr. Vien. Civis. Syntaxista. Stipend.	Juch. Jo. Austr. Vien. Civis. Syntaxista. Stipend.	

gedruckt und zu finden bei Joseph Gerold, Keiserl. Reichshofratesbuchdrucker und Buchhändler auf dem Dominikanerplatz, păstrate în Österreichisches Staatsarchiv) nu confirmă prezența lui Iorgovici printre slujbașii Curții Imperiale, deși volumele respective îi menționează, cu necruțătoare fidelitate, pe toți slujbașii acestei instituții, începând cu funcțiile cele mai înalte și ajungând până la cele mai umile.

În aceste condiții, apare ca fiind imperios necesară și verificarea informației (vehiculate laolaltă cu cele anterioare) potrivit căreia ar fi îndeplinit, în același interval, și funcția de *corector* sau chiar pe cea de *cenzor* al Tipografiei Ilirice. Aceasta i-a aparținut lui Josef Lorenz Kurzböck, care a preluat, în 1755, atelierul de tipografie al tatălui său, devenind apoi tipograful Universității din Viena și care a obținut, în 1770, și privilegiul de a tipări cărți în alfabet slavon (prin urmare, inclusiv unele românești). Aici au fost tipărite, între 1770 și 1792, peste 150 de cărți. În 1795, tipografia a fost cumpărată de Ștefan Novacovici și mutată, un an mai târziu, cu acordul împăratului, la Buda, unde, de altfel, au și apărut *Observațiile* (1799).

Așadar, investigațiile pe care le-am întreprins (în intervalul pe care l-am avut la dispoziție) au infirmat toate informațiile privitoare la șederile lui la Viena, ceea ce pune legitime semne de întrebare asupra verosimilității afirmațiilor privind celelalte episoade biografice (Budapesta, Bratislava, Roma, Paris, Londra etc.). Sperăm că și acestea vor fi verificate cândva, spre a fi confirmate sau nu. Căci trebuie să admitem că o informație absentă este preferabilă unei informații eronate, întrucât cea dintâi atrage atenția asupra unei lacune ce se cuvine înlăturată, pe când în cazul celeilalte există riscul (cât se poate de real în cazul nostru!) ca o greșeală să fie perpetuată și asumată drept un adevăr.

Fără îndoială, pozitivismul biografic își găsește justificarea în măsura în care el poate fi raportat la opera celui în cauză, lămurindu-i geneza și oferind soluții de identificare a surselor ei. Din acest punct de vedere, niciun exces nu este... excesiv! De altfel, în culturile occidentale, biografiile personalităților, ca și cele ale unor figuri mai puțin importante, se cunosc în detalii, de la manuscrise și documente revelatoare la simple însemnări sau bilețele ocazionale. Din nefericire, la noi situația este departe de acest standard. Marile arhive și biblioteci din alte țări, dar (pare greu de crezut!) și din țara noastră adăpostesc informații de valoare incalculabilă, pe care însă prea puțini s-au învrednicit să le scoată la iveală. Iar atunci când efortul totuși se produce, el este necoordonat instituțional, adică aleatoriu și nesistematic, bazat mai degrabă pe instinctul celor care îl fac decât pe o cercetare temeinică. Așa se și explică de ce rezultatele, atunci când apar, sunt spectaculoase prin imprevizibilitatea lor.

Constatând că informațiile privind viața lui Paul Iorgovici sunt mai mult decât discutabile, astfel încât ele nu pot constitui o punte spre opera lui, propunem o inversare a perspectivei: pornind de la datele furnizate de operă, să validăm sau, în orice caz, să acredităm drept plauzibile o serie de informații biografice care nu au putut fi confirmate până acum.

Acest traseu presupune mai multe operații succesive: identificarea unor principii, teorii, idei și fapte prezente în *Observații*; identificarea surselor din care Paul Iorgovici le-a extras; situarea acestor surse într-o geografie spirituală europeană; precizarea limbilor de acces la aceste surse.

Tradiția familiei, transmisă posterității și asumată (fără a fi controlată) de aceasta, susține că Paul Iorgovici vorbea 11 limbi, că a fost, așadar, unul dintre marii poligloți români, alături de eruditul Dimitrie Cantemir. Nu se spune însă care ar fi limbile respective, astfel încât nu rămâne decât să procedăm în modul cel mai empiric cu putință, recurgând la date din *Observații*, dar și să apelăm la ajutorul argumentelor raționale.

Un prim pas spre cunoașterea adevărului este separarea limbilor virtual știute de învățatul bănățean în două grupe. Una este cea a limbilor învățate nativ (adică *româna*) sau însușite prin instrucția școlară (adică *sârba, germana, maghiara și latina*), ceea ce dă un total de *cinci* idiomuri pe care sigur le-a cunoscut. De altfel, este de acceptat că proiectul dicționarului multilingv, menționat în scrierea sa („...care cuvinte eu le-am pus în dicționarul meu ce-l voi da în tipari cu ajutorul patronilor mei. În dicționarul acela care va fi înscris *Glosari*, adică carte scurtă de cuvinte, în care se tâlcuiesc numele și vorbele cele de acum după puterea rădăcinii din limba cea veche, de unde vorbele sunt luate.”, p. 29-30), dicționar din care, în *Observații*, sunt extrase un număr de *Exempluri* („Mai multe exempluri de așa vorbe compozite și derivate am pus într-aceia carte ce am alcătuit spre acela sfârșit. Acestea le-am tras numai de acolo pentru a arăta...” p. 72), implica nu numai o serie de cunoștințe teoretice, ci și cunoașterea mai multor limbi, prezente ca atare în structura lucrării.

Alcătuit pe principiul familiilor de cuvinte, descendente ale aceluiași etimon latin, *Glosarul* relevă o remarcabilă omogenitate a structurii, în care sunt invariabil prezente: etimonul *latin*, echivalentul lui *german*, „traducerea” lui printr-un cuvânt *românesc* ori printr-o sintagmă românească, de altă origine decât latină și pe care cuvântul propus avea menirea să le înlocuiască. Cu toate că tradiția, mereu amintită aici, pretinde că scrierea lexicografică a lui Paul Iorgovici era *quadrilingvă*, *Exemplurile* conduc spre o altă concluzie, și anume că este vorba de o scriere *trilingvă*. Așadar: română, latină, germană.

Nu este mai puțin adevărat însă că în cuprinsul *Exemplurilor* pot fi descoperite și cuvinte în altă limbă decât cele de mai sus. De pildă, în *franceză*:

„*A i n ț a r e, proficere, vorrücken*, ce zicem *avanțirui*, de la **franțuzi avancer** (*avanțer*), **de la avant**, ce vine de la *ante. Ainte*; face paș înainte.” (p. 39)

„*B a t e r e*, de la **franțuzi battre (batr)**, *schlagen, lovi, verberare*” (p. 40)

„*A l l i g a ț i e, foedus, Bündnis, franțuzește alianție, alliance*” (p. 50)

Sau în *italiană*:

„*P a r t i c e a, talienește particella, ein Bröcklein*, un dărab mic” (p. 56).

Nu întotdeauna este indicată explicit apartenența cuvântului la o anumită limbă, dar această apartenență este evidențiată cu ajutorul ortografiei:

„B a t a l i o n, *bataillon*, *eine Batallion*, cinci, șase pân la opt sute de soldați” (p. 40).

Sporadic, apar și cuvinte în alte limbi decât cele menționate:

„I n v i d i e, *invidia*, *der Neid*, **sârbește zavistia**” (p. 41)

„V e r s u, *versus*, *Vers*, **slaveneste stih**” (p. 43)

„C i r c u m s t a r e, *circumstare*, *herumstehen*, sta în ocol, **sârbește ocrujaiu...**” (p. 68).

„N o b i l e, *nobilis*, *von vernehmer Geburt*, de neam însemnat, vestit, **ungurește nemeș**” (p. 55)

Prin urmare: *română*, *latină*, *germană*, *sârbă* și *maghiară*, adică limbile în general cunoscute, pe atunci, în Banat și, în consecință, accesibile virtualilor cititori. La acestea, se cuvin adăugate *franceza* și *italiana*, limbi pe care Paul Iorgovici le-a stăpânit, învățându-le, aproape sigur, în țările respective. Că le-a cunoscut, o dovedesc și izvoarele în aceste limbi la care a recurs și despre care vom discuta în continuare. Deocamdată, vom reține o afirmație a sa, referitoare la limba și la cultura englezilor, puse în contrast cu realitățile românești corespunzătoare:

„Cuvintele cele cu litere schimbate nu se pot socoti ca stricate, vor mai zice alții, fiindcă ce e corupciune pentru limba latinească, aceea poate fi perfecciune pentru limba românească. Spre adeverirea cuvântării lor, **pot aduce în exemplu pe anglezii care, dintr-o limbă mestecată, au înfrumusețat așa limba lor.** R. nu e așa. **De la anglezii nu se poate lua paritate la nația noastră, căci anglezii, măcar mestecați cu alte nații, au în limba lor vorbe depărtate de la rădăcina lor; dar ei tot sunt națiune nesupusă la alta: e de sine stăpânitoare. La ei înfloresc științele, cu acestea florește și limba; la ei sunt oameni învățați în științele cele mai înalte, prin științele acestora s-au mai înmulțit limba din rădăcina ei.** Toate acestea sunt contrarii la români care, după starea nații, au schimbat și limba în mai rău.” (p. 79-80)

Abstracție făcând de etnonimul **anglez**, care duce, evident, la forma franceză **anglais**, pasajul citat indică, fără putință de tăgadă, o foarte bună cunoaștere a realităților lingvistice și culturale din statul insular, ceea ce poate constitui un temei demn de luat în considerare pentru a accepta ipoteza prezenței lui Paul Iorgovici în țara respectivă. La acest argument, se adaugă și la fel de indubitabila cunoaștere a unor scrieri aparținând filozofului englez John Locke (*Essay Concerning Human Understanding*, 1690; *Some Thoughts Concerning Education*, 1693), din care se pot identifica nu puține idei și chiar „citate” în textul *Observațiilor*, chiar dacă, așa cum

stau lucrurile și cu alți autori, Paul Iorgovici nu își indică sursele. Cu câteva excepții, totuși. Când o face, el procedează în două moduri. Cel mai adesea, el trimite la o scriere, fără a-i divulga nici autorul, nici titlul, ci sugerându-le:

„...în toate calendarele românești, precum și în mineiu românesc de toate lunele, adecă mineiu de obște...” (p. XI).

Dacă trimiterea la „calendarele românești” este extrem de vagă (este posibil să se refere la „Cărintarul românesc”, apărut la Sibiu, în 1793 și, desigur, la cel apărut la Viena, un an mai târziu și care i-a fost atribuit chiar lui), „mineiu românesc de toate lunele” indică *Mineele* tipărite la Râmnic, între 1776 și 1779, de către Chesarie și Filaret.

Exemplul

„...nici dicționare, nici gramatică pân de curând n-au fost” (p. 10),

conduce la o situație similară cu cea precedentă. Termenul *dicționare* reprezintă o trimitere incertă, pe când *gramatică* indică fără dubiu *Gramatica românească* a lui Radu Tempea, apărută în 1797.

În schimb, acest autor este indicat, chiar dacă nu nominal, ci prin funcția îndeplinită (între 1798 și 1808), câteva pagini mai încolo:

„...cărțile școalelor... care acum au început a se întrebuița în Ardeal din neprerupta sârguință a d. director preste școalele românești de legea noastră” (p. 27).

Alteori, e drept că mult mai rar, Paul Iorgovici recurge la ceea ce numim azi *trimitere bibliografică* propriu-zisă, deși incompletă în raport cu exigențele actuale. Astfel, primul paragraf din *Secția I* reprezintă traducerea fidelă a unei secvențe din *Ars oratoria* a lui Quintilian, numele retorului roman găsimu-se la sfârșitul segmentului respectiv (p. 1-2). Într-un alt loc, întâlnim chiar forma modernă de trimitere:

„Aceasta e fapta legii cea scrisă în inimile noastre, de care **Sf. Apostol Pavel către râmleni, cap. 2, st. 14**, așa grăiește:...”

Pentru ca, o pagină mai încolo, să apară și varianta arhaică a lui *Ibidem*:

„...precum arată același apostol **la locul cel mai sus țitat. S. 6**” (p. 90)

și:

„...care pre noi sfinții apostoli ne învață... **iar acolo, s. 13**” (p. 90).

Am făcut aceste mențiuni spre a evidenția ținuta științifică autentică asumată de autorul *Observațiilor*, preocuparea lui de a-și semnala sursele din care citează. În acest context, ne exprimăm (în paranteză) opinia cu privire la oportunitatea unui

istoric al trimiterilor bibliografice în cultura noastră. Revenind la învățatul bănățean, trebuie să arătăm că în textul lui se lasă identificate numeroase alte pasaje ce reprezintă simple parafraze sau adevărate reproduceri ale unor fragmente din operele altor autori, fără ca sursele respective să fie semnalate corespunzător.

Cum se explică această (aparentă) abatere de la o conduită științifică la care el aderă totuși în alte locuri? Singura explicația plauzibilă este aceea că autorii, ale căror nume nu sunt divulgate, fac parte dintre precursorii legitimi ai iluminismului ori sunt chiar reprezentanți ai acestuia. Prudența lui Iorgovici era justificată, de vreme ce numele lui fusese evocat într-un raport oficial din 24 aprilie 1793, ca protagonist, alături de Piuariu Molnar, al tipăririi unui ziar românesc, proiect declarat indezirabil din cauza intenției de a răspândi „periculoasele idei de libertate ale francezilor”. Adeziunea lui la ideile epocii este una tacită din motive de autoprotejare. Cu atât mai necesar este efortul de a depista relația textului său cu posibilele lui surse, efort pe care l-am făcut (parțial, desigur) în notele la ediția din 1979 a *Observațiilor*, dar care trebuie extins prin cercetări ulterioare.

În această direcție, urmăm o cale sugerată de Adrian Marino⁶ care, remarcând „ținuta doctrinară și tehnicitatea expresiilor”, afirmă că aceste calități „trădează o evidentă lectură de specialitate” și că, deși „nu i se cunosc bine nici studiile, nici izvoarele”, rămâne șansa îndreptării spre textul *Observațiilor*, care este „mai lămuritor decât toate”.

Precizăm însă că o astfel de „arheologie” devine complicată din cauză că ideile respective erau ale epocii, ele putând fi identificate la mai mulți autori din țări și din perioade diferite. Erau idei și principii care „pluteau în aer” și care erau, astfel, la îndemâna oricui se simțea dator a fi om al timpului său. Este ciudat că un cercetător serios cum este Helmuth Frisch⁷ ignoră aceste legături spirituale ale lui Iorgovici cu Occidentul, într-o lucrare dedicată explicit acestui subiect (chiar dacă perioada de interes este secolul al XIX-lea, învățatul nostru trebuia menționat măcar ca precursor).

Făcând o sumară sistematizare a acestor posibile trimiteri la texte în care ideile puse în circulație pentru prima oară la noi de către Paul Iorgovici pot fi reperate, constatăm că aceste texte aparțin unor autori de notorietate din marile culturi occidentale, texte scrise în limbile despre care am convenit mai sus că Iorgovici le-a cunoscut.

⁶ *Art. cit.*, p. 573.

⁷ *Relațiile dintre lingvistica română și cea europeană. O istorie a lingvisticii românești din secolul al XIX-lea. Curente principale în lingvistica secolului al XIX-lea.* Traducere de Marcel Roma, București, Editura Saeculum I. O., 1995.

Iată o listă a acestor autori, grupați în funcție de limba în care s-au exprimat:

Latină: Horațiu și Quintilian;

Română: Gheorghe Șincai, Radu Tempea;

Germană: Leibniz, Herder (cf. BOCȘAN 1978, p. 175-176);

Italiană: Vico, Beccaria, Cesarotti;

Franceză: Condillac, Béat de Muralt, Diderot;

Engleză: John Locke.

Paralelismul astfel sugerat, cel dintre surse și mijloacele lingvistice de acces la acestea, este prea evident pentru a putea fi pus pe seama unei simple coincidențe. El dovedește că *geografia spirituală* în care s-a înscris Paul Iorgovici este aceea a unui *homo europaeus*, el fiind, probabil, unul dintre cei mai informați români din epoca modernă și, ce este mai important, cel care a știut să valorifice informațiile obținute pe această cale într-o scriere științifică exemplară.

Din perspectiva culturii românești, acestea sunt chestiunile care contează cu adevărat. Faptul că *geografia spirituală* a lui Iorgovici se suprapune unei *geografii biografice* nu înseamnă validarea acesteia din urmă, dar poate fi un argument de acceptabilitate. Cu alte cuvinte: o biografie lacunară poate fi substituită de ideografie.
Q. E. D.

Ideographie als Ersatz der Biographie

(Zusammenfassung)

Schlüsselwörter: Paul Iorgovici, Universität Wien, Hofconceptist, Kurzböck, vielsprachig

Ausgehend vom Beispiel des Banater Gelehrten Paul Iorgovici, wollen die Verfasser beweisen, dass man die fehlenden dokumentarisch festgehaltenen Informationen durch die im Text erscheinenden Ideen ersetzen kann. Die Quellen aus dem Werk leisten Ersatz für die Dokumente der nicht bestätigten biographischen Informationen.

INTERFERENȚE CULTURALE LA DUNĂREA MIJLOCIE ȘI DE JOS ÎN MILENIUL AL II-LEA AL EREI CREȘTINE. CU PRIVIRE SPECIALĂ ASUPRA BANATULUI

Ioan Hațegan

Cuvinte-cheie: Casa de Habsburg, administrație, toleranță, ortodoxie, multiculturalitate

Dunărea și bazinul dunărean nu sunt numai o zonă hidrografică, ci și un spațiu cu o foarte mare importanță politică, economică, strategică și culturală în întreaga istorie a Europei, din antichitate și până astăzi.

Dunărea are o lungime de 2 783 km, din estul Pădurii Negre germane și până la vărsarea sa în Marea Neagră. Spațiul dunărean, cu tot cu rețeaua de afluenți, cuprinde o suprafață de 817 000 km², ce atinge Elveția, Italia, Germania, Austria, Cehia, Slovacia, Polonia, Austria, Ungaria, Croația, Slovenia, Serbia, România, Bulgaria, Moldova și Ucraina.

Dunărea de Sus (Pădurea Neagră – Viena), Mijlocie (Viena – Belgrad) și de Jos (Belgrad – Marea Neagră) sunt zone ale acestui lung fluviu european, dar în același timp sunt și spații culturale. Uneori zonele dunărene au fost o linie de demarcație dar de cele mai multe ori, au fost un coridor cultural ce a facilitat contactul dintre civilizații diferite, sau au fost un pod ce a facilitat contactul și transferul reciproc de elemente de civilizație.

Banatul este o zonă geografică și istorică distinctă, situată la interferența Dunării mijlocii cu Dunărea de Jos. Așezat la nordul fluviului, dar pe malul acestuia, Banatul este – din punct de vedere hidrografic – arondat integral spațiului dunărean. Cu o suprafață de 28526 km², Banatul a avut o dezvoltare istorică grefată pe istoria Dunării.

Banatul a fost o parte a aceluși coridor cultural prin care s-a produs indo-europenizarea continentului, în același timp leagăn de culturi preistorice, dar și zonă atractivă pentru atragerea și dezvoltarea altor culturi, ajunse aici. Prezența dacilor și a regatului dac, cucerirea Daciei de către romani și transformarea în provincie romană, a pus o pecete de neșters asupra istoriei ulterioare a regiunii. Mileniul „tăcut” (175-1241 d.Ch.) aduce – pe substratul etnic existent – migrația unor valuri succesive de populații (goții, hunii, gepizii, avarii, bulgarii, ungurii, pecenegii, uzii, cumanii, tătari) dintre care unii au lăsat urme etnice, alții doar au trecut pe aici.

Istoria medievală a zonei bănățene poate fi considerată ca începând cu secolul al X-lea d.Ch., atunci când aici este amintit un ducat („voievodat” în termeni locali)

condus de Glad (cca 934 d.Ch.), care luptă cu triburile maghiare aflate în expansiune, dar reușește să-și asigure continuitatea dinastică. Unul dintre urmașii săi, pe nume Ahtum, este conducătorul unei țări („regum”) care se împotrivesc (aprox. între anii 1028-1030) regelui maghiar Stefan I și este înfrânt doar prin trădarea comandantului său militar, văr totodată, Chanadinus. Chiar dacă regiunea intră, în timp, în sfera de suzeranitate a regatului maghiar, continuitatea dinastică durează încă un timp îndelungat.

Situat la confluența și interferența culturilor „grecești” și „latine”, ambele succesoare ale Imperiului Roman, Banatul a fost un receptor al ambelor tendințe. Dacă până la începutul noului mileniu cultura „grecească” era preponderentă, mai apoi pătrunde aici masiv și cultura „latină”. Înființarea primei episcopii de rit „latin” (catolice, după marea schismă din anul 1054) aici, la Cenad pe malul Mureșului, în jurul anilor 1030, a primei școli latine de pe teritoriul actual al României, a fost un moment extrem de important în dezvoltarea culturală zonală și nu numai.

Interferența culturii bizantine cu cea occidentală, prin filieră germană, va fi un proces îndelungat, desfășurat pe aproape întreaga istorie medievală. Prin acestea Banatul a fost permanent conectat la cele două mari curente culturale europene. Chiar dacă la început au fost suprapuneri culturale, în sensul unei culturi bizantine în rândul masei și a uneia „latine” în rândul nobilimii, clerului și orășenimii, interferențele culturale s-au făcut simțite. În timp, nivelul acestor interferențe a coborât și în profunzime. Religia romano-catolică, mănăstirile catolice și ortodoxe, școlile – în limba latină la început – apoi și în limbile vorbite aici – numărul mare al tinerilor bănățeni ce au studiat la marile universități europene, sunt tot atâtea dovezi ale acestui proces de aculturație.

Otomanii cuceresc Banatul (două treimi din total, iar restul abia în anul 1658) în anul 1552 și transformă zona într-o provincie otomană, până în anul 1716. Deși influența civilizației de tip musulman a fost redusă, ea a îmbogățit peisajul cultural al zonei, cu elemente ce se pot încă observa în peisajul etnografic.

Populația Banatului medieval a avut ca element de bază elementul romanic, prin români, cărora li s-au adăugat elemente vechi slave, unele grupuri de turanici (pecenegi și cumani), urmate apoi de elemente maghiare și sârbe. Alături de acestea au mai fost grupuri etnice de origine germană, slovacă, cumană, italiană și chiar grupuri de coloniști otomani din partea europeană a imperiului Otoman, cărora li s-au adăugat elemente din sudul Dunării: sârbii, macedo-români, greci, albanezi, bulgari.

Casa de Habsburg cucerește această zonă în urma campaniilor militare din anii 1716 și 1717, situație consfințită prin tratatul de pace de Pojarevac din anul 1718. Acum regiunea își primește denumirea de Banat iar împăratul Carol al VI-lea transformă zona, la insistențele prințului Eugeniu de Savoya, într-o țară de coroană („Kronand”) condusă direct de la Viena printr-o comisie aulică și având aici un guvernator militar până în anul 1753, mai apoi (până la 1778) un președinte civil și un aparat administrativ propriu.

Măsurile adoptate de Casa de Habsburg au transformat Banatul, dintr-o zonă dunăreană comună, într-una din cele mai dinamice și prospere regiuni ale monarhiei și chiar ale Europei. Să explicităm. Împăratul era proprietarul pământului iar vechea nobilime feudală a fost exclusă de la proprietatea asupra acestuia. Banatul a fost singura regiune europeană în care principiile mercantilismului iluminist au putut fi aplicate fără nici o opreliște, fapt care a permis o dezvoltare economică fără precedent. S-au dezvoltat industria extractivă și prelucrătoare, cea textilă și alimentară, a altor bunuri de consum. În planul agriculturii, imperialii au executat măsuri ample de îndiguiri și desecări, fapt ce a redat culturii zeci de mii de hectare; a fost introdusă cultura plantelor tehnice: inul, cânepa, indigoul, orezul etc., au apărut culturile de duzi și manufacturi de mătase naturală, au fost introduse metode agrotehnice moderne. Creșterea animalelor a cunoscut o dezvoltare spectaculoasă. Orașele și târgurile au cunoscut o dezvoltare explozivă și rolul lor a devenit preponderent în economia zonală. În câteva decenii regiunea s-a transformat într-un exportator de materii prime și secundare de prim rang în cadrul monarhiei habsburgice.

Populaționismul ca parte componentă a iluminismului, a fost și baza politicii habsburgice în Banat. Din dorința de a avea la dispoziție o forță de muncă catolică, calificată, împărații au colonizat aici zeci de mii de familii germane și germanofone, alături de alți catolici: francezi, italieni, spanioli. Așezați în sate separate sau alături de băștinași coloniștii au avut de înfruntat o altă realitate, la care s-au adaptat și pe care au modelat-o în timp. Lor li s-au alăturat, mai târziu, grupuri etnice sârbești, maghiare, slovace, cehe, evreiești, sau elemente izolate ale altor popoare.

Administrația imperială, deși birocratică, și-a îndeplinit misiunea de a ordona întreaga activitate a Banatului. Districtele veacului al XVIII-lea au respectat vechile cutume administrative dar le-a imprimat mai multă seriozitate. Măsurile privind mutarea satelor pe noi vetre, mai propice și mai ușor de controlat, cele privitoare la sistematizarea așezărilor, construirea unui centru de sat (cu primărie, biserici, școli etc.) dar și cele privitoare la creșterea sănătății comunitare, au fost elemente ale noii înfățișări a Banatului.

Perioada administrației imperiale a fost decisivă în conturarea unor noi realități administrative, economice, sociale și culturale. La sfârșitul veacului al XVIII-lea, atunci când Banatul cameral a fost încorporat regatului maghiar (1778), Banatul a rămas cu o zonă de graniță – cea a regimentelor – în coordonarea directă a curții vieneze până la 1872. Dualitatea aceasta a fost, și ea, element de stabilitate politică dar și de diferențiere.

Reintroducerea relațiilor feudale în Banat (1779-1848) nu a mai putut opri dezvoltarea complexă a acestuia, chiar dacă a mai îngreunat-o. Capacitățile productive au crescut constant iar maturizarea economică s-a răsfrânt și asupra realităților etnice, sociale și culturale. Numărul premierelor economice, sociale și culturale din secolul al XIX-lea este în continuă creștere atât în plan românesc cât și sud-est și central european.

Religiile dominante ale Banatului modern au fost și sunt ortodoxismul și catolicismul, cărora li se adaugă greco-catolicismul, protestantismul (de rit evanghelic, augustin sau helvetic) și ritul mozaic. Catolicismul a fost religia coloniștilor, funcționarilor, orășenilor și țăranilor germani, italieni, spanioli, cehi, slovaci (în parte), maghiari (în parte). Protestanții obțin dreptul de stabilire în Banat abia în prima treime a veacului al XIX-lea iar numărul lor a fost relativ redus. Ortodoxismul a fost și este religia majorității românilor și sârbilor. Greco-catolicismul a reprezentat unirea bisericii răsăritene cu Roma, cu păstrarea ritualului bizantin și a fost adoptat de o parte a românilor din Banat. Prezența a două mari religii și a altor credințe – cu mai mică aderență aici – nu a împiedicat nici buna funcționare a acestora și nici colaborarea bună dintre ele.

Paradoxal, dar religiile creștine existente în Banatul modern nu au intrat în contradicție una cu alta, nici nu au avut conflicte, ci au coexistat pașnic. Mai mult chiar, colaborarea dintre aceste culte a fost o realitate cotidiană benefică. Administrația (oricare a fost aceasta, exceptând în parte epoca comunistă) a acordat sprijin tuturor cultelor atât în construcția de așezăminte, cât și în manifestările specifice fiecărui cult. Această situație a făcut ca înalții prelați ai cultelor religioase să se întâlnească, să găsească acțiuni comune sau convergente și să participe alături la multe manifestări. Toleranța religioasă a fost o realitate specifică Banatului. Lipsa oricărei confruntări religioase în rândul locuitorilor de aici a fost și este o realitate istorică probată în ultimele trei secole.

Ecumenismul are rădăcini adânci și durabile în Banat. Așa încât acum se poate vorbi despre ample acțiuni cu caracter ecumenic atât în rândurile înalțelor fețe bisericești cât, mai ales, în rândurile populației. Biserici de rituri diferite existente în același loc, sau chiar pe aceeași stradă, sunt realități cotidiene și durabile. Populația a învățat să respecte credința celuilalt, să nu o disprețuiască, să o accepte și să o recepteze ca pe o realitate. Mai mult chiar, populația băștinașă (în sensul ultimelor trei secole) a Banatului a învățat să participe la manifestări în alte biserici decât cea proprie, însușindu-și elemente (de suprafață sau de profunzime) a altor religii, ca pe un bun comun câștigat. Un singur exemplu: în Banat ziua morților este serbată de către toți pe 1 noiembrie, chiar dacă fiecare religie are și zile proprii de comemorare a acesteia.

Mixajul etnic a fost și este și acum o realitate benefică în care a contat și contează calitatea umană și familiară și nu originea uneia sau a alteia dintre părțile componente. Multe familii bănățene au două sau mai multe limbi de comunicare în familie, datorită multiplei ascendențe etnice. De aceea majoritatea locuitorilor se declară bănățeni și nu: români, germani, maghiari, sârbi, bulgari, slovaci, evrei etc. Mixajul etnic a fost un extraordinar mijloc de cunoaștere a celuilalt, de înțelegere și de acceptare a diversității. Ceea ce contează este calitatea umană, mentalitatea comună și nu diferența de etnie, religie sau limbă.

Plurilingvismul este o altă componentă de bază a spiritualității bănățene. În aceste trei secole limba oficială a fost pe rând, germana, apoi maghiara, româna și sârba, dar locuitorii au vorbit, curent, pe lângă limba maternă și limba oficială și una sau două alte limbi de circulație zonală. Cele patru limbi considerate „tradiționale” în Banat, au fost și sunt limbile principalelor grupuri etnice: românii, germanii, maghiarii și sârbii. Lor li se adaugă limbile vorbite de celelalte elemente etnice stabilite aici, mai puțin numeroase. Interferențele lingvistice sunt atât de puternice, prin împrumuturi reciproce sau comune în fiecare limbă încât se poate spune că fiecare limbă vorbită în Banat are împrumuturi lingvistice semnificative. Ele se constituie ca patrimoniu lingvistic propriu fiecărei limbi dar și ca patrimoniu lingvistic comun. O cercetare lingvistică comparată a celor patru limbi ar dovedi această afirmație.

Cultura populației plurietnice și pluriconfesionale bănățene cuprinde un fond ereditar etnic, fonduri culturale aparținând grupurilor etnice stabilite aici în timp, și este completată de câștigurile culturale acumulate în timp și devenite parte componentă a fiecărui grup etnic dar și a spiritualității culturale zonale.

Învățământul a fost una dintre prioritățile bănățene, atât în perioada medievală cât și în epoca modernă. Prima școală (în limba latină) atestată documentar pe teritoriul României a fost școala de la Cenad. Rețeaua școlară a fost completată în timp și în alte localități, inclusiv prin câteva școli sătești atestate. Aceste școli erau confesionale, atât catolice, cât și ortodoxe. Școli de nivel gimnazial au existat, altfel nu s-ar putea înțelege plecarea unor studenți bănățeni la universități europene. În prima treime a veacului al XVI-lea reforma a adus cu sine și școli protestante locale, inclusiv studenți protestanți la universități germane. Școli confesionale creștine (catolice, ortodoxe, protestante) au existat în Banat și în perioada ocupației otomane, lor alăturându-li-se și școli primare și gimnaziale otomane. Școlile confesionale au primit o importanță deosebită în veacul al XVIII-lea, alături de un număr tot mai mare de gimnazii și licee, religioase la început, apoi de stat. Banatul se poate mândri cu faptul – în jurul anului 1800 – că avea peste 600 de școli, deci cu câte una sau două școli pe localitate. Elemente de învățământ superior pot fi considerate preparandiile de la Timișoara, Arad și Caransebeș dar și Facultatea de Teologie și de Drept din Timișoara.

Știința de carte a contribuit la lectura privată și publică. În Banat sunt atestate cele mai vechi biblioteci mănăstirești (sec. XII), la Timișoara s-a născut Plebartus, singurul autor de incunabul născut pe teritoriul românesc. Tot aici a apărut și primul ziar din România ce poate fi considerat și unul dintre primele ziare germane din afara spațiului etnic german Temeswarer Nachrichten (aprilie 1771). La Timișoara s-a deschis, în anul 1815, prima bibliotecă publică de împrumut din monarhia habsburgică. Iar înșirarea premierelor culturale ar putea continua în paginile unei cărți.

Presa tipărită în Banat a fost, și este și după 1989, un adevărat fenomen și record. S-au tipărit mii de titluri de publicații periodice, extrem de diverse ca și

conținut, limbă, loc, metode de tipar. Să amintim aici presă de limbă germană, maghiară, română, sârbă, bulgară, franceză, italiană, romanes, esperanto, latină etc. Unele publicații au fost bi- și trilingve. Aria de răspândire a fost extrem de largă și complexă. Calendare, almanahuri populare, cărți pentru toți, au fost producția editorială bănățeană în ultimele două veacuri și ceva, cu un impact deosebit de adânc în conștiința populației. Cercul și casinele de lectură au completat acest peisaj livresc. Producția editorială a satisfăcut pretențiile și necesitățile comunităților etnice și lingvistice din tot Banatul.

Asociațiile, fie ele culturale, sportive, sociale, umanitare etc., au jucat un rol important în conturarea societății civile, a vieții asociative. Rolul lor merită studiat cu multă atenție și în profunzime, spre a obține rezultate reale, ce situează iarăși zona în plin context central european.

Problematika interferențelor culturale și, mai ales, a convergențelor culturale, realizate aici în ultimul mileniu și în special, în ultimele trei veacuri poate constitui subiectul unui ciclu de volume. Am dorit aici să schițăm doar, să facem o introducere în această vastă problemă, pentru că este una dintre cele mai interesante din întreaga Europă.

Aceasta necesită însă colective interdisciplinare, din mai multe universități și institute europene de cercetare, care să lucreze timp de mai mulți ani și să beneficieze de un sprijin european susținut.

Kulturelle Interferenzen im mittleren und unteren Donauzuflussgebiet im 2. Jahrtausend unserer Zeitrechnung. Mit besonderer Berücksichtigung des Banats

(Zusammenfassung)

Schlüsselwörter: Habsburgisches Haus, Verwaltung, Toleranz, Orthodoxie, Multikulturalität

Der Beitrag versucht die Bedeutung des Banats als kulturelle Verbindung zu Europa hervorzuheben. Als Kreuzung der wichtigsten Handelswege Europas, hat das Banat eine bedeutende politische und militärische Geschichte gehabt, die an jene der Donau eng verbunden ist. Gleichzeitig hat diese Region eine wichtige Rolle als Verbindungsglied zwischen dem Abendland und dem Byzanz und dessen Nachfolger, dem Osmanischen Reich gespielt.

**IZVOARELE ILUMINIST-ROMANTICE
ALE INTELECTUALITĂȚII ROMÂNE DIN SECOLUL AL XIX-LEA.
BIBLIOTECA LUI VASILE MANIU**

Victor Neumann

Cuvinte-cheie: istorie, carte, națiune, societate, orizont, gândire politică, românesc

Prin reconstituirea unei biblioteci particulare am sperat să aducem un nou argument, în suita aceluia pe care le-am derulat până acum, unul pe care l-am socotit valoros și care va putea sugera, măcar și parțial, deocamdată, imaginea societății intelectuale est-europene aflată prin intermediul cărții într-un benefic dialog cu universul cultural occidental. În ultimele decenii s-a acordat o atenție sporită structurii bibliotecilor, indiferent de proveniența lor, invocându-se, nu fără temei, monumentalitatea acestora. Cu valoare de model găsim opinia profesorului Virgil Cândea, potrivit căreia nu numai vechile biserici, mănăstiri, cetăți, pot fi considerate monumente, ci, întocmai ca și acestea, și bibliotecile care au hrănit spiritul, au oferit accesul spre lumină a celor mulți și au mobilizat cugetele¹.

Cartea constituie dintotdeauna un factor de seamă în cadrul mutațiilor intelectuale, influențele sale în formația oamenilor de cultură fiind dintre cele mai covârșitoare. Prin ea, prin colecțiile adăpostite în biblioteci, se pot stabili înrâuririle produse asupra gândirii, coordonatele spirituale, poate fi relevat un complex de factori care concură la formarea unei personalități. Desigur, reîntregirea tuturor articulațiilor, având ca obiectiv final fixarea influențelor, ar putea părea o „extravaganță” și, nu de puține ori, biografului i se ivește imposibilitatea practică. În consecință, o cercetare inteligentă se va sustrage de la o asemenea ispită care poate conduce la eșec inițiativa biografică, încercând pe de altă parte, doar un atent demers în rândul surselor formative².

Mai recente studii și examene întreprinse de unii cercetători și istorici³, au adus cu sine interesante concluzii, creând premise pentru efectuarea investigațiilor

¹ Vezi introducerea semnată de prof. dr. Virgil Cândea la cartea lui Jakó Zsigmond, *Philobiblon transilvan*, București, Ed. Kriterion, 1977, p. 9, precum și radiografia asupra evoluției și modernizării vieții intelectuale prin prisma circulației cărții întreprinsă de Alexandru Duțu în *Modele, imagini, priveliști*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1979, p. 194-204.

² Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu, istoric*, Iași, Ed. Junimea, 1974, p. 131.

³ Vezi studiile: *Un catalog necunoscut al bibliotecii stolnicului C-tin Cantacuzino*, „Revista arhivelor”, VII, 1964, nr. 2, p. 269-290; *Orizonturi umaniste în cultura românească din secolul al XVII-lea / Biblioteca unui mare cărturar român, stolnicul Constantin Cantacuzino*, „Studii. Revista de Istorie”, XIX, 1966, nr. 4, p. 667-682; Virginia Isac, *Biblioteci personale în Moldova în secolul al XIX-lea*, „Revista arhivelor”, XII, 1969, nr. 1, p. 49-63. Ștefan Manciulea, *Biblioteca lui Timotei Cipariu sub aspect istoric*, „Mitropolia Olteniei”, XIX, 1967, nr. 9-10, p. 700-729. N.I. Simache, *Biblioteca lui I.H. Rădulescu*, „Revista bibliotecilor”, XXI, 1968, nr. 6, p. 359-361. Pompiliu Teodor, *Două biblioteci particulare românești de la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, „Studii și cercetări de bibliologie”, II, 1957, p. 261-268.

asupra orizontului livresc al mai multor intelectuali. Așadar, existența în istoriografia contemporană românească a unei noi metodologii, a unui limbaj în cercetarea fenomenului, nu trebuie să oblige la o fidelitate rigidă, oricare personalitate manifestându-se în condiții diferite de existență, în funcție de care va fi urmată și interpretarea⁴.

Biografia intelectuală a istoricului și literatului Vasile Maniu poate fi întregită prin examenul ce ni l-am propus, cu toate că dificultățile documentare sunt inerente întreprinderii în cauză. Este adevărat că unul din frecvențele mijloace de cultivare l-a constituit cartea, importanța ei fiind relevată încă de timpuriu în cultura română, ca atare reflecțiile privind rolul ei civilizator pot fi consemnate cu utilitate⁵. În cazul cărturarului bănățean, ca și în al altora, mediul contribuise substanțial la extinderea ansamblului de activități intelectuale. Educația primită în familie, ca și pregătirea universitară puseseră bazele unei viitoare manifestări de natură enciclopedică. Spunem aceasta având în vedere pasiunea pentru carte a lui Vasile Maniu, pentru cunoașterea circulației acesteia, pentru cultură în general, pasiune care depășise obișnuitul, vizând o imagine mentală ce avea să faciliteze comunicarea. În secolul al XIX-lea, eforturile intelectuale fuseseră concentrate „asupra unor domenii diferite de cele cultivate în Occident”. „Dar nu numai acest aspect ce se impune privirilor, vorbește despre experiența originală a culturii române în rândul culturilor romanice și a celorlalte culturi europene: raportul insolit dintre tradiție și inovație îndeamnă la reconstituiri atente și degajate de tipare «clasice» de interpretare”⁶.

În alcătuirea colecției sale, Vasile Maniu pornise de la necesitatea unor lucrări pentru studiile juridice⁷, mai apoi, lărgindu-și aria investigațiilor (cu deosebire după 1848), s-a arătat interesat de cartea istorică și literară; sacrificase multe mijloace materiale pentru crearea bibliotecii, bogata sa corespondență păstrată în arhiva familiei sau la Academia Română ne îngăduie să apreciem interesul deosebit pentru carte, dorința cunoașterii în mai multe domenii ale umanisticii, feroarea cu care s-a dedicat studiului, spiritul larg ce stă la baza scrierilor sale istorice. În cazul său este interesant de urmărit atât evoluția colecției⁸, pentru cunoașterea preocupărilor culturale și științifice, cât și numeroasele surse bibliografice, prețioase ediții, utilizate în redactarea tomurilor sale. Catalogul bibliotecii demonstrează legătura tematică dintre cărțile colectate de Vasile Maniu și activitatea sa istorică, socială sau juridică. În fondul de cărți și publicații există îndeosebi materiale care servesc științele militante ale limbii și istoriei. Orizontul ei este general românesc, așa cum

⁴ Spre exemplu, edificatoare ca analiză, deși diferențiate ca metodă de cercetare, sunt studiile lui Jakó Zsigmond, *Philobiblon transilvan*, și Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu. Istoric*.

⁵ Adela Becleanu Iancu, *Geneza culturologiei românești*, Iași, Ed. Junimea, 1974, p. 108.

⁶ Pentru explicații convingătoare, vezi Alexandru Duțu, *Cultura română în civilizația europeană modernă*, București, Ed. Minerva, 1978, p. 227.

⁷ Între anii 1844-1847 a urmat cursurile facultății de drept din Pesta.

⁸ Despre colecția bibliotecii avem știri dintr-un bogat inventar scris de Vasile Maniu și fiul acestuia Grigore V. Maniu; o bună parte din cărțile ce aparținuseră istoricului se păstrează în cele mai bune condiții la strănepotul său, conf. univ. dr. Ștefan Niculescu.

este, de altfel, al tuturor bibliotecilor particulare și școlare românești din acel timp⁹.

Unul dintre domeniile spre care se îndreptase cu predilecție era acela al literaturii antice, reprezentată de titluri ca: *Orationes* de Cicero (1824), *Comoediae superstites* de Plautus (1641)¹⁰, *Historiae naturalis* de Plinius (1783)¹¹, *Ad Lucilium epistolae* de Seneca, *Sammlung der Römischen Griechischen Geschichteschreiber* de Tacitus (vol. II, ed. germ. 1781)¹², opera lui Publius Virgilius Maro (ediția în limba germană, din 1787), *Odiseea* lui Homer (în traducere germană, fără an) apoi Herodot, o ediție a scrierilor istorice¹³, Aristotel, *La politique. L'économique. Lettre à Alexandre sur le monde* (1843)¹⁴ – Cezar, *Comentarii de bello gallico et civili*¹⁵, o ediție din *Bibliothecae graecae* (1707)¹⁶, precum și Titus Lucretius Carus cu *De rerum natura* (1782). Prin intermediul acestor cărți folosite în operele sale, pot fi sintetizate impulsurile primite din partea culturii antice. Ca urmare, mesajul clasicilor romani sau greci se prelungește până în secolul al XIX-lea, demonstrând că aspirația spre înalta cultură nu putea face abstracție de realizările mai vechilor istorici și literați. Mai apoi, Vasile Maniu fusese atras de reconstituirea unei istorii a românilor din cele mai vechi timpuri, întreprindere care solicita o vastă incursiune bibliografică, inclusiv în sfera scrierilor antice. *Dizertațiunea* sa este unul din exemplele convingătoare, ea probând modelul, adică structura în care au înțeles intelectualii veacului că pot inspira încredere prin cercetările de tip istoric.

Un interes deosebit l-a ocupat istoria medie universală, care a pretins din partea istoricului eforturi deosebite atât pentru cunoașterea ei, cât și pentru colecționarea marilor opere. Dintre ele amintim cartea lui Antoniu Bonfinius intitulată *Historia*

⁹ Pentru cunoașterea importanței bibliotecilor școlare și particulare din epoca modernă vezi studiul academicianului David Prodan, *Contribuția Filialei Academiei din Cluj la dezvoltarea științelor noastre istorice*, „*Studii și cercetări de documentare și bibliologie*”, 1967, nr. 2-3, p. 166, unde este tratată cu aleasă competență semnificația bibliotecii Blajului în ansamblul spiritualității românești; vezi și Jakó Zsigmond, *Istoricul bibliotecii lui Timotei Cipariu*, în *op. cit.*, p. 310-361, în care este fixat locul ce i se cuvine activității bibliofile a savantului și la care ne-am referit într-un studiu anterior.

¹⁰ Ediția din 16-41 care se află în biblioteca lui V. Maniu cuprinde cele 20 de comedii autentice recunoscute de gramaticul Verro.

¹¹ *Istoria naturală a lui Plinius Gaius Secundus senior* este un fel de enciclopedie în 37 de cărți compilată din o mulțime de scriitori.

¹² Este traducerea în limba germană efectuată de K. Fr. Bahrtdt, tipărită la Halle de Johann Jakob Gebauer, cf. catalogului bibliotecii.

¹³ Lista pomenește existența unui singur volum în biblioteca lui Vasile Maniu, traducere în limba română – nedată.

¹⁴ Ediția franceză, volumul este legat în piele, se păstrează și azi; el provine din biblioteca poetului Adrian Maniu (nepotul istoricului), care moștenise mare parte din volumele ce aparținuseră lui Vasile Maniu; după moartea lui Adrian Maniu, colecția Vasile Maniu fusese reconstituită cu migală și pasiune bibliofilă de un alt intelectual prestigios al familiei, medicul Ștefan I. Niculescu, conf. univ. dr. la Institutul medico-farmaceutic din București; Domnia-sa a adunat operele și manuscrisele răspândite în bibliotecile mai multor membri ai familiei; de asemenea, a cumpărat multe din cele pierdute sau, a depistat în biblioteci particulare, ale Academiei, ori în anticariate cărțile donate de istoric.

¹⁵ Este vorba de cele două volume a câte 766 p. tipărite la Leipzig, cf. catalogului bibliotecii păstrat în arh. conf. dr. Ștefan I. Niculescu.

¹⁶ Cartea a fost tipărită la Hamburg, biblioteca având în posesie volumele I, III și IV. Vezi și catalog citat.

pannonica (Köln, 1690), larg utilizată în *Dizertațiune*, altminteri frecvent întâlnită, fie în bibliotecile cărțurilor, fie ca sursă bibliografică în importante opere¹⁷. Tot ca un produs de valoare al istoriografiei medievale maghiare ni se dezvăluie cartea lui Nicolae Isthvánfi, *Historiae regni hungaricae* (Köln, 1724)¹⁸, sau opera lui Samuel Timon, *Imago antiquae hungariae repraesentans terras adventus et res gestas gentis hunicae* (Cassovia, 1733) pe care Vasile Maniu le procurase cu siguranță în anii studiilor la Universitatea din Pesta. Pentru lărgirea orizontului asupra perioadei turcești, față de care a manifestat interes în vederea redactării unei sinteze istorice asupra Banatului¹⁹, cărturarul s-a folosit de scrierea lui Ioannis Leunclavius, intitulată *Annales sultanorum othomanorum a Turcis sua lingua scripti* (Frankfurt, 1596). Alături de acestea, în lista cărților sale mai figurează lucrările istoricului bănățean Schwicker, *Politische Geschichte der Serben in Ungarn* (Budapest, 1880) și *Geschichte des Temeser Banats* (Pest, 1872). Desigur, perspectivele deschise de istoriografia universală nu se rezumau aici, Vasile Maniu adunând multe alte scrieri ce dobândiseră notorietate: *Discours sur l'histoire universelle* de Bossuet (Paris, 1803)²⁰, *L'univers. Histoire et description de tous les peuples. Provinces dannubiennes et roumaines* de M. Chopin și A. Ubcini (Paris, 1856) cunoscută de istoriografia modernă românească, reprezentativa ediție din *Histoire universelle* de Cesare Cantu (Paris, 1858-1861)²¹, sau *Special Geschichte der Militär Gränze aus Original quellen* de Fr. Vanicsek (Viena, 1875)²².

Socotim că la un moment dat i-au parvenit și scrierile lui Engel și Sulzer²³, adeseori întâlniți pe parcursul interpretărilor sale istorice, după cum nelipsite, ca lecturi, fuseseră cărțile lui Roesler și Hunfalvy²⁴. Trăsăturile tuturor acestor lucrări sunt comentate de Maniu în cadrul noului registru de interpretare al istoriei românilor.

¹⁷ Prima ediție a apărut la Basel, cuprinzând 30 de cărți din totalul de 45 câte fuseseră scrise; Vasile Maniu deținea ediția completă reușită de Johannes Sambucus și tipărită la Köln în 1690.

¹⁸ Ediția princeps a acestei monumentale opere a fost realizată de Petru Pázmány Sub titlul: *Pannoniae historiarum de rebus hungaricis libri XXXIV*, Köln, 1622; se continuă istoria lui Bonfinius până la anul 1606.

¹⁹ Vasile Maniu a început în anul 1870 studiul pentru redactarea unei istorii a Banatului, corespondența sa cu Barițiu, Babeș, Marienescu fiind elocventă în această privință; ca o dovadă și mai convingătoare ni se relevă existența unui plan al *Istoriei critice a Banatului Țeșișan*, păstrat în arhiva conf. univ. dr. Ștefan I. Niculescu; *vezi* Victor Neumann, *Vasile Maniu. Monografie istorică*, Timișoara, Ed. Facla, 1984, p. 141-145.

²⁰ Ediția princeps datează din anul 1681. După Bossuet, istoria era considerată un rezultat al voinței divine; concepția sa a fost mult timp dominantă; primul istoric filosof care era contra acestei opinii a fost Voltaire; el își propusese să înlăture supranaturalul din istorie; *apud* Al. Zub, *op., cit.*, p. 143.

²¹ Vasile Maniu deținea 19 volume (legate în piele verde), toate păstrate până azi; *vezi* biblioteca V. Maniu la conf. univ. dr. Ștefan I. Niculescu.

²² Operă în 4 volume, de mare folos pentru cunoașterea instituțiilor militare în Banat; referiri asupra acestei lucrări există în corespondența lui Atanasie Marienescu cu Vasile Maniu; *vezi* scrisoarea din 2 aprilie 1879 în arh. conf. univ., dr. Ștefan I. Niculescu.

²³ Johann Christian Engel, *Geschichte des ungarischen Reichs und seiner Nebenaendern*, Halle, 1797-1804, din care vol. IV. *Geschichte der Moldau und Valachey* era de interes pentru istoriografia românească; Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des Transalpinischen Daziens*.

²⁴ Robert Roesler, *Romänische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Rumäniens*, Leipzig, 1871; Hunfalvy Péter, *Magyarország ethnográfája*, Pest, 1872.

Un loc cu totul deosebit în cadrul bibliotecii îl ocupă operele istoriografiei românești, ori cele dedicate evoluției istorice a neamului românesc. Începând cu epoca luminilor, ele sunt redactate și editate într-un ritm susținut. De fapt, în majoritatea cazurilor, atenția lor fie se concentrează asupra secolelor I-III e.n., accentuând cucerirea romană a Daciei, fie înglobează istoria veacurilor din mileniul al doilea: „ele evocă demnitatea romană, dar analizează concomitent, sensurile experienței principatelor române; pledează cauza luminilor, dar fără a ignora lecțiile oferite de secolele apropiate; autorii fac apel la sinteze contemporane publicate în țările Europei, dar beneficiază și de operele elaborate de predecesori, umaniștii de la sfârșitul secolului XVII”²⁵.

Alături de clasicii antici, ori de eruditele scrieri moderne franceze, engleze și germane, Vasile Maniu achiziționase pentru fondul bibliotecii sale cele mai de seamă lucrări istorice în limba română sau despre români în alte limbi, între ele figurând *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* de Petru Maior, *Wiederlegung oder Abhandlung* de Eftimie Murgu, *Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des Temeswarer Banats* de Francesco Grisellini, *Cronica românilor* de Gheorghe Șincai, *Istoria românilor* de I.H. Rădulescu, *Istoria arheologiei* de Al. I. Odobescu, *Studii istorice asupra originii națiunii române* de Marcu Antoniu Canini, *Monumentul de la Adamclisi* de Grigore Tocilescu; din literatura istorică română, probabil mai figurau operele cronicarilor, ca și *Descrierea Moldovei* a lui Dimitrie Cantemir, deseori utilizate în studiile sale. Cumpără și face apel la o mulțime de scrieri istorice contemporane. *Istoria critică a românilor* de Hașdeu o descoperă ca pe o înfățișare autentică a trecutului cu însemnătate particulară și având valoarea primei sinteze științifice în istoriografia românească. Credem că înrâuririle lui Hașdeu asupra lui V. Maniu au fost puternice, ca argument servindu-ne fructuoasa colaborare la *Traianu* și *Columna lui Traian*, substanțialul sprijin acordat de intelectualul din Banat în funcționalitatea periodicelor fiind deloc neglijabil. Suntem tentați să apreciem, fără a exagera câtuși de puțin, că înrudirea spirituală se datorează și firii enciclopedice a celor doi cărturari; desigur, *Istoria critică*, *Arhiva istorică a României*, monografia lui Ioan Vodă cel Cumplit și, trecând în planul lingvistic, *Magnum Etimologicum*²⁶, rămăseseră pentru mult timp o revelație indiscutabilă în istoriografia sau filologia românească, neputând fi ignorate nici azi.

Între lecturile istorice ale lui Vasile Maniu ne mai atrag atenția în mod special *Istoria românilor din Dacia Traiană* de A. D. Xenopol, pe care biblioteca o păstrează în prima sa ediție (1888-1893). Este întâia sinteză completă asupra istoriei poporului român, iar valoarea ei trebuie reținută, mai ales că aducea cea mai solidă argumentație în problema continuității și o științifică interpretare a teoriilor tendențioase cu privire la originea românilor. Dar Xenopol era unul din măștrii istoriei noastre așa cum Montesquieu reprezentase pe „unul dintre marii măștri ai istoriei moderne”²⁷; el s-a impus în Academia Română ca și în aceea a Franței, incursiunile sale efectuate în

²⁵ Alexandru Duțu, *Cultura română în civilizația europeană modernă*, București, Ed. Minerva, 1978, p. 165.

²⁶ Toate aceste lucrări existau în biblioteca lui Vasile Maniu; se păstrează și azi, *loc. cit.*

²⁷ Cf. Albert Sorel, *Montesquieu*, ediția a II-a, Paris, 1899, p. 174, *apud* Al. Zub, *op. cit.*, p. 139.

problematica filosofiei istoriei (unde s-a dovedit de neîntrecut) fiind mult apreciate de francezi ca și de întreaga istoriografie europeană. Legăturile lui Maniu cu Xenopol datează din perioada activității lor în Academie unde, intervențiile profesorului ieșean fuseseră adeseori favorabile mai modestului istoric²⁸. Operele scrise de Nicolae Densușianu²⁹, Dionisie Fotino³⁰, Vasile Boerescu³¹, Gheorghe Adamescu³² figurează și ele în biblioteca intelectualului, putând fi considerate reprezentative surse bibliografice provenind din creația istoriografică modernă.

Pentru a evoca istoria antică prin prisma istoriografiei, Vasile Maniu studiasse comparativ și filosofia, analogiile sale ilustrând perspectivele unei elevate reconstituiri. Fără îndoială că în această direcție învățătura sa a făcut progrese prin literatura germană de specialitate în care excelențele pledoarii filosofice ale clasicilor Hegel, Kant sau Herder, animaseră mișcarea culturală de factură romantică a unei întregi Europe. Cărturarul deținea prima ediție a operelor complete din Hegel, o parte din opera lui Fichte (10 volume), Kant³³ și Herder. Este destul de greu să descifrăm în ce măsură se putea vorbi de o influență activă a vreunui din acești filosofi asupra formației sau studiilor întreprinse de Vasile Maniu. Totuși, perspectivele care i s-au deschis prin aprofundarea filosofiei germane pot fi urmărite în înseși lucrările istoricului; spiritul său analitic, militant, încrederea în caracterul național al mișcărilor, ideea potrivit căreia poporul este adevăratul făuritor al istoriei sau aprecierea valorii tradițiilor, obiceiurilor, portului, limbii etc. sunt concludente dovezi cu privire la îndemnul primit, la înrâuririle exercitate de opera lui Hegel sau Herder. E de notat că două din scrierile fundamentale ale lui Herder *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*³⁴ (Stuttgart, 1784-1791) și *Sämmtliche Werke zur Philosophie und Geschichte*³⁵ apar în catalogul bibliotecii. Mai apoi, știut fiind rolul însemnat al ideilor herderiene ca și al influenței acestora asupra popoarelor din monarhia habsburgică, se înțelege de ce l-au interesat într-o manieră deosebită. În istoriografia maghiară, aceste idei fuseseră resimțite destul de timpuriu, iar contac-

²⁸ Vezi „Analele Academiei Române”, secția „Dezbateri”, anii 1880-1900.

²⁹ Nicolae Densușianu et Frederic Damé, *Les Roumains au Sud Macedoine, Thessalie, Epire, Thrace, Albanie*, Paris, 1877 – volum legat în piele; se păstrează și azi, vezi biblioteca familiei. Nicolae Densușianu, *Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria 1784-1785 scrisă pe baza documentelor originale*, București, 1884 – volum legat în piele – se păstrează, vezi biblioteca familiei.

³⁰ Dionisie Fotino, *Istoria Daciei*, traducere de George Sion.

³¹ Vasile Boerescu, *România după tratatul de la Paris din 30 martie 1856*, Paris, 1857, se păstrează. V. Boerescu, *Culegere de Tractate de Pacte încheiate între înaltele Curți Otomană și Rusească cum și de alte osebite Acte ajutătorie de Principatele Valahiei și Moldaviei*, București, 1850 – volum legat în pânză; se păstrează, vezi biblioteca familiei.

³² Gh. Adamescu, *Luptele pentru naționalitate ale românilor de peste munți în 1848-1849*, București, 1892, volumul poartă dedicația autorului și este legat în pânză; se păstrează, vezi biblioteca familiei.

³³ Din Kant avea ediția princeps a operei capitale prin care acesta revoluționase lumea cugetătoare. *Kritik der reinen Vernunft* (1781) precum și *Grundlegung zur Methaphysik der Sitten* (1784).

³⁴ Este lucrarea cea mai de seamă a lui Herder, ea fiind tradusă în Anglia de I.O. Churchill, iar în Franța de Edgar Quinet.

³⁵ Întrucât catalogul nu pomenește anul și localitatea editării, presupunem că îi aparținuse ediția berlineză de la 1877 fără a exclude însă și o altă variantă.

tele lui V. Maniu cu intelectualii maghiari în anii studiilor pestane, îi vor fi îndreptat interesul spre cărțile cu un nou conținut ideologic; mai apoi, era de observat că și în mentalitatea scrisului istoric românesc exista o influență care venea tot din Germania lui Herder.

Dintre lucrările lui Hegel, o mare audiență câștigaseră prelegerile de filosofia istoriei sau de estetică³⁶; prin ele erau propuse scheme raționale, erau deschise căile noi ale metodologiei științifice privind istoria, erau descoperite conexiunile fenomenelor de bază, fie în artă, fie în istorie. În cazul lui V. Maniu, ne gândim că am putea proceda la anumite analogii doar în operele de mai târziu sau în manifestarea politică, unde atitudinea liberală progresistă presupunem că și în acest mod putea fi îmbrățișată. Am putea cita și alți reprezentanți ai culturii germane care l-au interesat pe istoric, între care, la loc de frunte se situează August Ludwig Schlözer, un activ susținător al ideii de progres. Catalogul bibliotecii consemnează existența volumului *Allgemeines Staatsrecht und Staatsverfassungslehre* (Göttingen, 1793)³⁷. Sunt vădite eforturile lui Vasile Maniu îndreptate spre consolidarea orizontului cultural, spre cunoașterea și însușirea unei etici, ele având drept urmare studiile sale asupra mișcării literaturii istorice în țară și străinătate, precum și lucrările care militaseră consecvent pentru unitatea națională³⁸.

În paralel cu filosofia, dreptul era specialitatea căreia Vasile Maniu i-a acordat atenția cuvenită în orice împrejurare, în fiecare scriere; să nu uităm însă că, mai întâi de toate, pregătirea sa universitară ni-l recomandă în calitate de jurist. De aceea, probabil, și scrierile genului au intrat în sfera sa de cercetări. Colecția număra mai multe lucrări de referință, ele reliefând caracterele juridice ale timpului în care au fost redactate. Desigur, mai importante erau considerate acelea care-i puteau sluji în investigațiile politico-istorice sau acelea care accentuau caracterul științific al demersurilor. Consemnăm cartea lui B.P. Hașdeu, *Obiceiurile juridice ale poporului român* (București, 1879), a lui Vasile Boerescu, *Memoires sur la jurisdiction consulaire dans les Principautés Unies Roumaines* (Paris, 1865) sau lucrarea unui consacrat al domeniului, eruditul olandez Hugo de Groot sau Grotius, *De jure belii et pacis* (Frankfurt, 1691), tradusă în toate limbile culte, operă care cuprinde câteva din elementele de bază ale dreptului public modern.

Între preferințele livrești mai amintim dicționare, lexicoane, enciclopedii³⁹,

³⁶ Vezi G.W.F. Hegel, *Prelegeri de estetică*, trad., de D.D. Roșca, București, 1966, și *Prelegeri de filosofie a istoriei*, trad., de Petru Drăghici și Radu Stoichiță, București, Ed. Academiei RSR, 1968.

³⁷ Dintre istoricii care au acordat atenție influenței lui Schlözer, amintim Fritz Valjavec, *Geschichte der deutschen Kulturbeziehungen zu Südosteuropa*, 5 Bde, München, 1963-1970; Franz Zittel, *Les problèmes nationaux dans la Monarchie des Habsbourgs*, Beograd, 1960, precum și Holm Sundhausen, *Der Einfluss der Herderschen Ideen auf die Nationsbildung bei den Völkern der Habsburger Monarchie*, München, 1973, p. 22.

³⁸ Vezi *Unitatea latină sau cauza română în procesul naționalităților din punct de vedere istoric, politic și juridic*, București, 1867 și *Misiunea Occidentului latin în Orientale Europei*, București, 1869.

³⁹ *Mayers Konversations – Lexikon*, 17 vol., Leipzig, 1874-1880; *Antiquitäten – Lexikon*, Leipzig, 1443; A. Chassang, *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1879; L. Corney, Limoges, *Dictionnaire français-latin* (fără an); *Dictionnaire allemand-français*, Stuttgart, 1863 (4 vol.); A.T. Laurian și

lucrări importante din literatura română sau europeană. Poeziile lui Cezar Bolliac, Vasile Alecsandri, Iancu Văcărescu, Mihai Eminescu, le posedă în primele ediții, de asemenea, cât privește scrierile lui Boileau, Victor Hugo, J. Bentham, Byron, Herbart, figurau și ele în bibliotecă.

În mod evident, trimerile sale ne indică certe influențe, anume sensul receptării formelor culturale. Pentru Vasile Maniu relațiile complexe ale științei istorice cu filosofia și literatura au fost considerate indispensabile. Este o dovadă și aceasta a temeiniciei prin care cărturarii români au înțeles să slujească nobilele idealuri ale națiunii. Angajarea lor politică se raporta la puterea spiritului. Redeșteptarea națională și culturală sta sub semnul învățăturii, sta în legătură cu beneficiul cercetării cărților. Lectura constituise întotdeauna o deschidere către originalitate, reprezentase impulsul prin care românii pătrunseseră în conștiința culturală europeană.

I.C. Massim, *Dicționarul limbei române 1871-1874* (20 vol.); Ch. Coquelin et Guillaumich, *Dictionnaire de l'économie politique*, Paris, 1856 (2 vol.); Maurice Block, *Dictionnaire général de la Politique*, Paris, 1863 (2 vol.); Bescherelle, *Dictionnaire national ou dictionnaire universel de la langue française*, Paris, 1862 (2 vol.) și *Konversation Lexikon. Allgemeine deutsche Real-Encyklopädie für die gebildeten Stände*, Ed. F.H. Brockhaus, Leipzig, 1827 (12 vol.); unele sunt consemnate de catalogul bibliotecii lui V. Maniu, altele sunt depistate de noi (în biblioteca ce se mai păstrează) pe baza însemnărilor manuscrise existente.

ANEXĂ

Catalogul cărților din Biblioteca lui Vasile Maniu

1	<i>Institutionem historiae ecclesiasticae</i> , Laur, Moscheni, 1764 Helmstadii Christianum Fridericum Weygand;
2-3	<i>Corpus juris hungaris</i> , 1822, Budae – Typographia regiae universitatis hungariae, vol. I, II;
4	<i>M. Val. Martialis</i> , 1664, Amsterodami – Typis Danielis Elzevier;
5-6	<i>Comentarii de bello gallico et civili</i> , I. Caesaris, 1780, Lipsiae – Heredes Weismann et Reichinun, vol. I, II;
7-9	<i>Bibliothecae graecae</i> , I.A. Fabrici, 1707, Hamburg – Christiani Liebzeit, typis Spiringianis, vol. I, III, IV;
10	<i>M.T. Ciceronis Opera</i> , C.F. Aug. Nobbe, 1827, Lipsiae, Caroli Tauchnitii;
11-12	<i>Thesaurus eruditionis scholasticae</i> , Basili Fabri, 1749, Frankofurti et Lipsiae – Librăria Joh. Frid. Gleditsch, vol. I, II;
13	<i>Historia pannonica</i> , A. Bonfinii, 1690, Coloniae Agrippinae, Joannis Wietenfeldt Godefridi de Berges;
14-16	<i>Glosarium ad scriptores mediae et infinae</i> , Caroli du Fresne, Dominic du Cange, 1710, Frankofurti ad Maenum – Johannis Adami Jungii, vol. I-III;
17	<i>Historiae regni hungaricae</i> , N. Isthwanffio, 1724, Coloniae Agrippinae Henrici Rom. merskirchen;
18	<i>Leconsion latinum. Galipinus septem linquarum</i> , I. Facciolatus, 1772, Johannem Manfred;
19-22	<i>Virgili Maronis opera</i> , C.G. Heyne, 1787-1789, Lipsiae – Gaspari Fritsch;
23	<i>Orationes</i> , Ciceronis, 1824, Norimbergae – Riegel et Niessner;
24	<i>Parerga historica philologica</i> , Parerga Munteri, 1749, Gottingae – Jo. Giul. Schmidt;
25-28	<i>Historiae naturalis</i> , C. Plinii, 1783-1784 Biponti – Typographia Societatis, vol. II-V;
29	<i>Nucleus rerum hungaricarum</i> , Bonfinio, Tarnaviae, Typ. Academ. per Georgium Radem;
30	<i>In libri concordiae</i> ;
31	<i>Comoediae (XX) – superstites</i> , N.A. Plauti, 1641, Frankofurti – Libr. Philippi Jacobi Fischeri;

32	<i>Origines et occasus Transylvanorum</i> , L. Toppeltino de Medyyes, 1762 Vienne – Hermani Josephung Krüchten;
33	<i>Geographia antiqua</i> , C. Cellarti, 1731, Londoni – I. Ballard, J. Sieux, G. Jungs, J. Osborn;
34	<i>Argonauticon</i> , Val. Flacci, 1786, Biponti Typographia societatis;
35-36	<i>Rerum gestarum</i> , A. Marcellini, 1786, Biponti ex Typographia Societatis;
37	<i>Tabulae chronologicae</i> , chr. Schraderi, 1721, Helmstadil, Hermanni;
38	<i>Vestigia historica hunnorum, scytarum et hungarorum</i> , Josephum Bakkos, 1833, Posenii – Typis Antonii Schmidt;
39	<i>Ad Lucilium epistole</i> , A. Seneca;
40	<i>Historiae rerum hungaricum</i> , Al. Horany, 1782, Budae Typis Catharinae Landerer Vidve;
41	<i>Imago hungariae repraesentans terras adventus et res gestas gentis hunicae</i> , Samuele Timon, 1733, Cassoviae – Typis Academicis Soc. Jesu per Joan, Henricum;
42	<i>Clavis linguae sanctae Aditum aperiens, breve dictionarum chaldaeorabbincum</i> , Christianii Stockii, 1717, Jenae Joh. Felicem Bielckium;
43	<i>Anales sultanorum othomani datum a turcis sua lingua scripti</i> , Joannis Leunclavius, 1596, Francofurti – André Wecheliheredes;
44	<i>De rerum natura</i> , Titus Lucretius Carus, 1782, Biponti, Typographia societatis;
45	<i>Animadversio in dissertationem Halensem subtitulo: Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind</i> , Damasceno Th. Bozsinka, 1827, Pestini Iud. Sanderer;
46	<i>Geschichte des Temeswarer Banats</i> , Franz Grisellini, 1780, Wien – Johann Paul Kraus;
47-49	<i>Abhandlung der römischen Alertamer</i> , Maternus von Cilano, 1776, Altona gedruckt bey Gaspar Grift, Hamburg, Carl Ernst Bohmm, vol. II-IV;
50-51	<i>Horazeus Oden Buck. I-IV</i> , R.H. Jördens, 1781-1782, Berlin und Stralsund, Gottlieb August Lange;
52-53	<i>Der Lehrmeister</i> , Schröcht-Ebert, 1782-1783, Leipzig, vorlegts Johann Samuel Heinfins;
54-56	<i>Ideen zum Philosophie der Geschichte der Menschheit</i> , Johann Gottfried von Herder's, 1784, herausgegeben durch Johann von Müller, Stuttgart und Tübingen in der I.G. Gotta-schen Buchhandlung Tübingen I-III;

57-59	<i>Sämmtliche Werke zur Philosophie und Geschichte</i> , Johann Gottfried von Herder's, 1827, vol. I-III;
60-62	<i>Gesammelte Schriften</i> , Ludwig Börnes, 1829-1834, Hamburg, Hoffmann und Campe și Paris, L. Brunet, vol. III, VI, XIII;
63	<i>Geschichte der Philosophie</i> , I. Aug. Eberhard, 1788, Halle – Hemmerdeschen Buchhandlung;
64	<i>Antiquitäten Lexikon</i> , B. Federics, 1443, Leipzig, Johann Friedrich Gleditsch;
65-67	<i>Meine Schriften aus der Emigration</i> , Ludw. Kossuth, 1880-1882, Presburg und Leipzig – Tip. Carl Stamphel și Tip. Haessel, vol. I-III;
68	<i>Sammlung Klassischen Römischen Griechischen Geschichtschreiber</i> , II. Band, Tacitus, tradus de K. Fr. Bahrtdt, 1781, Halle – Jahann Jakob Gebauer;
69	<i>Russisch-deutsches und deutsch-russisches Wörterbuch</i> , Schmidt, 1873, Leipzig, Otto Holtze;
70-72	<i>Aussprüche der philosophierenden Vernunft</i> , 1787-1799, Jena, bey I.G. Voigh, in der Hempelfehen Buchhandlung, vol. I-III;
73	<i>Fragmente aus Paris im IV-ten Jahr der französischen Republik</i> , F.L. Mayer, 1797, Hamburg – Karl Ernst Bohn;
74-75	<i>Bulwer's Werke</i> , trad. din engleză de Georg Nicolaus Herman, 1837, Zwickau – Gebrüder Schumann, vol. I, II;
76-79	<i>Ciceronis Briefe</i> , trad. de Ig. Felner, 1782, Freyburg/Breisgau (Austria – ediția universității) vol. I, III, V și VII;
80	<i>Gespräche über das Wesen der Götter</i> , trad., din Cicero, 1767, Zürich – Oreli, Gessner Fussli;
81-83	<i>Grammatik der romanischen Sprachen</i> , Fr. Diez, Bonn bei Eduard Weber, 1836, 1838, 1844;
84	<i>Abstammung der Rumänen</i> , J. Lad Pié, Leipzig – Tip. Dunnkeer et Hublot;
85	<i>Odyssee (Ithaka im Jahre X)</i> , Homer, Mannheim bei Schaus und Göss;
86	<i>Rechtfertigung vor dem Richterstuhle von Europa</i> , L.N. Carnat, 1799;
87-103	<i>Meyer's Konversations-Lexikon</i> , Bibliographisches Institut, Leipzig, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878, 1880;
104	<i>Neuste Beschreibung von Wien</i> , I. Pezzlis, Wien, Anton Strauss;
105	<i>Allgemeines Staatsrecht und Staatsverfassungslehre</i> , Aug. Lud. Schlözer, Göttingen in Vandebrock und Ruprechtschen Verlag, 1793;

106	<i>Politischer Versuch über die unvermeidlichen Veränderungen von Giuliani</i> , Wien – Ignatz Alberti, 1791;
107	<i>Politischer Hausschatz des deutschen Volkes</i> , Wolff, Leipzig – Edit. Otto Wigand, 1861;
108	<i>Logik</i> , Kiesevetter, Berlin – F.T. Legarde, 1796;
109	<i>Athen's Aufschwung und Fall</i> , E. Bulwer, 1837;
110	<i>Politische Geschichte der Serben in Ungarn</i> , Dr. Schwicker, Budapest – Ludwig Aigner, 1880;
111	<i>Geschichte des Temeser Banats</i> , Dr. Schwicker, Pest – Ludwig Aigner, 1872;
112-113	<i>Geschichte des Temeser Banats</i> , L. Böhm, Leipzig – Verlag von Otto Wigand, I., 1861;
114	<i>Cäsar und seine Zeitgenossen</i> , Delorne, trad., de Eduard Doehler, Leipzig – Teubner, 1873;
115	<i>Völkerkunde Osteuropas</i> , Lorenz Diesenbach, Darmstadt, 1880;
116	<i>Rumänien – Land und Volk</i> , R. Henke, Leipzig – Otto Wigand, 1877;
117	<i>Handbuch für das Deutsche Reich</i> , Berlin – Carl Heymann's Verlag, 1879;
118	<i>Cicero und seine Freunde</i> , Boissier, Leipzig – Druck und Verlag B.G. Taubner, 1869;
119	<i>Wiederlegung oder Abhandlung</i> , E. Murgu, Ofen – gedruckt mit Königl. Ungarische Universitäts, 1830;
120	<i>Geschichte der Europäischen Staaten</i> , Gottfried Achenwall, Witwe Vandenkock, 1773;
121	<i>Unterweisung in den philosophischen und mathematischen Wissenschaften</i> , I. Ebert, Leipzig – Christian Gottlieb Hertel, 1779;
122-124	<i>Die Apostel</i> , Ernest Renan, Leipzig – F.I. Brockhaus, 1866, Paris – Michel Levy Frères, vol. III, IV;
125-128	<i>Konversations-Lexikon</i> , Leipzig – F.U. Brockhaus, vol. I-IV, 1832-1834;
129	<i>Morphologische Skizze der Nordmoldawischen Karpaten</i> , București, Carol Göbl 1899;

130	<i>Zur Frage über den Ursprung der Rumänen und ihrer Sprache</i> , Johann Carl Schuller, Hermannstadt – Th. Steinhaussen, 1855;
131	<i>Kurzgefasste Entlarvung der grossen Wahrheiten</i> , Filadelfia, 1794;
132	<i>Grundlegung zur Methaphysik der Sitten</i> , I. Kant, I. Fr. Hartknoch, 1785;
133	<i>Der Kaukasus</i> , Viena, 1854;
134	<i>Német Magyar Szótár (Wörterbuch der deutschen und ungarischen Sprache)</i> M. Balagi, Budapest – Franklin Verein, 1873;
135	<i>Magyar Német Szótára</i> , Mor. Balagi, Budapest, 1875;
136	<i>Viszgalodés az Erdélyi Kenezségekről</i> , 1846;
137	<i>Törvényzikk a Polgári perrendtartás</i> , Pest, 1868;
138	<i>A Román Nép és ügye</i> , Wlad alajos Lugoson a Traunfeller-Wenzelly Könyvnyomda, Betüivel, 1863;
139	<i>Történelmi Tár</i> , Budapest a Magyar Történelmi Társulat Tulaydona, 1882;
140	<i>Adatár Délmagyarország XVIII Századi Történetéhez</i> , Baroti Lajos, Temesvár, 1893. Nyomatott a Csanád-Egyházmegyei Könyvsajtón;
141	<i>Értesítő</i> , Miletz János, Temesvár – Magyar Testvérek Könyvnyomdája, 1879. (Nr. 142, 143, 144 lipsesc din catalogul întocmit de V. Maniu și fiul său);
145	<i>Cathéchisme philosophique</i> , Flexier de Réval, Paris, Libr. Charles Pierre Berton, 1877;
146	<i>Les géorgiques de Virgile</i> , tradus de M. L'Abbé de Lille, Paris, Garnier Frères, 1879;
147	<i>Collection des auteurs latins – Ovide</i> , D.M. Nisard, Paris, J.J. Dubochet, Le Chevalier, 1850;
148-149	<i>Dictionnaire de la Fable</i> , Fr. Noel, Paris – Le Normant, 1803;
150	<i>L'univers. Histoire et description de tous les Peuples. Provinces dannubiennes et roumaines</i> . M. Chopin et A. Ubcini, Paris, 1856;
151	<i>Histoire de la Bible</i> , Boissard, Paris – Librairie Hachett, 1855;
152	<i>Les aventures de Télémaque</i> , Fenelon, Paris, Hachette, 1880;

153-154	<i>Discours sur l'histoire universelle</i> , Bossuet, Paris, vol. I-II, 1803;
155-170	<i>Oeuvre de Condillac</i> , Paris, Secointe et Durcy et Tourneux, XVI. vol. II. 1822;
171	<i>Histoire de Jules César</i> , Paris – Henri Plon, vol. I, 1865;
172	<i>Les migrations des peuples et particulièrement celle des Touraniens</i> , Ujfalvy de Mezö-Kövesd, Paris – Maisonneuve et Cie, Libraires editeurs, 1873;
173	<i>Oeuvre de Descartes</i> , M. Jules Simon, Paris – Charpentier, 1860;
174	<i>Les Savants modernes, leurs vies et leur travaux</i> , A. Ribière, Paris, 1899;
175	<i>Dictionnaire grec-français</i> , A. Chassaing, Paris, Garnier Frères, 1879;
176	<i>Dictionnaire français-latin</i> , L. Corney, Limoges, Barbou Frères;
177-180	<i>Dictionnaire allemand-français</i> , Manzin – Peschier, Stuttgart, J.G. Cotto, vol. I-IV, 1863;
181	<i>Dictionnaire latin-français</i> – Guerard et Molliard, 1881;
182	<i>Vie et aventures</i> , John Davy's f.a.;
183	<i>L'épiscop dans les cours des princes Chrétiens, ou lettres et mémoires</i> , f.a.;
184-185	<i>Les égarements de l'amour ou lettres de Faneli et de Milfort</i> , M. Imbert, Paris, chez le Prieur, 1797;
186	<i>Manuel à l'usage des membres du Sénat et de la chambre des représentants</i> , Paris, f.a.;
187	<i>Le prince de Nicolas Machiavel</i> , C. Ferrari, Paris, Librairie de la bibliotheque nationale, Paris, 1875;
188	<i>Paroles franco-roumaines</i> , Contes de Saint Hulaire, București – Socec, 1930;
189	<i>Précis de droit civil</i> , G. Baudry – Lacantinerie, Librairie de la Société du Recueil Gal des lois et des arrêts, Paris, 1899;
190	<i>Le colonie commerciale degli italiani in Oriente</i> , G. Heyd, Venezia și Torino, 1866;
191	<i>Istoria pentru începutul românilor în Dacia</i> , Petru Maior, Buda, 1834;

192	<i>Principia de limbă și de scriptură</i> , Timotei Cipariu, Blasiu – cu tiparul seminarului, 1866;
193-194	<i>Cronicile României sau Letopisețele Moldaviei și Valahiei</i> , M. Kogălniceanu, București, 1872 și 1874;
195-196	<i>Istoria Daciei Antice</i> , Gavriil Popu sau Laslo, Clușiu, 1855;
197	<i>Gramatica românească</i> , Constantin Diaconovici, Buda, 1822;
198	<i>Gramatica românească</i> , București, 1851;
199	<i>Gramatica română</i> , N. Bălășescu, Sibiu, 1848;
200	<i>Cinci documente istorice slavo-române din arhiva curții imperiale de la Viena</i> , Ioan Bogdan, București, f.a.;
201	<i>Românii în literatura străină</i> , V. Maniu, București, 1883;
202	<i>Mișcarea literaturii istorice</i> , V. Maniu, București, 1880;
203	<i>Stemele țărilor în fața religiunilor Daco-Romane; Cabismul și Mitraismul</i> , Ghenadie, București, 1894;
204	<i>Trecutul și era nouă</i> , Constantin A. Cretzulescu, București, 1860;
205	<i>Scrisori apologetice ale lui Andrei Bar de Șaguna</i> , Sibiu, Tip. arhidiecezană, 1867;
206	<i>Despre cimilituri, studiu filosofic și folcloric</i> , George Pascu, Iași, 1909;
207	<i>Cuvânt despre expediția lui Igor Sveatoslavici contra poloveților sau Cumanilor</i> , Alexandru Papadopol Calimach, București, 1885;
208	<i>Catalog general de cărțile române / Biblioteca cronologică română</i> , Dimitrie Jarca, București, 1873;
209	<i>O statistică a Țării Românești din 1820</i> , V.A. Urechia, București, 1887;
210	<i>Crestomația sau Analecte literare</i> , București, f.a.;
211	<i>Proprietatea și naționalitatea [...]</i> , D.P. Marțian, București, 1866;
212	<i>Bibliografia românească veche</i> , Edit. Acad. Rom., Ion Bianu și Nerva Hodoș, București, 1899;

213	<i>Istoria critică a românilor</i> , B.P. Hașdeu, București, 1872, 1873, 1875 (3 vol.);
214	<i>Etymologicum magnum romaniae</i> , B.P. Hașdeu, București, 1890;
215	<i>Istorieară bisericească</i> , Tincu Velea, Sibiu, 1865;
216	<i>Dicționarul limbei române</i> , A.T. Laurian și I.C. Massim (20 vol.) 1871-1874;
217	<i>Metoda pentru studiul limbii elenice</i> , f.a.;
218	<i>Noul Testament</i> , f.a.;
219	<i>Cultul păgân și creștin</i> , f.a.;
220	<i>Diplome maramureșene din secolul XIV-XV</i> , I. Mihaly, Sighet-Maramureș, 1900;
221	<i>Analele Societ. Acad. Române</i> , 1869-1878;
222	<i>Țara noastră. Descrierea părților Ardealului de la Mureș spre miazăzi și Valea Mureșului</i> , f.a.;
223	<i>Odyseea și Batrachomyomachia</i> , Trad. Cangiani, Iași, 1876;
224	<i>Diploma Bârlădeanu din 1834 și Principatul Bârladului</i> , I. Bogdan, București, 1889;
225	<i>De la Tobolsk până la China – Note de călătorie din 1675</i> , Spătarul Nicolae Milescu, București, 1888;
226	<i>Colecțiunea legilor, regulamentelor etc., de la 1864-1901, 1901-1904, 1904-1906</i> , Lascăr Biberi, București, 1901, 1904, 1906.

Catalogul a fost inițial întocmit de VASILE MANIU, continuat apoi de fiul său, GRIGORE V. MANIU și întregit de noi prin verificarea tuturor lucrărilor ce s-au păstrat din biblioteca intelectualului pașoptist. În cercetarea noastră am fost îndeaproape sprijiniți de Ștefan I. Niculescu, strănepotul lui Vasile Maniu, un distins om de cultură în posesia căruia se află arhiva și biblioteca întregii familii Maniu (vezi *Veac vechi, veac nou*, Editura Eminescu, 1985).

Aufklärerisch-romantische Quellen der rumänischen intellektuellen Elite im 19. Jahrhundert. Die Vasile Maniu Bibliothek

(Zusammenfassung)

Schlüsselwörter: Geschichte, Buch, Nation, Gesellschaft, Horizont, politisches Denken, rumänisch

Der Schwerpunkt dieses Artikels besteht in der Beschreibung der wichtigsten Lebensstationen eines bedeutenden Banater Intellektuellen, der einen wichtigen Beitrag zur Entstehung der rumänischen Nation geleistet hat. Es wird auf die

wichtigsten Merkmale der Ideologie der achtundvierziger und der nachfolgenden Jahre hingewiesen und die Geschichte der Rumänen aus dem Banat und aus dem rumänischen Altreich erläutert. Dabei wird auf den literarischen, philosophischen, juristischen und historischen Quellen zurückgegriffen, die zur Gründung der wichtigsten rumänischen politischen Programme aus dem 19. Jahrhundert beigetragen haben. Bei diesen Programmen hat auch Vasile Maniu einen wichtigen Beitrag geleistet.

ANIȘOARA ODEANU – TRASEE PENTRU O NOUĂ LECTURĂ

Grațiela Benga

Cuvinte-cheie: vulnerabilitate, spațialitate, privire, rădăcini, modernitate

Sentimentală, metaforică, învechită – toate aceste atribute, pe lângă multe altele din aceeași gamă, sunt atașate cu ușurință prozei feminine dintre cele două războaie. Se judecă laolaltă romane mai mult sau mai puțin reușite, în funcție de un singur numitor comun: genul semnăturii de pe copertă. Asociată de la bun început cu nestingheritele revărsări afective, feminitatea pare sortită să înfrunte mult mai multe obstacole în calea unei producții literare viabile. Să confirme realitatea artistică această prejudecată? Oare cum arată lumea literară românească în intervalul în care prozatoarele încercau să intre, și ele, în literatură? Și cum va fi călătorit Anișoara Odeanu prin perimetrul creatorilor, după ce, decenii la rând, femeile au stat undeva la margine?

Nu numai dinspre marginile literaturii, ci și din periferia provinciei venea Anișoara Odeanu. În capitală ajunge odată cu începerea studiilor universitare. Acolo, în centrul iradiant al culturii românești interbelice, Anișoara Odeanu nu se dovedește o singuratică. Îi cunoaște pe mulți dintre scriitorii importanți, se sincronizează cu tendințele noi ale prozei, e parte integrantă dintr-o generație care va marca puternic literatura română.

Primul roman al Anișoarei Odeanu a fost scris în 1933, când ieșeau de la tipar cărți fundamentale pentru evoluția prozei românești. Se știe că este anul în care Camil Petrescu a publicat *Patul lui Procust*, Gib Mihăescu, *Rusoaica*, Garabet Ibrăileanu, *Adela*, iar Mircea Eliade era premiat pentru *Maitreyi*. În 1933, așadar, Anișoara Odeanu a scris primul ei roman, *Într-un cămin de domnișoare*, carte a confesiunilor directe, dar nu lipsite de o profundă inocență. După apariția cărții, tânăra autoare a fost întâmpinată de public cu entuziasm iar romanul s-a bucurat de cronici (în cea mai mare parte) favorabile. Printre cei care au semnalat debutul Anișoarei Odeanu în revistele vremii îi găsim pe George Călinescu, Eugen Ionescu, Pericle Martinescu, Octav Șuluțiu și Horia Stamat. Însă, după ecolul pe care l-a stârnit în anii '30, proza Anișoarei Odeanu a fost dată uitării. Prea puțini critici și istorici literari s-au aplecat asupra paginilor acestei scriitoare. Despre contextul romanelor Anișoarei Odeanu a scris Cornel Ungureanu, care a semnat, de altfel, studiul introductiv la *Într-un*

cămin de domnișoare. Călător în noaptea de ajun, ediția din 1983. Nu cu mult timp în urmă, în 2008, o teză de doctorat susținută, la Alba Iulia, de către Adina Laura Băcean (sub coordonarea profesorului Constantin Cubleşan) a avut tema *Anișoara Odeanu – studiu monografic*.

Paginile care urmează propun ca romanele Anișoarei Odeanu, autoare pe care prejudecățile o asociază literaturii de pension, să fie abordate (și) în raport cu vectorul spațialității. La nivelul discursului, aceasta se leagă de realitatea structurii interne, însă, la un alt nivel, termenul acoperă relieful și profunzimile unei întregi lumi. Spațialitatea romanului nu poate fi despărțită de forța privirii, care va dezvălui, la rândul ei, o triplă relație – cu sinele, cu lumea și cu textul. Echivalarea spațiului doar cu decorul, cu obiectualul ar fi o eroare, căci el implică mai degrabă un ansamblu de relații¹. Ca reprezentare de gradul al doilea a ceea ce se vede, imaginea spațiului se deschide cu generozitate, prin ambiguitatea pe care o presupune decuparea imaginii și proiectarea ei în cuvânt. Spațiul românesc are, așadar, un statut ambiguu: vocea auctorială transcrie în registrul temporal cuvântul, sentimentul, evenimentul, conturând, în același timp, imagini.

Fascinată de Camil Petrescu, cu care a ținut și o lungă corespondență, Anișoara Odeanu urmează direcțiile pe care acesta le-a imprimat romanului românesc. Dar, dacă în Camil Petrescu descoperise modelul, în Mircea Eliade, Mihail Sebastian, Eugen Ionescu găsisse prietenii prin care se însuflețea, de altfel, o întreagă generație literară. Generația Anișoarei Odeanu căuta experiența, aventura, autenticitatea. Obișnuia să forțeze triumful subiectivității, victoria eului în expansiune. Fragil, cuminte, pudic, retractil (până la un punct), *Într-un cămin de domnișoare* mizează pe autenticitate și pe experiența cotidianului, nu și pe vitalitatea eului. Pentru a fi, în scris, fidelă sieși, prozatoarea nu ia în calcul energia (de multe ori) narcisiacă a colegilor ei de generație. Solidaritatea cu generația din care face parte este, totuși, limitată. În cazul ei, vitalismul ar fi fost o mască. Paginile Anișoarei Odeanu nu reflectă feminitatea agresivă, încântată de sine. Dimpotrivă, prozatoarea se simte copleșită de creativitatea activă care o înconjoară, își percepe, speriată, inutilitatea. Natura ei feminină se definește prin retragere și așteptare. În proză, opțiunea ofensivei îi este străină. Între provocatoarea, dezinvolta Anișoara Odeanu, răsfățata literaților bucureșteni, și autoarea cu același nume, pare să existe o ruptură. De fapt, este vorba despre același tip de feminitate vulnerabilă, gata de abandon: bine mascată în boema Bucureștilor, această vulnerabilitate e asumată în ficțiune.

Povestea lui Danny (din romanul *Într-un cămin de domnișoare*), la fel ca aceea a Olgăi (în *Călător din noaptea de ajun*), se încheagă din notații directe, din captarea sensibilă a nuanțelor, din fixarea gestului și a amănuntului insignifiant. Atât de banal încât atenția cu care este reliefat riscă să fie ridicolă, un obiect sau un gest la care se oprește naratoarea se îmbogățește cu un șir de valențe esențiale. Căci detaliile cotidianului, greu sesizabile prin configurația lor mărunță, ascund de fapt elementul

¹ Cf. Jean Weisberger, *L'espace romanesque*, Lausanne, Editure L'Âge d'Homme, p. 10.

dinamic al unei conștiințe treze. Proza amănuntelor în jurul cărora se structurează cotidianul, așa cum o propune Anișoara Odeanu, este o înlănțuire de *praguri* spre o realitate care ar putea fi, oricând, altfel. Un gest nesemnificativ, o reacție stranie se pot asimila, distila, exploata într-o lungă serie de variante. În 1934, an în care Anișoara Odeanu și-a publicat romanul de debut, Mircea Eliade scria: „A evita ridicolul înseamnă a refuza singura șansă la nemurire. Singurul contact direct cu eternitatea. [...] / Căci la aceasta se rezumă ridicolul: la trăirea vieții tale proprii, nude, imediate – refuzându-te superstițiilor, convențiilor, dogmelor. Cu cât suntem mai personali, mai identificați cu intențiile noastre, cu cât fapta noastră coincide mai perfect (sic!) cu gândul nostru – cu atât suntem mai ridicoli.”² Plecând de la aceste afirmații care defineau, în mare, starea de spirit a unei generații, se poate distinge în cazul Anișoarei Odeanu o dublă perspectivă. De această dată, solidaritatea cu generația anilor '30 se manifestă de pe alte coordonate: în timp ce povestea se concentrează asupra vieții imediate (riscând să fie etichetată drept derizorie), personajele centrale fac o demarcație clară între gând și faptă, fug de ridicolul în care ar putea să alunece – chiar dacă plătesc această alegere cu prețul iremediabilei ratări. În numele unei verticalități (sau demnități) detașate, care deghizează armonios prăbușirea, se sufocă între convenții, exact în momentele în care ar trebui să se elibereze de ele.

Fragilitatea, retragerea, așteptarea se întrezăresc pretutindeni în proza Anișoarei Odeanu, fiindcă spectacolul cotidianului – cu toate amănuntele experiențelor lui prozaice – nu acoperă decât parțial starea de oboseală a naratoarei. Danny, Olga (protagonistele primelor două romane ale autoarei), au în comun „o subliniată stare de epuizare. Sau: starea de pândă benefică, de așteptare euforică alternează cu stările de oboseală, de epuizare, de sfârșeală.”³ Iar explorările străzii bucureștene, în primul roman, sau ale spațiilor franceze ori germane, în cel de-al doilea, nu fac decât să proiecteze, complementar, pelerinajele interioare ale naratoarei. Desfășurate pe suprafețe alunecoase, ele poartă aceeași amprentă a inutilității, din ce în ce mai puternică de la o carte la alta. Senzații, istorii, vise, impresii, lecturi, gânduri se derulează în romanele Anișoarei Odeanu, precum cadrele unui film care nu a trecut prin cabina de montaj. Secvențele surprind umbre, contururi, stări nedefinite. Nu le analizează, nu le caută rădăcinile, se mulțumesc să le înregistreze. În căminul ei de domnișoare, Danny notează: „M-am trezit mult înainte de a suna, cu aceeași senzație, de ceva supărător, dar care nu era nici măcar atât de supărător ca să mă necăjească cu adevărat. O stare sufletească în care te simți ispitit să cauți vină celor din jur, ca să-ți cerți – și, atunci, nu mai ești deloc supărat, ești, dimpotrivă, vesel și

² Mircea Eliade, *Oceanografie*, în *Drumul spre centru*. Antologie alcătuită de Gabriel Liiceanu și Andrei Pleșu, București, Editura Univers, 1991, p. 8-9.

³ Cornel Ungureanu, *Anișoara Odeanu, contextul unor romane*, studiu introductiv, p. 26, în vol. Anișoara Odeanu, *Într-un cămin de domnișoare. Călător în noaptea de ajun*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note de Cornel Ungureanu, Timișoara, Editura Facla, 1983.

mulțumit²⁴. O existență sub semnul nedefinirii și al indeciziei – acesta ar fi traseul de zi cu zi al protagonistei, cu întrebări înghesuite unele într-altele, cu neputința de a găsi soluții, dar cu o mândrie care o face să trăiască, vertical, eșecul.

Singură, dezorientată, goală pe dinăuntru, cum se simte adesea, Danny se reflectă pe suprafețe plane și se citește în oglindă, ca *text*; se acceptă și se respinge, așa cum se apropie și se îndepărtează repede de o carte, după ce îi percepe inadecvarea. Profund inadecvat la o realitate grăbită să ia decizii, personajul-narator din romanul Anișoarei Odeanu se mișcă de parcă ar fi mereu alungat de cineva, din urmă. Pașii lui Danny sunt fără țintă, ieșirile ei prin București sunt croite pe tiparul unei alergări la întâmplare. Impulsionați de gândul de a juca frumos pe scena lumii, pașii tinerei sunt grăbiți și energici, chiar dacă, sub amenințarea unui nou eșec amoros, tind „să se topească într-un mers lălâi și împiedicat...”²⁵.

Verticalitatea protagonistei se sprijină însă pe teama de a nu cădea. Sau pe spaima de a nu întâlni un sprijin, de a pluti, la fel de inutil, printre oameni care *nu așteaptă*. Ea, în schimb, *așteaptă* până dincolo de limita suportabilului. Din teama de a nu cădea, fără sprijin, Danny își confundă verticalitatea cu liniile tăioase ale stâncii. Evoluția ei nu e fluidă, ci statică, pierdută între durități de cremene. Cu un preaplin de feminitate, Danny ar vrea să poată fugi, măcar pentru o vreme, de condiția ei de femeie. Se răzvrătește împotriva ei înseși, a firii și a așteptărilor pe care le are. I-ar fi plăcut să fie într-un cămin de studenți, nu de domnișoare, să poată plânge în voie. „Femeile, în schimb, sunt veșnic dispuse să aline suferinți. Au suflet de infirmiere! M-am revoltat împotriva sexului meu, l-am disprețuit și m-am simțit umilită pentru că sunt și eu femeie”²⁶. Dar încercarea de a se masculiniza îi pare, imediat, ridicolă, iar Danny se întoarce, nu fără o ușoară autoironie, la ceea ce este ea cu adevărat: femeia care așteaptă marea dragoste. Femeia care vrea cu tot dinadinsul să trăiască Iubirea.

Dacă, în prezența lor cotidiană, personajele feminine ale Anișoarei Odeanu sunt prin excelență pasive, imaginarul lor dezvăluie o altă componentă, activată de *privire*. Toată încărcătura afectivă și spirituală a eului se concentrează în *privire*. Ochiul lui Danny și, mai târziu, al Olgăi, pare hiperdilatată: sesizează detalii punctiforme, dar e capabil și să perceapă dezmarginirea. De câte ori îl vede pe Dinu, tânărul de care este îndrăgostită, Danny se refugiază în extaz mistic și are un puternic presentiment al sfârșitului. Mai mult, moartea este dorită, devine un mijloc straniu de a se apropia de bărbatul iubit: „Mă închipuiam devenită, prin moarte, cer, stele și Dumnezeu. Și toată risipirea asta avea un punct comun – pe care nu puteam să-l lămuresc – cu Dinu”²⁷. Reveriile risipirii sunt legate aici, paradoxal, de reveriile intimității. Imaginarul naratoarei nu asociază risipirea în spațiul cosmic cu abandonul, cu destrămarea, ci cu intrarea pe o cale care o va conduce la marea iubire. În infinitul cosmic, conștiința intră într-un alt tip de captivitate, transferă energii solare și pune, în sfârșit, întrebări

⁴ Anișoara Odeanu, *op. cit.*, p. 46.

⁵ *Ibidem*, p. 144.

⁶ *Ibidem*, p. 58.

⁷ *Ibidem*, p. 56.

esențiale. Acolo ar putea afla soluțiile pe care nu le-a găsit aici, în lumea terestră. Însă dacă moartea ascunde chemarea iubirii și comuniunea cu miezul ființei, dacă apropierea nu este posibilă decât prin risipire, atunci efortul imaginarului nu este îndeajuns. Apartenența femeii la planul imaginar transformă relația afectivă/erotică într-una fatalmente contemplativă.

Personajele Anișoarei Odeanu realizează comunicarea, la nivel esențial, numai prin văz. În romanul de debut, Danny oscilează între *a vedea* și *a nu vedea*. Mai bine zis, între sensul și inutilitatea privirii. Ratarea dragostei vine, în cazul ei, din neînțelegerea rostului pe care îl are ochiul, ca un centru tensional al eului. În *Călător din noaptea de ajun*, roman apărut în 1936, Olga descoperă alte valențe ale privirii. De această dată, întâlnirea cu Peter, student la Berlin, include un contact vizual adamic, o încheștare febrilă, irațională, care ia forma unei posesiuni prin privire: „Tresar ca și când s-ar fi produs alături de mine o explozie. Parcă s-a ridicat brusc o perdea, lăsând loc unei feerii. Are ochi verzi, de un verde-stins și cu reflexe cenușii. Sprâncenele castanii pornesc în sus spre tâmpile. Îmi amintesc ochii aceștia de nu știu ce, - nu de alți ochi, ci de ceva ce mi se pare situat foarte departe în timp și foarte intim. Parcă ar fi ceva din mine, ceva din atmosfera nopților copilăriei când plângeam pentru că nimeni n-avea timp să se ocupe de mine și mângâiam marginea rece a patului de tablă, alb, zugrăvit cu îngeri. [...] Privirea aceea îmi pătrunde până în adâncul gândurilor. Când îmi dau seama că l-am privit așa cum nu mă privesc decât pe mine, mă încurc și încerc să-mi revin”⁸. Hipnotic, ochiul subjugă, transmite efluvii erotice, înlănțuirea privirilor sugerând posesiunea spiritualizată – o comuniune prin care polaritatea se transformă într-o unică sursă de energie. Însă acest contact al privirilor include și sugestia căderii, pentru că raza care pătrunde în adâncul gândurilor fetei poate schimba întreaga așezare a eului. Or, mutația interioară pe care o va suferi Olga se va materializa tot la nivelul ochiului. În datele vizualității, în limpezimea sau în tulburarea privirii, tânăra va descoperi reperele vieții și ale morții.

Proza Anișoarei Odeanu se coagulează în jurul unor personaje feminine care trăiesc numai prin/pentru iubire. Eșecul iubirii înseamnă, fără chip de îndoială, ratarea existenței. Străine într-o lume în care nu-și găsesc rostul – astfel se definesc Danny și Olga. Sunt tinere care își trăiesc singurătatea într-un mod lucid, analitic. De altfel, *Călător în noaptea de ajun* s-a numit inițial *Singurătate*, autoarea fiind preocupată (după cum mărturisea într-un interviu) mai ales de „singurătatea fiecărui om sortit să-și iubească semenii și să vrea dragostea lor, să vrea să-i cunoască și să fie cunoscut și imposibilitatea de a rupe complet barierele dintre el și oricare alt om, care-l silesc să-și trăiască toate tristețile și bucuriile, toate emoțiile și revelațiile, singur”⁹. De aceea, somnul ar trebui prelungit pentru că trezirea nu (mai) are sens. Sensul ființării este dat numai de iubire. Pentru ca ochiul să-i surprindă detaliile și gândul să-i atingă suprafețele, ingenuitatea personajului-narator trebuia dublată de

⁸ *Ibidem*, p. 224.

⁹ Apud *Romanul românesc în interviuri. O istorie autobiografică*. Antologie, text îngrijit, sinteze bibliografice și indici de Aurel Sasu și Mariana Vartic, vol. II (G-P), partea II, București, Editura Minerva, 1986.

un anume tip de luciditate. Semnalată de critici, latura lucidă a protagonistelor¹⁰ se leagă însă de ideea morții. O iubire ratată (*Călător din noaptea de ajun*), o alta care se sfârșește încă dinainte să prindă formă (*Într-un cămin de domnișoare*), refuzul disperat al identității, un dialog sincopat sau o lectură abandonată sunt doar frânturi din anticamera retragerii, a ieșirii din scenă. Am văzut că în primul roman al prozatoarei, Danny își dorea moartea pentru că vedea în ea calea cosmică prin care se poate apropia de iubire. Golul sufletesc era valorificat, transa onirică putea metamorfoza risipirea într-o deschidere absolută, care să cuprindă revelația intimității. *Călător din noaptea de ajun* cunoaște o altă etapă a golului, a epuizării. Ratarea dragostei înseamnă, pentru Olga, întoarcerea în spațiul nedeterminat al nimicului. În afara mării iubiri nu e nimic decât golul. Sau o insuportabilă condiție comună: „Chiar dacă am să mă sinucid, n-am să fac cine știe ce. Sunt iremediabil mediocră.”¹¹, afirmă Olga. Moartea nu e văzută, așadar, ca o ieșire spectaculoasă din scenă ori ca un act de voință prin care să echilibreze excesul de vulnerabilitate al ființei. Fără sprijinul privirii lui Peter, căderea fetei maschează îmbrățișarea somnului – o prăbușire în neant, dar și un refugiu în zona latențelor. De o simplitate halucinantă, tentativa de suicid a Olgăi se petrece în preajma fereastră. De acolo se vede viața, de acolo de vede și moartea: „Era multă lumină și mișcare jos pe bulevard, iar sus clipeau stelele. Mă gândeam fără niciun feld e disperare că s-ar putea să fie ultima mea seară. Toate lucrurile se petrec așa de simplu. [...] / M-am uitat în cameră. Stinsesem becul, și în lumina ce vedea de pe stradă am văzut divanul din fund. *M-am văzut deodată întinsă pe el, moartă.* (s.n.) Sau s-ar putea să cad numai într-un fel de amețelă care să fie luată drept moarte. Mi se părea acum că aud zgomotul tramvaielor tot mai slab, că văd mai voalat. Atunci m-am speriat. Mi s-a urcat tot sângele în față. *Am deschis ochii mari* (s.n.)”...¹² Constantă a *Călătorului din noaptea de ajun*, ochiul transmite o energie vizuală care străbate în moarte, dar care se poate lăsa redirectionată, marcând forța de transcendere din moarte, în afara ei. Prin voința privitorului, la care se adaugă transpunerea energiei în relația unitară dintre trup-afect-spirit, ochiul nu transportă numai imagini, nu oferă doar senzații, oricât de nuanțate ar fi acestea, ci îl transportă și pe cel care privește către o realitate de multe ori insesizabilă. De acum, ochiul Olgăi va fi altul. După ce îi trimite lui Peter scrisoarea în care îl felicită pentru apropiata lui căsătorie, tânăra se plimbă prin București, văzând altfel lumea : „Printr-o fereastră deschisă se auzea un pian. M-am răzimat de un pom *ca să mă uit în casă.* (s.n.) [...] M-am uitat în sus, la coroana copacului, apoi mi-am întors brațele spre spate și am apucat copacul lipindu-mi palmele de el. Mi-am întors și capul și mi-am lipit fața de scoarța dură. I-am spus în gând, «dragă copacule, dragă»... *închizând ochii* (s.n.) și apăsându-mi palmele

¹⁰ Cf. George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a doua, revăzută și adăugită, București, Editura Minerva, 1988, p. 965.

¹¹ Anișoara Odeanu, *op. cit.*, p. 410.

¹² *Ibidem*, p. 411-412.

și fața de el mai tare”¹³. Privirea Olgăi nu mai caută în afară, ci înăuntru. După o continuă călătorie în întâmpinarea iubirii, după trenuri schimbate unul după celălalt, după imposibilitatea de a se întâlni, real, cu Peter, prin împlinirea dragostei lor, Olga își privește destinul cu alți ochi. În primul roman al Anișoarei Odeanu, Danny își găsea liniștea în grădina casei din orașelul ei provincie. Întoarcerea periodică în grădina copilăriei însemna, pentru ea, regăsirea paradisului pierdut. Acolo își uita istoriile personale, dezamăgirile, nefericirea. Numai acolo putea ieși dintr-un timp al risipirii. Olga nu are însă acest privilegiu, călătoriile ei îndelungate urmează doar circumferința, nu ating și Centrul recuperator. Comentând *Clățător din noaptea de ajun*, Sorin Titel vedea în îmbrățișarea copacului o renaștere a Olgăi¹⁴. Mai mult decât atât, s-ar putea spune că, îmbrățișându-l, Olga se încredințează copacului. După ce a cunoscut (și ea) dezrădăcinarea, peregrinând la marginile existenței, Olga își regăsește rădăcinile. Imagine dinamică, rădăcina are forță de menținere, dar și de străpungere, la limita dintre lumea pământului și cea a aerului¹⁵. Olga se ancorează în profunzimi pentru a spera că, mai târziu, va putea să înflorească. Și, în același timp, încredințându-se copacului, s-a așezat în afara omenirii. E un gest nu lipsit de măreție, pentru că în raport cu omenirea, va rămâne întotdeauna o străină.

Notația simplă, emoția ascunsă – așa cum apar în proza Anișoarei Odeanu - anunțau intrarea romanului într-o nouă vârstă, în care pregnanța structurii interioare a epicului urma să fie înlocuită de o alunecare subtilă pe epiderma narativă, cu toată sensibilitatea terminațiilor ei nervoase. Paginile Anișoarei Odeanu ar trebui (re)citite atât în contextul generației interbelice, cât și din perspectiva evoluției romanului. Nu sunt, cu siguranță, pagini perfecte. Includ destule naivități discursive și nu puține slăbiciuni compoziționale. Au însă o vibrație care – cel puțin prin dubla focalizare a realității și a rădăcirilor onirice – așază ființa într-un raport modern și complex cu Imaginea, în întreita ei oglindire: ca sine, ca lume și ca text.

Anișoara Odeanu – Clues for Another Reading

(Abstract)

Keywords: vulnerability, speciality, regard, roots, modernity

An inter-war Romanian novelist, Anișoara Odeanu was not only a provincial writer, but also a modern one. The text is focused on two of her novels, trying to show the way in which the main character’s passive structure magically becomes active. This inner change is stirred by the shaded energy of the heroine’s eyes and the depths of her roots. The philosophy of space makes the literary image reflect the character’s soul, the world’s structure and the pattern of the text as well.

¹³ *Ibidem*, p. 440.

¹⁴ Apud Cornel Ungureanu, *op. cit.*, p. 449.

¹⁵ Cf. Gaston Bachelard, *Pământul și reveriile odihnei*. Traducere, note și postfață de Irina Mavrodin, București, Editura Univers, 1999, p. 238.

GRIGORE POPIȚI, PERSONALITATE A LITERELOR ȘI A VIEȚII CULTURALE DIN BANAT

Dumitru Vlăduț

Cuvinte-cheie: Arhivele Statului, „Altarul cărții”, publicistică, modernism, folclor

Grigore Popiți, poet original și animator de seamă al vieții literare și culturale din Banatul interbelic, face parte din generația de scriitori prin care literatura din această parte a țării a ieșit din cadrele unui tiranic particularism local, preocupat a surprinde, cu orice preț, specificul bănățean¹, integrându-te în orizontul literaturii române din anii '30 ai secolului trecut, marcat de atâtea îndrăznețe sincronizări cu universalitatea.

Născut în localitatea Pătaș de pe Valea Almăjului ca fiu de țărani pentru care păstoritul constituia o ocupație esențială, Grigore Popiți a practicat el însuși această îndeletnicire încă de la vârsta de șase ani și apoi în timpul vacanțelor școlare. La începutul volumului său de memorialistică *Pe cărările tinereții*, el scria: „Mă veți crede sau ba, eu vă spun, însă, că, departe de tot, în vremea trecută a satului meu natal, Pătaș de pe Valea Almăjului, am devenit păcurar la vârsta de șase ani. Nu la cine știe ce turmă, ci atât cât să mi se potrivească și ca vârstă și ca statură. Mieii oprți de prăsilă, pentru înțărcat, erau luați de la oi, vreo patrusprezece-cinsprezece mieluți și doi-trei berbeci. Aceasta era «turma» cu care mă încredinșaseră ai mei, cu ea urcam dimineața pe Tâlvă și-o pășteam până când începea soarele să-și arate puterea către prânz, silind mieii să-și vâre botișoarele umede unii într-alții în căutare de umbră” (CT, 11).

După primele două clase primare în satul natal, s-a înscris în clasa a III-a la Bozovici, unde a terminat și gimnaziul. Studiile liceale le-a urmat între 1916 și 1920 la cea mai apropiată școală românească de acest fel de localitatea sa, și anume Institutul Pedagogic Ortodox Român din Caransebeș. A activat apoi ca profesor (1920-1929) la Școala de elevi meseriași CFR Timișoara, iar în 1929 a intrat ca locotenent la Regimentul 5 de Vânători din Timișoara. În 1942 era mutat la București la Marele Stat Major al Armatei, de unde va reveni în Timișoara în 1947, cu sarcina de a organiza Arhivele Statului de aici, devenind directorul regionalei Banat a acestora. Munca de organizare îl absorbea complet, el începând practic de la zero. Mai avusese preocupări de acest fel timp de șase ani începând cu 1932. În acel an, N.Iorga descoperea la Fabrica Militară de Pâine arhiva rămasă de la armata austriacă, arhivă ce conținea acte începând cu 1718, după scoaterea turcilor din Banat. Prin Marele Stat Major, ilustrul istoric lua măsuri de ordonare a acesteia. Grigore Popiți

¹ Vezi Nicolae Țirioi, *Premise literare*, Timișoara, Editura Facla, 1976, p. 61 și urm.

a fost desemnat cu aranjarea ei, considerându-se că fusese profesor de istorie, era cunoscător de limbi străine și se afirmase și ca scriitor.

Activitatea de ani maturi al vieții literare bănățene se conturează din 1933. În acel an, la București și în alte orașe ale țării se sărbătorea „Săptămâna Cărții”. Prin intermediul sucursalei Timișoara a librăriei „Cartea Românească” din București se reuniau, în luna mai, forțele literare timișorene spre a sărbători „Săptămâna Cărții”, avea loc o expoziție de carte în foaierea teatrului cu volume ale scriitorilor din toată țara și prima șezătoare literară cu energii locale. Se lua atunci și decizia înființării „Asociației Scriitorilor Români din Banat «Altarul Cărții»”, rezultând doar fondarea cenaclului cu numele „Altarul Cărții”. De la bun început, Gr. Popiți a fost ales secretar al cenaclului amintit.

Constituirea Societății Scriitorilor Români din Banat devenea o realitate prin adunarea generală din 26 iunie 1936, în urma căreia președintele ales era Volbură Poiană- Năsturaș, ofițer și poet, autor de literatură dedicată tineretului școlar îndeosebi prin romanul *Din stejar stejar răsare*, iar secretar, Grigore Popiți. Din propriile-i mărturii, reiese că ar fi participat chiar la alcătuirea statutului asociației, alături de Ilie Ienea, redactorul principal al documentului, jurist de formație, autorul romanului utopic *Ard luminile-n Vitol* (1938). Scopul acesteia consta în „gruparea, protejarea și selecționarea scriitorilor români din Banat în scopul promovării culturii românești în general și a literaturii în special” (CT, 51), iar mijloacele de atingere ar fi fost : „Șezători literare, intime și cu public, conferințe, crearea unei case de editură, acordarea de premii, ajutoare și burse, crearea unei case de odihnă a scriitorilor într-o localitate din Banat, înființarea și administrarea oricărei întreprinderi (teatru, cinematograful, librărie, radio etc.) compatibile cu demnitatea asociației și care îi puteau mări fondurile” (CT, 52-53).

Asociația a reușit să se constituie, în ciuda unei dificultăți reale: statutul prevedea existența a cel puțin 30 de membrii fondatori, iar, în tot Banatul, nu exista pe atunci acest număr de scriitori. Cum statutul nu preciza expres că membrii fondatori trebuie să fie neapărat și scriitori, au fost invitate, la constituirea asociației, și personalități din domeniul artistico-cultural, ce aveau legături directe cu literatura: Sabin Drăgoi, Ioachim Miloia, Romul Ladea, Catul Bogdan ș.a.² În comitetul ales în 1938, în adunarea generală, când președinte devenea C. Miu-Lerca și în cel din 1941, când noul președinte era Virgil Birou, Grigore Popiți era ales vicepreședinte. Activitatea asociației a început să fie tot mai apreciată în țară de scriitorii cunoscuți: I. Agârbiceanu, I. Minulescu, Aron Cotruș, Al. Cazaban ș.a., care au și participat la șezătorile organizate aici. Despre răsunetul ei, Grigore Popiți va spune, mai târziu, într-un interviu acordat lui Petru Novac Dolângă: „Am început să fim publicați tot mai des în reviste bucureștene și chiar trecuți în antologii”³. Creația lor a început să fie mai atent receptată de criticii consacrați din capitală. O antologie faimoasă, numită

² Apud Petru Novac Dolângă, *Mărturisiri și repere*. Prefață de Cornel Ungureanu, Timișoara, Editura Facla, 1980, p. 132.

³ Vezi asupra unor date privind constituirea cenaclului „Altarul Cărții” și Asociației Scriitorilor Români din Banat *Ibidem*, p. 33 și urm.; Aurel Turcuș, *Din viața literară Interbelică. Mărturii ale lui Aurel Contrea*, în „Coloana infinitului”, VIII, 2005, nr. 55, p. 40-42; Cornel Ungureanu, *Provincia cărturarilor (IV). Momente aniversare*, în „Orizont”, XX, 2008, nr. 6, p. 6.

11 poeți bănățeni, apărută în 1942, la Editura Vrearea din Timișoara, cu ilustrații de Catul Bogdan, alcătuită de Ion Stoia Udrea, care îl includea și pe Grigore Popiți, atrăgea imediat atenția lui Perpessicius. Pe lângă rezerve privind creația unor nume ale celor incluși, Perpessicius sublinia astfel meritele antologiei: „Și pentru a ne opri la antologia celor 11 poeți bănățeni, prezentați de dl. Ion Stoia Udrea, cată să spunem că și dacă sunt, ici și colo, îndeosebi la d-nii Constantin Miu-Lerca, Romulus Fabian și mai puțin la dl. Pavel Bellu, mai stăruitoare sau mai discrete infiltrații lexicale, ceea ce dă unitate acestei culegeri este, odată cu realizările de astă râvnă statornică pentru valorile poetice permanente, al căror orizont trece cu mult dincolo de limitatul și tiranicul specific regional”⁴.

Un aspect mai puțin pus în evidență în legătură cu Gr. Popiți este fondarea, în 1925, a publicației „Românul”, cu subtitlul „Revista lunară pentru cultura și educația poporului român”. Revista apărea sub conducerea unui comitet, avându-l ca redactor-responsabil pe Grigore Popiți, coperta fiind concepută de Ioachim Miloia.

A fost o revistă cu apariție efemeră în peisajul publicisticii bănățene.

În programul revistei, intitulat *Cuvânt înaintea* și semnat *Românul*, redactorii își arată îngrijorarea față de apariția unei bogate prese și literaturi străine de tradițiile, spiritul și idealul național românesc: „Nicăieri în lume nu înflorește mai bine și mai prielnic o gazetărie și o literatură streină în limbă și în sentiment, ca la noi. Nicăieri în lume nu-și pot exercita meseria pirații și braconierii scrisului, ca la noi.

Nicăieri în lume nu vom găsi o gazetărie și o literatură, în limba și literatura țării, care să-și bată joc de tot ce avem în țară, ca la noi (...). Vedem zilnic străini de națiunea și tradițiile noastre și înstrăinați, puși inconștient sau de bună credință în serviciul unor interese dușmănoase statului și națiunii române.”

Acest scris răspândește idei „cari otrăvesc sufletul românului, îl dezorientează” sub masca ideii generoase de libertate a presei ce se dovedește însă „o frază sunătoare, sub masca căreia oricare mângale-hârtie, fără răspundere poate arunca cu noroi în jurul lui-fără nici o sancțiune”.

O națiune – atrag atenția redactorii – se menține însă „dacă își va dezvolta cultura sa proprie națională, își va păstra cu sfințenie tradițiile și va ști să se folosească de învățăturile istoriei”. Ei își propun de aceea să lupte prin scris pentru consolidarea spiritului național românesc, acesta fiind și scopul fondării publicației: „Vom lupta pentru consolidarea națională și dezvoltarea spiritului de solidaritate națională. În acest scop am înființat revista aceasta, învingând toate greutatețile și piedicile cari ni s-au opus”. Redactorii fac apel la cărturarii satelor să lupte pentru extirparea manifestărilor străine de spiritul național românesc și să contribuie la ridicarea nivelului de cultură al poporului, căci „Biserica și școala e unica forță care ar mai putea ajuta cu ceva ca poporul să dea mai multă hrană bietului suflet ce moare în întunecime”. Realizarea idealului cultural ar rezolva, cred ei, absolut totul: „Realizând scopul cultural, toate celelalte de la sine vor urma (...)”. Unde lipsește

⁴ Perpessicius, *Opere*, 9. *Mențiuni critice*, București, Editura Minerva, 1979, p. 460-470.

cultura și credința în Dumnezeu, acolo totul se nimicește”. Redactorii mai solicită cărturarilor satelor colaborări la publicație și ajutor în răspândirea ei printre țărani.

Între anii 1942 și 1947, când a fost mutat la București, nu a mai putut desfășura activitate literară în Timișoara, participând însă, după propriile-i mărturii, la acțiuni de acest gen în capitală, alături de Ovidiu Papadima, Petru Comarnescu, Vasile Netea, Gabriel Țepelea, Traian Chelariu, Mihail Chirnoagă, Ioana Postelnicu. Tot în acei ani colabora în istoriografie cu Const. C. Giurescu, I. D. Suciu și I. Ionescu.

Revenit, în 1947, în Timișoara, în paralel cu munca de organizare a Arhivelor Statului, este membru activ al Cenaclului Flacăra care reunea scriitori români, germani, maghiari. În 1949, ia parte activă la înființarea, în Timișoara, a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., a revistei „Scrisul bănățean”. În numărul 1, din august 1949, al nou înființatei publicații, sub pseudonimul Sebastian Crăciunescu, era prezent cu două traduceri de poezie din limba maghiară: prima avea titlul *Mă chinuie un gând* de Petöfi Sandor, iar cealaltă, *Cântec pentru noua locuință*, era scrisă în spiritul proletcultismului vremii, aparținând scriitorului maghiar din România, Ernyes Lászlo. Va reveni în numărul 4, din august 1951, cu o poezie din propria-i creație, *Ciobanul cântă*. Rememorând anii petrecuți la această revistă, el scria în volumul de memorialistică amintit: „mă încearcă bucuria de a fi fost tot timpul colaborator și prieten al acestei publicații, prima din Banat cu o viață atât de lungă și fecundă, cu perspective atât de deosebite” (CT, 56).

A debutat cu publicistică în 1920, în „Banatul românesc” (Timișoara), cu articolul *Zile mari*, consacrat aniversării Unirii, iar cu poezie, în anul următor, în „Cronica ilustrată” (Timișoara). Încercând să descoperim colaborările lui Gr. Popiți la „Cronica ilustrată” din Timișoara, i-am identificat poezia *Lasă-mă*, apărută în nr. 2, din 1923. Este o poezie erotică în versuri libere, semnată Gr. P.:

„Lasă-mă să te iubesc / Ca focul nebunului strâns în lanțuri; / Să știu că numai eu strivesc / În umbra ta / Muguri de rug aprins.// Lasă-mă să sorb în liniște / Stropii paharului de văpăi / Ei viață sunt când mâna ta / Îi culege / Din flacăra iubirii mele-nchise / Și mi-i aruncă / Lasă-mă să fiu stăpân / În raiul chinurilor / Unde sunt singur, / Aruncat de tine / Și rățăcesc sângerat de / Spinii trandafirilor”.

Din 1922, vor urma colaborări la reviste bucureștene, precum „Flacăra”, „Lumea copiilor” și, îndeosebi, la „Universul literar”, unde era publicat prin grija lui Camil Petrescu, pe care îl cunoscuse la Timișoara și pe care îl aprecia mult. Despre satisfacția sufletească produsă de colaborarea la „Universul literar” va scrie ulterior: „A fost pentru mine o adevărată încurajare să colaborez alături de Camil Petrescu, de Mihail Sebastian și de alții după ce debutasem în septembrie 1922 în revista bucureșteană «Flacăra» în apropiere de numele lui Perpessicius” (CT, 42-43).

Mari bucurii interioare i-au procurat, de asemenea, aparițiile sale în „Banatul”, unde, din solidaritate cu bănățenii, publicau G. Călinescu, E. Lovinescu, Lucian Blaga, Aron Cotruș, Tudor Arghezi ș.a.

A mai colaborat de asemenea la „Revista Fundațiilor Regale”, „Vrearea”, „Luceafărul”, „Vasiova” (Oravița), „Suflet nou” (Comloșu Mare), „Înnoirea” (Arad), „Fruncea”, „Granița”, „Vestul”, „România militară”, „Viața literară”.

Editorial, debuta, în 1932, cu volumul de poezie *Glasul sufletului și al trupului*. Îi vor urma încă trei volume de poezie: *Cântece din fluier*, I. *Cântece din fluier*, II, Timișoara, 1944 și *Dragoste*, cu gravuri de Catul Bogdan, Timișoara, 1945. În 1969, apărea o antologie din creația sa poetică, având o frumoasă prefață, semnată de Ovidiu Papadima. Cu un an înaintea morții, în 1979, apărea, la Editura timișoreană Facla, volumul de memorialistică *Pe cărările tinereții*, prefațat de Mircea Șerbănescu⁵.

Volumul de debut amintit, *Glasul sufletului și al trupului*, oscila între simbolism și modernism, dar păstra încă unele elemente ce aparțineau recuzitei romantice⁶.

De simbolism ținea prezența corbilor ca simbol al morții în descrierile consacrate sfârșitului iernii, precum în această strofă din poezia *Mărțișor*: „Pământul plânge-nviorat / Cu lacrimi mari ce udă totul, / Iar corbii croncănesc prohodul / La groapa iernii” (GST).

Sau în acelea ale propriei prăbușiri și lunecării spre thanatic, dominate de invazia negrului:

„Negrul fâlfaie în zare, / Greul sufletul mi-l mână, / Corbii-i văd, că se-ndeam-nă / 'N lumea mea / Ca să-mi dea / Cea din urmă sărutare” (GST, 27).

Peisajul asfințitului soarelui era surprins în tonuri violente în manieră bacoviană:

„Azi iar urlă câinii / Și cerul / Brăzdează violetul asfințitului / Cu sânge închegat / Codrul / Răsună de vaiete lugubre / Dar cine-l aude” (GST, 58).

Tot de simbolism ținea afectarea tristeții prin care chipul „trist și abătut” era împodobit cu „flori macabre lac de trandafiri” (GST,60) ori a durerii interioare pe fondul peisajului dezolant autumnal, sursă a disoluției interioare:

„Plâng că mă chinuie toamna, / Doamna distrugerii, / Pământul se zvârcolește, / Ca o femeie goală / Și-i râde-n față / Ca o răscoală, / Toamna. / Îmi înăbușe cu ghiare reci / Dorurile calde, sălbatic / Darurile unei vieți îngropate / Pe veci” (GST, 60-61).

În linia simbolismului bacovian se înscria și pregnarea cadrului citadin și campestru cu însemnele morții:

⁵ Vezi asupra unor date privind biografia lui Grigore Popiți : Lucian Predescu, *Enciclopedia României. Cugetarea. Material românesc. Oameni și înfăptuiri*. Ediție anastatică, București, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, 1999, p. 681; Marian Popa, *Dicționar de literatură română contemporană*. Ediția a doua revizuită și adăugită, București, Editura Albatros, 1977, p. 449 ; Cornel Ungureanu, *Imediata noastră apropiere*, vol. II, Timișoara, Editura Facla, 1989, p. 38 ; Gheorghe Luchescu, *Din galeria personalităților timișene*, Lugoj, Editura Dacia Nova, 1996, p. 231-232; Victoria I. Bite, Tiberiu Chiș, Nicolae Sârbu, *Dicționarul scriitorilor din Caraș-Severin*. Concepție, coordonare și prefață de Nicolae Sârbu. Postfață de Gheorghe Jurma, Reșița, Editura Timpul, 1998, p. 220; *Dicționarul scriitorilor români*. M-Q. Coordonare și revizie: Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, București, Editura Albatros, 2001, p. 849 ; *Dicționar al scriitorilor din Banat*. Coordonare generală și revizie: Alexandru Ruja, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005, p. 601; *Dicționarul general al literaturii române, P/R*. Coordonator general: Eugen Simion, București, Editura Univers Enciclopedic, 2006, p. 379.

⁶ Vezi Ovidiu Papadima, *Un cântăreț al munților Banatului*, prefață la Grigore Popiți, *Cântece din fluier*, București, Editura Pentru Literatură, 1968, p. 8.

„Miros de mort se simte / În orașe, / Pe dealuri / Și câmpii mănoase, / Prin birturi / Bordeie” (GST,22).

Încadrabile modernismului erau versurile de revoltă împotriva divinității, acuzată de a fi complice la răul din lume, de a masca păcatele ei din poezia *Glas de răzvrătit* :

„Cel mai înțelept te ține lumea, / Doamne (...) / Tu se zice că știi toate cele petrecute, / Atunci / Cum de ne cernești lumina / Să ascunzi în întuneric / Forfoteala de păcate? // N-o cernești / Că ești / Complice / La tot răul ce se face” (GST,16-17) ca și cele de redare a sentimentului atotputerniciei venite din imaginata ipostază de profet al vremurilor din poezia *Glas de zeu* :

„Trec biruitor prin univers. / Toată lumea se închină / La crucea mea: / Unii se închină lutului fără viață, / Alții credinței atât de înalte / Că nu o poate înțelege / Nime” (GST, 19).

Prelungiri ale romantismului în primul volum se observau îndeosebi în poezia erotică, unde femeia apărea ca o sumă de antinomii, fiind *demon* și *inger* în același timp, pendulare continuă între *iad* și *cer*, erosul reunea suferința și voluptatea într-o *coincidentia oppositorum*, iar fericirea venea din trăirile suferințelor :

„Spune-mi că ești: demon, inger, / Ești aievea, ești nălucă? / Vecinic stai și-n veci pe ducă / Către iad și către cer. / Tu din dragoste scoți anii, / Din durere scoți amarul, / Tu-n infern clădești altarul / Fericirii și-i faci dani” (GST, 45).

Ochii iubitei plecate creează în același timp suferință și voluptate a adorației, sunt un „mister divin”, procură seninătate în chiar întunericul produs, iar protagonistul, îndrăgostit, elogiază tocmai acest întuneric, ce constituie sursa luminozității :

„Cu negrul lor potopitor / Îneacă totul ce-i senin (...) // La negru, nu la alb mă-nchin! / Și negrul vecinic e-un izvor / De vii lumini. Să-i văd mi-e dor, / Dar ei în cale-mi nu mai vin” (GST, 34-35).

Plecarea iubitei, așteptarea produc de asemenea suferințe acute, ca și decizia morții anunțate printr-un „răvaș trist”:

„Azi plec... Și-mi duc și dorul tău. // Pământu-i trist și ceru-i trist / Și-i trist răvașul ce ți-l scriu, / De ce-am trăit de-a fost să fiu / În chinuri frate bun cu Crist?!// Nici azi nu vii...De ce te-ai dus?” (GST, 38-39).

Dănuirea imaginii femeii este rezultatul artei poetice a protagonistului, a creației acesteia ivite „Din spuma mărilor, / Din șopotul izvoarelor, / Din lumina soarelui / Din miezul pământului” (GST, 64).

Determinând în același timp și căderea în veșnică supunere a acestuia.

În descendența lui Eminescu, din care răzbat unele toposuri, vocabule și sintagme, Grigore Popiți scrie și versuri, unde iubirea apare ca izvor al eternității, într-o tonalitate mai luminoasă, precum în poezia *Iubire nouă*:

„Ci lasă-ți genele să soarbă-n ele / Potop păgân de patimi ne-nțelese / Și-ascultă, ascultă-ntruna cum se țese / Iubire nouă-nchisă-n zid de stele” (GST,41).

Din obstinația de a se situa în perimetrul modernismului prin versul liber, prin unele vocabule neologice, precum *eul*, *narcotic*, *ateu* ș.a., în redarea caracterului

devastator al iubirii rezultau, însă, și versuri plate artistic, cu destule locuri comune cu asocieri nefericite: „Săgețile ochilor tăi criminali / Mai adânci decât fundul oceanului, / Mai negri decât păcatele iadului / Mai misterioși decât vuietul codrului / Mi s-au înfipt / În carne / În oase / În sânge / Și cu vârful lor otrăvit / Tot eul mi l-ai răscolit / Tartarul mi l-ai aruncat în suflet / Chinurile îmi sfășie puterile / Secatu-mi-au toate vrerile / Cu încăpățănare de ateu / Abia îmi strecuri în sufletul torturat / Câte un strop narcotic / De iubire” (GST,43).

Prin ultima dintre cele patru secțiuni ale volumului de debut, Grigore Popiți anunța poezia vieții păstorești care va marca fizionomia întregii sale lirici, ce se află îndeosebi în cele două volume din *Cântece din fluier*. De altfel, recenzând antologia amintită a lui Ion Stoia Udrea din 1942, Perpessicius remarcă: „Poezia d-lui Grigore Popiți e închinată pare-se, mai mult codrului și vieții păstorești”⁷. El a devenit poetul universului păstoresc înainte de toate, caracterizat prin simplitate, gingășie, puritate. În chiar ultima poezie din volumul de debut, *Cântec de cioban*, el elogia existența sui-generis a păstorului, legată de elementele naturii și petrecută în izolare:

„Cine-ndură cu răbdare / Focul verii, sloi de gheață? / Și de codrul plin de fiare / Cine-și leagă a sa viață? / Cine dorul și-sufocă / Și-l închide-n piept să coacă?” (GST,75).

Într-o altă poezie, *Ciobanul*, consemnează la început imagini agreste, ce se impun prin calmul și puritatea tonului :

„...ostenit de tunsul oilor / Se trânteste la umbra unui fag / Și pe ele le lasă-n voia lor. // Dar oile se zăpușesc pe rând / Pe lângă el / Și rumegă / De pare că ar măcina un gând” (GST,72).

Într-o altă poezie, intitulată *Revedere*, cu marcate note autobiografice, consemnează melancolic reîntoarcerea după câțiva ani în mijlocul propriei turme, evocă nostalgic comportamentul unor oi îndrăgite, de care va vorbi mai târziu și în volumul de memorialistică amintit.

În *Napraor*, poezie care atrăgea în mod deosebit atenția lui Perpessicius, surprinde unele elemente păgâne ale ritualurilor ciobănești la venirea primăverii :

„Matroane de lege păgână / Cu bițe-n mocirlă muiate, / De spinii din crâng pieptănate / Își poartă iubirea spre stână” (CF, 1968, 15).

Criticul spunea, în legătură cu această poezie, că „tema din *Napraor* ar putea sluji de punct de plecare unei mai vaste poeme în care geniul speciei și al multiplicării turmelor să fie evocat în accentele unui adevărat «carmen priapeum» (...). Și ar fi cu atât mai interesant, cu cât elementele păgânești ale folclorului păstoresc n-au mai cunoscut de la magnifica poemă *Alion ciobanul* de Ovid Densușianu, vreo altă afirmare”⁸.

⁷ Perpessicius, *op. cit.*, p. 467; Cf. și Nicolae Țirioi, *op. cit.*, p. 68; *Dicționarul scriitorilor români*. M-Q. Coordonare și revizie: Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, București, Editura Albatros, 2001, p. 849; *Dicționar al scriitorilor din Banat*. Coordonare generală și revizie: Alexandru Ruja, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005, p. 601.

⁸ Perpessicius, *op. cit.*, p. 467-468.

În *Glăsu de cioban*, cel ce trăiește „În codrul des, ferit de legi” (GST,70) își face singur însă dreptatea, ignorând normele atunci când este trădat în iubire:

„Iar tu, aleasa când a vrut / Să facă altuia-așternut, / Cu drept, făr’ pravili să descoși / Ai ogoit-o-n cimitir / Lângă strămoși” (GST, 71).

Aceasta, întrucât și „Și Domnul nimicește- ades / Iubiții ce din lege-i ies” (GST,71).

Sunetele cele mai pure ale acestei lirici au fost însă identificate de critică⁹ în acele „cântece din fluier” propriu-zise, unde tema dominantă era erosul pastoral, tratat cu mijloacele poeziei folclorice. În ordinea creației ele erau scrise înaintea celor moderniste, publicate în 1932, în volumul de debut *Glăsul sufletului și al trupului*. În interviul acordat lui Petru Novac Dolângă, la observația acestuia că primele poezii publicate au fost moderniste, Grigore Popiți răspundea: „Cele publicate, da, pentru că la început m-a răpit și pe mine poezia modernistă, însă primele poezii le-am scris în forma populară. Nu sub influența poeziei populare pe care nu o cunoșteam, ci sub influența cântecelor populare! Melodiile le cunoșteam, le cântam păzind vitele, dar nu știam cuvinte. Ca să pot cânta, mi-am făcut eu texte, la vârsta de vreo 12 ani. Foarte multe din poeziile mele, aș putea spune cele mai bune, sunt apropiate de poezia populară”¹⁰.

În versuri simple, care fac apel la motivele populare, aflăm despre călătoria partenerului pornit „vârtej nebun” întru mărturisirea sentimentului iubirii, devenit și el „focul inimii”, ca și în creația folclorică:

„Flori din visurile mele / Am legat în cununele / Și-am pornit, vârtej nebun, / Focul inimii să-ți spun. // Dar pe lungă mea cărare / M-am pierdut în depărtare. / Zori de zi în drum m-au prins, / Floricelele s-au stins” (CF, 1968, 22).

Într-un alt cântec de acest gen, călătoria protagonistului spre locul iubirii are ca fundal cadrul natural nocturn al codrului, cufundat în bezna desăvârșită, populat cu o seamă de duhuri și ființe, eresurile și mitologia populară:

„Noaptea-și chinuie- ntre stânci / Văicăreli de negri țânci. / Nici un glas de cucuvaie / Bezna codrului n-o taie (...) / Și tot vin, mândruțo, vin, / Dor sălbatic să-ți închin, / Când strigoii cu oase sure / Râd cu hohote-n pădure” (CF, 1935).

În toate aceste cântece, dorul, sentimentul sufletesc complex, devine motiv dominant, însoțind în permanență protagonistul poetic. El poate fi dorință de împlinire a iubirii, căpătând ipostaza „dorului sălbatic”, precum în versurile ultime citate, așteptare înfrigurată a iubitei la finele zilei la stână („Te-aștept aprins și azi de dor”), în cinstea venirii căreia va sacrifica „mielul cel mai gras”, sosire urmată de iubirea văzută ca sorbire ucigătoare a „dogoarei” trupului, precum în poezia intitulată *Dor*:

„Te-aștept să sorb ucigător / Dogoarea ce țâșnește-n plin / Din trupul tău. Și să mă-nchin: / «Mărire celui ce-a lăsat / Iubirea stoarsă de păcat»” (CF,1968, 75).

⁹ Cf. de pildă Dumitru Micu, Gr. Popiți: „Cântece din fluier, în „Gazeta literară”, an XV, 1968, nr. 21 (812), p. 2; Nicolae Țirioi, *op. cit.* p. 68.

¹⁰ Apud Petru Novac Dolângă, *op. cit.*, p.126.

El este, în alte „cântece din fluier” nostalgie, durere, freamăt sufletesc în peisajul muntos („Că ți-e dorul tău ca mine/ Freamăt în poieni alpine” – CF, 1968, 23) sau frământare interioară pentru iubită, exteriorizată prin cântare, așa cum se întâmplă în cel de al VI-lea din *Cântece*, din antologia din 1968. În acesta din urmă, cadrul alpin al Semenicultului, unde este imaginată cântarea păcurarului, este însuflețit prin mijlocul poetic vechi al personificării, metaforele sunt cele simple, selectate din imaginarul folcloric, iar metrul scurt, de cinci sau, uneori, șase silabe, împrumută ceva din înfățișarea versului popular. Rezultatele sunt acele stilizări miniaturale grațioase ale descripțiilor, observate și de Dumitru Micu, în articolul citat:

„Chiot de voinic / Sus pe Semenice / Zărite-nfloresc, / Florile vorbesc / Peșteri amuțesc, / Ciute chicotesc, / Păcurarul cântă // Dorul și-l frământă / Pentru mândra lui, / Floarea codrului, / Pentru țara lui, / Sora soarelui” (CF, 1968, 27).

Într-un alt cântec, *A plecat bădița sus*, scris tot în maniera populară, dorul însoțește pe păcurarul plecat la stâna din vârful muntelui, iar doinele, cântate din fluier, pregnează elementele bucolice grațioase ale cadrului natural. Este poate cea mai reușită poezie pastorală a lui Grigore Popiți dintre cântecele sale propriu-zise din fluier:

„A plecat bădița sus, / Sus în stână și mi-a spus, / Că-mi ia dragostea cu dor/
Până-n vârful munților. // A plecat cu dorul lui / Pe cărarea vântului. / Iarba grasă unde-o fi / Acolo va poposi. // În adânc de codru des, / Ciute la izvor când ies, / Fluierul cu doinele / Mângâie poienele” (CF, 1968, 67).

În legătură directă cu lirica pastorală e poezia naturii, ieșită din impresiile lăsate de contactul cu natura în anii copilăriei și ai adolescenței. În volumul de memorialistică *Pe cărările tinereții*, el evoca, nostalgic, caracterul eminent poetic al naturii din locurile natale de pe Valea Almăjului, puternicul impuls al acesteia pentru lirica sa: „Eram al lor, al locurilor și al viețuitoarelor, al oamenilor și al luminii, eram pentru totdeauna parte din întreg (...). Multe poezii am scris păzind oile pe dealuri, imaginând idile sub stele și coroane de fagi și de stejari (...). Frumos cădea noaptea pe dealurile noastre! Atât de frumoasă în eternitatea ei, natura înconjură zbuțuită noastră existență cu o măreție pe care o păstrez temeinic așezată în sentimentele mele, în ceea ce am realizat mânuind condeiul. Aici la Lodovița am cunoscut acea față a naturii pe care o păstrez ca pe o comoară și am picurat-o apoi în tot ce am scris (...). Nu pot uita violetul intens al asfințitului, brăzdat cu «sânge închegat», imagine tulburătoare de amurg, împluternicită de credințele populare cu puteri prevestitoare de vreme. Apoi venea întunericul. Stelele și luna-când era senin. Dar și nopți de catran, fără o geană de lumină de nicăieri, potrivite pentru temeri și superstiții. Pentru mine totul era poezie, ridicându-se din pământ și din plante ca un abur care-mi tulbura inima și ochii. Pădurea era aproape. Trăiam în ea. Îi luam cu mine departe în vreme gorunii, ca să pot da glas simțămintelor fierbinți ale dragostei (...).

Am respirat cu nesaț simplitatea și frumusețea locurilor natale, astăzi atât de emoționat de gândurile necunoscute până la acea vreme de indiferență dintre copilărie și adolescență” (CT, 38-39).

El exemplifica prin versuri din poezia *Seară* din volumul *Glusul sufletului și al trupului* din 1932 sau din poezia *Pădurea chiotea*. Asemenea impresii, filtrate prin unda ușor nostalgică, au dat naștere unei lirici descriptive prin mijlocirea pastelului, referințele ușor vizibile fiind natura locurilor natale de pe Valea Almăjului și muntele Semenic. Acestuia din urmă îi consacră, de altfel, versuri de elogiere în poezia numită *Muntelui Semenic*: „Închinu-mă ție, bătrâne, / În pântec ai neagră comoară, / Argintul și aur se scaldă / În râuri cu strop de cristale” (CF, 1935).

El îi compune fizionomia prin surprinderea notelor proeminente ale peisajului hibernal:

„Pe culmi în restrîște de iarnă, / Pe pârții de duhuri umbrate, / Colindă și lupii și vântul / Și geru-n răsunset se frînge” (CF, 1935).

Nota distinctă e, însă, prezența ciobanului cântând din fluier, ca element permanent însoțitor:

„Ciobanii din fluier îți fură / De veacuri ascunsele taine. / Amantă ți-e luna sfioasă, / Când norii ți-o lasă în brațe” (CF, 1935).

Reîntoarcerea spre cadrul agrest al locurilor natale a determinat pe unii critici să-l apropie de Ion Pillat¹¹.

În tablouri, care nu vizează nicicând amploarea, ci mai degrabă concizia, el scrie o poezie a anotimpurilor sau a unor momente caracteristice care, alături de poezia vieții păstorești, constituie expresia sa artistică cea mai personalizată. Atent la elementul vizual și, mai ales, auditiv, Grigore Popiți surprinde momentul vital de izbucnire a vieții prin biruința primăverii și despărțirea decisivă de iarnă:

„Azi codru-și topește ghețarii, / Ruptura de ei să nu-i doară, / Și chiot virgin înfioară, / Și fagii moșnegii, și stejarii // «Ha-ho»-ul vieții se zbate / «Ha-ho»-ul sălbatec. Și fiare, / Cu urme de pradă în ghiare / Se-afundă-n desigurii uitate” (CF, 1968, 48).

În *Peisaj almăjan*, elementele dominante ale peisajului sunt cele vizuale în ipostaze ale staticului. Întreaga poezie e consacrată invaziei floralului și luminozității:

„Toată zarea-i numai floare / Țin cireșii-n brațe chite / Din surâsul primăverii / Dealul pare prins de soare” (CF, 1968, 16).

În scurte notații în *Amiazi* surprinde natura copleșită de secetă și căldură în timpul verii :

„De sub lepedea umbrită / Apa proaspăt izvorâtă / E clocită. // Și din zarea albăstruie / Trist cerșește-o prigoră / Ploaie, ploaie...” (CF, 1968, 50).

În *Furtună*, consemnează momente mai învolburate: sosirea furtunii „cu ropot de tobe păgâne” (CF, 1968, 56).

Tablouri tensionate, datorate, mai ales, evidențierii intensificării elementelor auditive pe fondul devitalizării cadrului vegetal, sunt conturate în cazul instalării definitive a toamnei:

„Lacrimi strânse-n vârf de munte / Peste frunze moale cad. / N-auziți cum se-nfiripă / Scâncet greu în crengi de brad? // Prin pădurea de schelete / Peste stânci și văgăuni, / Vântu-și suflă simfonia / Învățată din străbuni” (CF, 1968, 54).

¹¹ Cf. Ovidiu Papadima, *op. cit.*, p. 11.

Astfel de convulsii ale naturii din timpul toamnei nu par să aibă în această nouă etapă a scrisului său reverberații în plan sufletesc, atitudinea adoptată fiind mai degrabă aceea de contemplare, de neimplicare. Este o schimbare radicală de ton față de volumul de debut, *Glasul sufletului și al trupului*, din 1932, aflat în perimetrul modernismului, unde peisajul autumnal dezolant constituia și prilejul evidențierii durerii și disoluției interioare.

Iarna este asociată complet devitalizării vegetalului („Și de frig și codrul plânge” – CF, 1968, 57). Elementul obișnuit al acesteia este umbletul haitelor de lupi flămânzi echivalat cu teama și moartea:

„De pe plaiuri fără urme / Lupi flămânzi și-arată colții / Și în tremur frica morții / A-nghetat viața-n turme” (CF, 1968, 57).

Momentul acțiunii distructive a acestor carasiere, care situează natura sub semnul atotputerniciei morții, este acela al zorilor, când:

„Haita- ntreagă se-ndemână / Pe poteca neumblată. / Este ora blestemată / Steaua morții e stăpână...” (CF, 1968, 59).

În *Iarnă în codru*, vegetalul (brazi, stejari, fagi), mineralul (stânci) și animalierul (fiare) sunt situate în prima parte a poeziei sub zodia nemișcării desăvârșite, a cufundării în somn, accentuată de cel ce contemplă prin repetarea la începutul fiecărei terține a versului *a dormi* la indicativul prezent persoana a III-a plural. Auditiv, această primă parte are drept caracteristică tăcerea grea pe care protagonistul liric o reliefează prin procedeul reluării versului final al primei terține la finele celorlalte două: „Tăcere e, Tăcere tot mai grea” (CF, 1968, 60-61). Nemișcarea, liniștea și tăcerea sunt elementele acestui pastel al naturii silvestre statice din timpul iernii. Pe acest fond al naturii statice Grigore Popiți situează în a doua parte a poeziei intervenția elementului uman, acela al muncii încordate a stânenarilor:

„Se-nvârt securi, pădurea s-o dea jos / Căci stânenarii-ndemnuri noi își dau / Tăcerea plânge-n dinți de ferăstrău. // E huiet, huiet azi în codrul alb, / E luptă mare: crivăț, om, bușteni / Se-ntrec, tăcerea s-o îngroape-n vremi” (CF, 1968, 61).

În *Sfârșit de iarnă* notează consonanța interiorității cu aceea a ivirii impetuoase a vieții reprezentate de înflorirea ghiocelilor:

„Fulgi de-a valma-ncep să cadă. / Inima? Neoprit șuvoi, / Arde, cheamă: soare, soare! // O ascultî? / Ghiocelii-s toți în floare, / Albi și mulți” (CF, 1968, 63).

Grigore Popiți a avut aplecare și spre lirica socială care alcătuiește un sector important în ansamblul întregii sale creații. Poezia de acest fel era prezentă chiar în volumele sale din perioada interbelică. În *Ecou de veac* nota durerea pricinuită de nedreptățile vremii, de confuzia valorilor, de falsitatea unor atitudini:

„Ecou de veac îndurerat / Ecou de veac însingurat / Sărută cruci fără de criști / Și lacrimi strânse-n ochii triști” (CF, 1968, 45).

În volumul de debut *Glasul sufletului și al trupului*, în poezia *Banul* se lamenta de noua sclavie pe care vremurile moderne o instituie prin puterea unui nou zeu, banii, de atracția irezistibilă pe care acesta o exercită asupra tuturor celor „orbiți de patimi”: bărbați, femei, preoți, miniștri:

„Banul poartă-acum în slave / Oameni orbiți de patimi / Pe femei le face sclave, / Pe bărbați îi prinde-n jug / El aduce / Sărăcie și belșug” (GST, 1932, 14).

O individualitate pregnantă are poezia *Minerii* al cărei impuls este de aflat într-un eveniment social din istoria Banatului: revolta din 1733 a minerilor de aici datorată condițiilor proaste de salarizare și sărăciei. La începutul poeziei autorul așeza această prevenire: „În anul 1933 minerii din Banat au refuzat lucrul din cauza câștigului puțin. Purtătorul de cuvânt Marcu Țorna și agitatorii lui, Paul Dunea și Marcu Lupița au fost condamnați la muncă în lanțuri (Din Documentele Arhivelor Statului Timișoara)” (CF, 1968, 36).

Poezia imaginează discursul conducătorului răscoalei, Marcu Țorna, în cursul căruia înfățișează mulțimii revoltaților durerile sociale îndurate de-a lungul istoriei sub domnia sultanilor, cele prezente sub aceea a împăratului de la Viena, ca și îndemnul de a nu începe lucrul decât în cazul plății muncii :

„Destul! De foame și de boli / Ne mor părinți, soții, copii. / Simbria? Da, ne-ajunge-atât / Să punem cruci în morțării (...). // -Bebeci, nu vezi? În straița ta / Nu porți o coajă de mălai / Și trupul schilodit de munci, / Nici zdrențe să-l acoperi n-ai...” (CF, 1968, 37).

Finalul poeziei cuprinde ecoul discursului în rândul mulțimii pornite la revoltă:

„– Destul! – s-aude pe cărări / Pe drumul mare la răscruți, / Răsună-n murmur ne-ncetat / Pe unde te duci” (CF, 1968, 38).

Creația sa poetică se completează cu volumul de memorialistică *Pe cărările tinereții* publicat la vârsta de 79 de ani ce are multe valențe literare dublate de o valoare documentară. Sub raportul reconstituirii propriei existențe el privilegiază unele etape ale vieții ca și unele laturi ale activității. Lipsesc complet referirile la anii celui de al doilea război mondial, la aceia ai experienței sale în învățământ, ca să nu mai vorbim de aceia ai carierei militare. Elocvente în latura evocării literare rămân paginile din primele trei capitole (*Mă duc la școală, Ani la Caransebeș, La obârșia „Cântecelor din fluier”*) de reînviere a copilăriei și adolescenței încheiate odată cu terminarea cursurilor la Institutul Pedagogic Ortodox Român din Caransebeș. Reconstituirea se face sub semnul emoției și nostalgiei din perspectiva anilor scurși. Pagini de suflu literar sunt îndeosebi cele de evocare a naturii locurilor natale impregnate de intensă poezie: „Am respirat cu nesaț și frumusețea locurilor natale, astăzi atât de emoționat de gândurile necunoscute până la acea vreme de interferență dintre copilărie și adolescență. Erau ani de război, dar efluviile firești vârstei se ridicau din adâncuri tainice, încântându-mă și amețindu-mă” (CT, 39).

Copilăria și adolescența se desfășoară pe două coordonate esențiale: aceea a muncilor rurale (păstorit în special) prestate în familia țărănească și cea așezată sub semnul instruirii școlare dificile datorită precarității mijloacelor materiale. Sub raport documentar aceste părți prezintă interes prin referirile la starea învățământului românesc în Imperiul Austro-Ungar și mai ales la evenimentele istorice decisive pentru românii de aici. Izbucnirea primului război, starea de spirit a populației

românești pe parcursul acestuia și înfăptuirea Marii Uniri din decembrie 1918. Există la adolescentul Grigore Popiți, aflat pe atunci la studii la Institutul Pedagogic Ortodox Român din Caransebeș un puternic freamăt al interiorității față de noul mers al istoriei, înfiorarea patriotică față de cauza românității : „Mărășești, Mărăști, Oituz! Nume ce începuseră să fie cunoscute de toată suflarea românească și care ne insufflau mândrie, altfel de mers față de cel de până acum! (...). Eram tânăr și trăiam intens tot ce însemna simțire și înnoire” (CT, 20, 27). Îl revoltă falsificarea istoriei românilor în linie roessleriană într-o conferință susținută de un profesor maghiar la Caransebeș, se înrolează voluntar în gărzile naționale și încearcă enorma bucurie la semnele prăbușirii Imperiului Austro-Ungar: „În curgerea timpului, am simțit cum se clătinau proptele unui edificiu imens, dar îmbătrânit și clădit pe baze șubrede. Scârțâitul osaturii oboșite se transmitea prin pocnituri de arme și chiuituri de bucurie. Imperiul habsburgic oscila neputincios în bătaia vremii, nemaiputându-și întârzia prăbușirea. Soldații păraseau fronturile de luptă. Cei mai mulți se îndreptau spre casă. Războiul se termina. Vânt de pace și înnoire cutreiera mult încercata Europă” (CT, 23).

Din iubirea sinceră față de trecut Grigore Popiți realizează în același al doilea capitol un istoric al Institutului Pedagogic Ortodox Român din Caransebeș începând cu fondarea lui în 1582 de Efreim Zăcan, evocă marile figuri culturale și religioase care au ilustrat acest așezământ și centrul cultural al Caransebeșului, ca și pe foștii săi profesori.

În al treilea capitol, pe lângă descrierea naturii poetice a locurilor natale, Grigore Popiți vorbește de puternicul impuls al acestora asupra liricii sale, aceste mărturisiri constituindu-se în pagini de adevărat jurnal de creație.

Capitolul următor, *Pagini răzlețe de istorie literară*, conține mărturii de prim ordin asupra vieții literare și culturale din Banatul interbelic ca și asupra unor evoluții ale acesteia în perioada imediată sfârșitului celui de al doilea război.

Răsunetul istoriei în conștiința sa se observă din plin și în capitolul *De vorbă cu străbunii* consacrat evocării marilor bărbați de pe Valea Almăjului care au conferit acesteia strălucire și au acționat în sensul ideii naționale. Motivul îl aflăm fără echivoc redat în aceste rânduri: „Dar mă simt dator față de memoria acestor bărbați, și fiindcă porniți din modestele sate almăjene ei s-au ridicat pe înalte trepte ale istoriei. Întreaga mea copilărie și tinerețe au stat sub semnul marelui lor model uman” (CT, 57).

Evocarea amintită se constituie în ocazie de a realiza largi incursiuni în istoria specifică a acestui ținut grăniceresc ce s-a bucurat de o anumită autonomie, istorie împletită cu aceea a întregii Transilvanii sau a României. Găsim, așadar, nume mai mult sau mai puțin sonore ale unor conducători militari originari din aceste locuri sau care au avut legătură cu acestea (Iacob Gârlișteanu, Iancu de Hunedoara, Pavel Chinezu, Colonelul Papilla, plutonierul Petru Cialma, generalul Traian Doda, locotenentul Moise Groza, generalul Dragalina ș.a.) precum și ale unor oameni de cultură (Eftimie Murgu, Constantin Diaconovici-Loga, Ion Sârbu).

Ultimul capitol, *Cu visul de mână*, este o descriere a mentalităților lumii rurale a ținutului, a obiceiurilor, folclorului literar și muzical, a dansurilor precum și a pitorescului aparte al naturii de aici. Nu e o simplă descriere geografică, ci una eminentă literară, străbătută de unda nostalgică a celui care, ajuns la anii senectuții, se reîntoarce în locurile copilăriei, adolescenței și tinereții: „Drumurile mă cheamă, plaiurile strigă după mine. Ca întotdeauna sunt fascinat de peisajul familiar, de formele modelate cu blândețe, de verdele risipit darnic pe toate culmile, pe toate ogașele, de cleanțurile sure sau de sonata alpină a sunetelor de băuțe ce răscolesc mulțimea de cascade ale Nerei, intercalându-se în vuietul misterios al codrului” (CT, 86). Grigore Popiți este însă atent spre finele acestui capitol și la starea actuală a locurilor, scriitorul fiind dublat de reporterul atent la schimbările intervenite¹².

Activitatea sa literară este dublată de aceea a istoricului riguros. Vorbind despre întâlnirea istoricului cu poetul, el spunea în volumul său de memorialistică *Pe cărările tinereții*: „Istoria și poezia s-au întâlnit adesea în activitatea mea, la fel ca și la alți scriitori din Banat, îndrăgostiți de plaiurile natale. Pasiunea mea pentru istorie nu m-a părăsit și nădăjduiesc că ea se reflectă și în această carte, unde retrăiesc momente de altădată, întorcându-mă pe cărările tinereții, în Valea Almăjului” (CT, 57).

În revistele literare a publicat de asemenea traduceri din Petöfi Sandor, Ady Endre, Ioszeff Attila, Nicolaus Lenau, Heirich Heine precum și din unii scriitori de limbă germană și maghiară din România¹³.

Ca istoric a descoperit o seamă de documente prețioase de istorie a Banatului, ele fiind izvoare neutilizate până atunci de istoriografie¹⁴. În perioada interbelică i-au apărut două volume de documente istorice: *Românitătea graniței militare* (Extras), Timișoara, Tipografia Românească, 1935 și *Date și documente bănățene* (1728-1887), Timișoara, Tipografia Națională, 1939, cel de al doilea volum fiind lucrarea principală de istoric a lui Grigore Popiți. Ele au fost urmate de: *Ungaria subjugată (de către habsburgi): 1526-1919. Izvoare maghiare și documente inedite*, Timișoara, Editura Vrerea, 1943; *Conspectul arhivelor din Banat*, București, Tipografia Învățământului, 1950; *Actele arhivei militare. Arhivele Statului Timișoara. Indice cronologic*, vol. I (1728-1800), București, 1952; *Arhivele Statului din Timișoara. Indice cronologic*, vol. II (1801-1810), București, 1955; *Mișcări de rezistență și răzvrătire în Banat în anii 1774-1775* (Extras), București, 1957.

SIGLE

C F I, 1935 = Grigore Popiți, *Cântece din fluier*, I. Cu gravuri de Catul Bogdan, Timișoara, Editura Librăriei „Cartea Românească”, 1935.

¹² Cf. asupra volumului de memorialistică între alții: Aurel Turcuș, *Grigore Popiți, Pe cărările tinereții*, în „Orizont”, an XXX, 1979, nr. 35, p. 3 ; Brândușa Armanca, *Grigore Popiți în „Orizont”*, an XXXI, 1980, nr. 3, p.2.

¹³ Victoria I. Bite, Tiberiu Chiș, Nicolae Sârbu, *op. cit.*, p. 220.

¹⁴ Cf. *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 271.

C F 1968 = Grigore Popiți, *Cântece din fluier*. Prefață de Ovidiu Papadima, București, Editura pentru Literatură, 1968.

C T = Grigore Popiți, *Pe cărările tinereții*. Prefață de Mircea Șerbănescu, Timișoara, Editura Facla, 1979.

G S T = Grigore Popiți, *Glasul sufletului și al trupului*, Timișoara, Editura Unirea Română, 1932.

*Grigore Popiți, Personality of the Letters
and of the Culture in the Banat Region*

(Abstract)

Keywords: state archives, „The Altar of the Book”, publication, modernism, folklore

This study evokes the biographical route and points out the main features of Grigore Popiți’s poetry. Thus, his triple personality reveals a poet, a scholar animating Banat’s cultural life and a man of science. Motivated by the poems’ originality, the first aspect is plainly emphasized.

DOCUMENTAR 1989 (I)

Textul care urmează este un fragment al înregistrării depoziției martorului colonel Nicolae Predonescu, șef al Statului Major al Diviziei 18 mecanizate „Decebal” de la Timișoara.

Înregistrare de la *Procesul lotului Timișoara*, al celor 25 de generali, ofițeri superiori și ofițeri de la Miliție și Securitate, inculpați pentru crimele săvârșite asupra populației civile, revoltate împotriva comunismului lui Nicolae Ceaușescu, în cursul Revoluției de la Timișoara (decembrie 1989).

Fragmentul aduce noi informații, despre starea de confuzie și haos la nivelul conducerii Armatei de la Timișoara, care a precedat și apoi a cauzat **începutul masacrului** din după amiaza de 17 decembrie 1989 (Arhiva Radio Timișoara, *Fond Procesul de la Timișoara*, caseta 255).

Iulie-August (?) 1991. Audierea martorului Predonescu Nicolae. 52 de ani. Colonel, șef de Stat Major la Divizia 18 Mecanizată din Timișoara. Ordinul de înarmare a efectivului de la Timișoara s-a dat sub forma „indicativului alarmă de luptă parțială”. Are statut de „document strict secret”. Acest document s-a desfășurat la Comandamentul Diviziei în 17 decembrie, în jurul orei 17:00; iar la unele regimente chiar mai repede, începând de la ora 14:00. El se transmite codificat și... „nu poate fi dat decât din ordinul ministrului Apărării naționale...” La Comandamentul Diviziei s-a primit după ora 17:00, ofițer de serviciu era maiorul Vlăduțiu. Încă în jur de ora 14:00, comandantul Regimentului 90 Mecanizat colonelul (de fapt, maiorul) Paul Vasile a raportat ordinul primit, din ordinul ministrului, general Vasile Milea. Acest ordin presupunea că unitățile... „se pregătesc pentru îndeplinirea unei misiuni de luptă...” Acest indicativ „presupune distribuirea armamentului și a muniției aferente la toate eşaloanele... începând de la individ, în vederea îndeplinirea unei misiuni de luptă”. În data de 17 decembrie, în jurul orei 12:00 a sosit la Timișoara, trimisă de ministrul Milea, o grupă de ofițeri din cadrul Marelui Stat Major „cărui i se raportase că la Timișoara au avut loc tulburări”. Din grupa de ofițeri făceau parte colonel Radu Gheorghe, colonel Ionescu Dumitru, colonel Ardeleanu, colonel Ioniță... În jurul orei 16:00, colonelul Zeca, comandantul Diviziei a pornit spre aeroport, să primească „comisia” generalilor ce veneau de la București. După ora 16:30 „a fost atacat violent Comandamentul...” Unde este Restaurantul Militar era parcată mașina personală a martorului cu numărul 2 TM 455; a fost întoarsă invers de 4 tineri, care au aruncat pe ea benzină și i-au dat foc. În acel moment cei doi subofițeri de serviciu (plutonier-major Oneață și plutonier-major Frumosu) care aveau armament și muniție, „au

deschis foc de avertizare, au tras în sus...” Nu se primise încă indicativul alarmei de luptă... „însă ofițerii deja au început să se ducă și să-și ia armament... Atacul a fost de o factură atât de violentă... cu atâta răutate... mai interesant este pentru dumneavoastră ce era în sufletele noastre, ce psihologie aveam noi, cei care erau în Comandament și care, erau asediați...” Atacul a început prin devastarea Consignației de vizavi din piață... „zeci de indivizi, îmbrăcați destul de peștiș, destul de deochiat și cu o fizionomie... și copii erau, și de 14 ani și de 12 ani... cu haine... de blană... unul era cu casetofone, cu obiecte de lux... După aceea au dat foc... în partea opusă a Pieții Libertății: chioșcuri... la rând... le-au incendiat... Deci, atacul a venit... dinspre Primărie, de pe strada cealaltă și s-au oprit la Comenduirea Garnizoanei, au dat foc la Sala de sport... în timp ce acest plutonier-major Oneață... imediat în apropierea Punctului de control... a fost amenințat cu cuțite, cu săbii... mi-a raportat după aceea...” ... Deci, la ușa Comandamentului, ... au dat foc la mașină... la brazi... au dat foc la depozitul de hărți... prima încăpere din dreapta este depozitul cu hărți topografice; primul obiectiv la care au dat foc ăla a fost...” .., aceștia care s-au dat la asemenea acte... erau cam grupați și aveau o fizionomie specială și o îmbrăcăminte deosebită... purtau gecă, purtau pardesie... 200-300 de oameni... înarmați cu tot felul de... este imposibil să nu fi fost organizat...!” Președintele de instanță: „Deci, ce să înțelegem, că toți... au trecut la asaltul Diviziei, sau doar câteva grupuri de huligani?... Până la urmă, concret, au încercat să pătrundă în unitate sau doar s-au rezumat să arunce cu sticlele alea?” Martorul: „Au încercat ... pentru că au bătut în ușă... și la poarta unde era Frumosu, până când au rămas urme...” Președintele de instanță: „... Dacă au bătut în ușă, asta însemna că cerea permisiunea să intre... Ce să aibă ei cu Armata?... I-ați întrebat: ce vreți voi cu noi? I-ați întrebat? ...N-ați ieșit în balcon să-i întrebați...? De ce nu s-a procedat de maniera aceasta? Că, de fapt, atunci nu aveți niciun ordin, nici să puneți pușca pe ei... Înțeleg că nu marea majoritate făceau actele alea de vandalism... că se pare că în ultima vreme cam așa se vrea, să se zică că, de fapt toată populația asta a Timișoarei s-a comportat precum vandalii... stăm așa și ne întrebăm, chiar fără motiv au aruncat ăștia cu sticlele?...” Martorul: „... mi-a raportat locotenent-colonel Gioră că în jurul orei 15 fără 10... în fața la magazinul „Bega” a fost împușcat un soldat de la Batalionul de Geniu... nu știu de cine...” Președintele de instanță: „Și apreciați dumneavoastră că treaba aceasta a cam incitat mulțimea... și atunci, hai că mergem la Divizie... cine avea arme în România?... Unitățile militare... Securitatea... soldatul zicea, că a venit împușcătura de la Garnizoană, nu din altă parte...” Martorul: „... pe la 17 fără 10 au apărut trei tancuri...care patrulau între Județeană și Divizie... și în Piața Operei... în jurul orei 10:00 ministrul Apărării... a ordonat Regimentului de Tancuri... la locotenent-colonel Vișinescu să se scoată opt tancuri, tancuri de instrucție... care nu au muniție... Și se face oficiul de transport... a dat... tancuri de luptă...” Președintele de instanță: „... Ce măsuri a ordonat generalul Gușă ?” ... Martorul: „... Gușă ne-a adunat... subunitățile... unde sunt dispuse prin ordin, unde participă... deci, se va executa foc, pentru că asta a fost... foc numai de avertizare, în cel mai rău caz, foc la picioare... aceasta în situația că vor fi atacate

obiectivele militare... și aceasta numai în mod excepțional... ne-a spus să fim foarte atenți, să nu se întâmple accidente... din greșeală sau din provocare...”

Continuarea audierii martorului Predonescu Nicolae. Martorul se miră că au murit oameni la Podul Decebal... „Mie nu mi s-a raportat așa ceva.”... „Generalul Gușă era legat prin telefonul special de Consiliul Județean. Eu n-am ascultat nicio convorbire...” Martorul, șef al Statului Major al Diviziei, se exprimă lamentabil despre însușirea și transmiterea misiunii, din seara de 16, primite de la Minister [observație M. Milin]: „Ordinul a fost deci să executăm patrulare... Scopul acestei patrulări era, bineînțeles, că dacă sunt persoane turbulente, care înainte degradaseră din oraș... să ajutăm organului de ordine, probabil, dacă existau în zonă, să îi ia de acolo; și să se termine cu situația aceasta. ... Eu nu știam ce trebuie să facem... în oraș.” Au fost trimise zece patrule a câte 10 oameni, ... „aveau arme, dar fără muniție.” ... „...știu că maiorul Roman, care era atunci comandant de batalion la Regimentul 32, a fost atacat... în timp ce defila, de către turbulenți, pe stradă; și a fost chiar pus în pericol... drapelul de luptă al regimentului... în unele efective de militari s-a aruncat cu pietre... s-au adus injurii...” Un inculpat: „... În jur de 13:00-13:30 s-a ordonat, de la Cabinetul generalului Milea, să se intervină cu militari la Comitetul județean de partid... [Martorul] a primit ordin să se ocupe de dizlocarea, deplasarea și intrarea în dispozitiv a Regimentului de tancuri...” Președintele de instanță: „S-a executat foc de pe tancuri?”... Martorul: N-am executat... muniție de infanterie nu a avut niciun tanc; muniție pentru tancuri... 43 de proiectile au avut cele 6 tancuri, 5 care au fost izolate la Giroc [de fapt, în intersecția Calea Girocului-strada Lidia, n.n.] și ăla care a scăpat... Alea au avut numai muniție de tanc; ... Au fost scoase cele opt tancuri la ordinul ministrului, care a dat personal comandantului de regiment și l-a retransmis locțiitorului tehnic, locotenent-colonel Vișinescu... acestea au fost... cele trei tancuri care au venit în data de 17 și prin fața Comandamentului. Din cele opt...” Ulterior „s-a dat ordin să se mai scoată încă 6 tancuri”. Acestea au fost... cu muniție de „război” pentru tun... și acestea au fost blocate în Calea Girocului ... în 17 în jurul orei 17:00. Martorul: „Pentru deblocarea acestor tancuri au fost trimiși militari sub comanda colonelului Paul Vasile. Din câte cunosc eu, nu s-a făcut uz de armă... Probabil s-a tras foc de avertizare.” Martorul neagă orice implicare a oamenilor din subordinea sa în represiunea din Piața Libertății. A văzut niște parașutiști... „dar nu mai știu precis data”. Nu știe nici despre informațiile transmise de la elicoptere... „acum aud...” Replica președintelui de instanță: „...Mă faceți să râd, om bătrân ce sunt.”

„Caseta 255

Iulie-August (?) 1991. Audierea martorului Predonescu Nicolae.

P.C.(Președintele completului de judecată – n. n.): — Și ce funcție îndeplineați...

Martor (Predonescu Nicolae): — În luna decembrie 1989...?

P.C.: — *Da*

Martor (Predonescu Nicolae): — Eram colonel.

P.C.: — *Da.*

Martor (Predonescu Nicolae): — Eram ofițer 1, la Șeful de Stat Major al Diviziei 18 Mecanizate „Decebal” și făceam, prin cumul, funcția de Șef de Stat Major al Diviziei...

P.C.: — *Da. „În decembrie 1989 aveam același grad de colonel și giram funcția de Șef de Stat Major la Divizia 18 Mecanizată Timișoara.” Bun. Spuneți-ne și nouă, dacă s-a dat vreun ordin și de către cine? Când? Ziua și ora de înarmare a efectivelor militare de la Timișoara?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Da, domnule președinte, în jurul ...de fapt, acest ordin a apărut sub forma...indicativului „alarmă de luptă parțială”...care este un indicativ militar. El susține la noi... are un statut de document „strict secret”, deci a trebuit să desfacem acest indicativ la Comandamentul Diviziei, în jurul orei 17:00, iar la celelalte, la o parte din unitățile Diviziei, la unele regimente chiar mai repede, începând de la ora 14:00. Raportez că acest indicativ se primește prin mijloacele specializate de anunțare, care există la fiecare Regiment mecanizat, și la alte unități....

P.C.: — *Se transmite codificat...*

Martor (Predonescu Nicolae): — Da, se transmite codificat...

P.C.: — *Bun. Și din ordinul cui ?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Bineînțeles că el nu poate fi dat decât din ordinul ministrului Apărării Naționale.....

P.C.: — *Bun. Și asta în data de 17, la orele...?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Asta în data de 17 s-a... deci la unele unități mie mi-a raportat comandantul Regimentului 90 Mecanizat, în jurul orei 14:00, dar la Comandamentul Diviziei, s-a primit după ora 17:00, îmi amintesc era ofițer de serviciu pe Comandament era maiorul Vlăduțiu, un ofițer de cazarmă, din câte îmi aduc eu aminte.

P.C.: — *17:30 nu?*

Martor (Predonescu Nicolae): — 17:30.

P.C.: — *„ În data de 17 decembrie 1989, în jurul orei 14:00, comandantul Regimentului 90 Mecanizat...” Cine era ?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Era colonelul Paul Vasile.

P.C.: — *Colonelul Paul Vasile... Tot colonel era și atunci ?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Nu, era locotenent-colonel... da, deci locotenent-colonel ...

P.C.: — *„...locotenent colonel Paul Vasile mi-a raportat că, din ordinul ministrului Apărării Naționale, generalul Vasile Milea...”*

Martor (Predonescu Nicolae): — Executa indicativ de „alarmă de luptă parțială”!

P.C.: — *„Execută indicativul, «alarmă de luptă parțială» ce presupune printre altele...”*

Martor (Predonescu Nicolae): — Domnule colonel, acest indicativ presupune

deci, că unitățile cu statut de pace, existente la pace se pregătesc pentru îndeplinirea unei misiuni de luptă, aceasta înseamnă că, la nivelul companiei și chiar în subunitățile ...înțelegând că la companie și chiar la om primește muniția om-piesa, pentru toate categoriile de armament...

P.C.: — „Acest indicativ presupune distribuirea armamentului și a muniției aferente la toate eşaloanele, formațiile militare... formațiunile militare, începând de la individ, în vederea îndeplinirii unei misiuni de luptă. Același indicativ de „alarmă de luptă parțială” a fost primit de la Marele Stat Major...” Da?

Martor (Predonescu Nicolae): — Da.

P.C.: — „...La Comandamentul Diviziei 18 Timișoara, în aceeași zi, pe la orele 17:30...”

Martor (Predonescu Nicolae): — 17:30, ofițer de serviciu, așa cum am raportat, maiorul Vlăduțiu.

P.C.: — „...Ofițer de serviciu fiind maiorul Vlăduțiu. În consecință, toate unitățile subordonate Diviziei.” Da?

Martor (Predonescu Nicolae): — Domnule colonel... indicativul putea fi transmis separat, la fiecare regiment, la Comandament. Separat după... deci mie mi-a raportat ... Eu atâta... deci Regimentul 90, celelalte regimente....

P.C.: — Nu, când s-a primit la Divizie....

Martor (Predonescu Nicolae): — Pentru Comandament am primit.

P.C.: — Numai pentru Comandament ?

Martor (Predonescu Nicolae): — Pentru că numai așa mă gândesc eu că s-a, deci s-a dat succesiv, se poate, exista și această formă .. unitățile .. unele mari unități pot fi alarmate succesiv, după nevoie....

P.C.: — Păi da, dar se pare că...

Martor (Predonescu Nicolae): — Bineînțeles,... după ce s-a primit, ...după ce s-a primit la Comandamentul Diviziei, el a fost transmis la celelalte unități.

P.C.: — Păi, asta vroiam să zic.

Martor (Predonescu Nicolae): — Da...da, au primit același indicativ...

P.C.: — Procedând în consecință...

Martor (Predonescu Nicolae): — Da.

P.C.: — În conformitate cu planurile existente....

Martor (Predonescu Nicolae): — Planurile existente la unități...

P.C.: — La unitățile respective.

Martor (Predonescu Nicolae): — Da.

P.C.: — Când a apărut generalul Gușă la Timișoara?

Martor (Predonescu Nicolae): — Domnule colonel.... v-aș ruga, dacă este posibil, pentru că apariția generalului Gușă la Comandamentul Diviziei a fost precedată de un episod pe care vreau neapărat să-l aduc în discuție, să-l prezint în fața dumneavoastră, să-mi permiteți să prezint acest... este vorba de episodul din Piața Libertății, de la ora 16:30, când am fost atacat cu violență... și aș vrea să vă raportez... deci, măsurile care au fost luate; pentru că în acel moment eu eram în

Comandament cu un grup de ofițeri, cu care am venit să-i raportez. Comandantul Diviziei era la Aeroport. Plecase de la ora 16:00, tocmai în scopul îndeplinirii acestei misiuni, de a primi pe generalul Gușă, de fapt un grup de generali din conducerea superioară, pentru misiuni pe care le cunosc, adică le-am... le-am dedus ulterior, dar atunci, la ora aceea nu cunoșteam, deci dacă îmi permiteți să...

P.C.: — *Bine, dar înainte de aceasta, ia spuneți-ne, ați stat de vorbă cu comandantul Regimentului ăsta 90 Mecanizat?*

Martor (Predonescu Nicolae): -Da, deci m-ați întrebat, vă răspund la întrebare, la ce oră a venit generalul Gușe...

P.C.: — *Nu, nu, nu v-a raportat sau a primit indicative de alarmă de luptă parțială, da?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Da.

P.C.: — *Și altceva?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Atât...mie nu mi-a raportat, pentru că ...a fost întâmplător...am vorbit la telefon și am primit ... și mi-a raportat.... am primit indicativul alarma de muniție, eu nu am primit, deci el primise indicativul...

P.C.: — *Deci s-a aflat în poziție de așteptare, da?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Da, sigur că da

P.C.: — *Dar nu știa ce trebuia să facă mai departe ?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Păi... nu știa, sigur... trebuia să ai primit... indicativul presupune o pregătire prealabilă a subunității, a tehnicii, a personalului... dar trebuie să primești și misiunea....

P.C.: — *Asta, păi asta vroiam să știu, sigur că da ...n-a primit ?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Adică... eu nu știu...nu mi-a raportat....n-a primit nici o misiune.

P.C.: — *„Locotenent-colonel Paul Vasile nu ne-a raportat că ar fi primit și vreo misiune de luptă.” Asa...haideți cu generalul Gușe și revenim la...*

Martor (Predonescu Nicolae): — Am înțeles. În legătură cu generalul Gușe. Generalul Gușe a apărut...deci, după ce s-a consumat episodul din Piața Libertății, deci cu atacul acesta violent al Comandamentului, la aproximativ 20 de minute, aceasta era în jurul orei 17:00, s-au prezentat în Comandament generalul Gușă și generalul Chițac...nu mai rețin dacă mai erau și alte persoane... dar pe dânsii precis.....

P.C.: — *Parcă a apărut și generalul Stănculescu atunci....*

Martor (Predonescu Nicolae): — Generalul Stănculescu...

P.C.: — *Da.*

Martor (Predonescu Nicolae): — Nu, domnule colonel, nu l-am văzut pe generalul Stănculescu în Comandamentul Diviziei, în data de 17 la ora 17:00 erau în schimb o grupă operațională, un grup de ofițeri de la Marele Stat Major, care sosiseră în jurul orei 12:00 și ea-i avea în componență. Deci, un număr de ofițeri printre care domnul, actualul general Gheorghe Radu. Așa. Colonelul Ardeleanu, colonelul Ionescu Dumitru și mai mulți, deci, un grup de ofițeri pe care nu-i cunoșteam, de la

Marele Stat Major. Dânșii, în jurul orei 12:00, în data de 17 ...

P.C.: — Nu mai devreme?

Martor (Predonescu Nicolae): — În jurul orei 12:00, rețin.

P.C.: — Așa. Și pentru ce veniseră?

Martor (Predonescu Nicolae): — Dumnealor veniseră din ordinul ministrului Apărării Naționale pentru că, probabil, a fost sesizată conducerea ministerului, că sunt ceva probleme de nu știu ce ordin la Timișoara și au primit misiunea să vină, să ia legătură cu comandantul Diviziei, lucru pe care l-a și făcut colonelul Popa. Așa... deci, este vorba de această comisie de la 12...

P.C.: — Păi, de ea e vorba .

Martor (Predonescu Nicolae): — Așa...și alte amănunte eu nu cunosc, pentru că din momentul când am venit, vă raportează că noi am și schimbat...deci, din locul unde era comandantul a trebuit să plecăm în alt birou și i-am lăsat; fiind vorba de niște persoane deosebite din Marele Stat Major ...

P.C.: — „În data de 17 decembrie, în jurul orei 12:00, a venit o grupă de ofițeri din cadrul Marele Stat Major, trimisă de ministrul Apărării Naționale, căruia i se raportase că la Timișoara au avut loc tulburări. Printre membrii acestei grupe s-au aflat: colonel Radu Gheorghe, colonel Ionescu Dumitru, colonelul Ardeleanu, colonelul Ioniță , în prezent amândoi generali, și alții. Concret nu știu ce misiune aveau de îndeplinit acești ofițeri din Marele Stat Major.” Haideți să ajungem la episodul acela. Despre ce e vorba, domnule colonel?

Martor (Predonescu Nicolae): — Așa cum vă raportam, în jurul orei 16:00, colonelul Zeca, care era înlocuitorul comandantului Diviziei, nici el nu era comandant, era de fapt șeful de Stat Major, iar eu ofițer 1 și duceam funcția prin cumul de șef de Stat Major, a vorbit în prealabil cu ministrul, nu știu când, însă mi-a spus că trebuie să meargă la Aeroport, să primească o comisie deosebită. Deci, la ora 16:00 a plecat din Comandament și vă raportează, după aproximativ 30-40 de minute, s-a petrecut un episod, așa spune „apocaliptic” acolo, în fața Comandamentului, unde practic în Comandament existau un număr de circa ...deci...grupa asta care venise de la ministru, oamenii pe care i-am raportat că erau mai mulți, iar din Comandamentul Armatei, din Comandamentul Diviziei, deci eram eu, era locotenent colonel Rogin, era locotenent colonel Bejan, căpitanul Bital, căpitanul Diaconu... asta era o femeie, era personalul civil Dobos, deci persoane care erau în Comandament acolo la acea oră, vă raportează că forțele de care dispuneam practic la acea oră, erau cele două santinele, una la Comandamentul de Garnizoană care-i clădirea de vizavi și una care era chiar în Comandamentul Marii Unități, văzând deci, că există un aflux mare de populație dinspre...dinspre Consiliul Județean, deci, chiar pe strada care vine spre Comandament...am dat ordin celor două santinele...eu le-am dat ordin, să intre în Comandament... și le-am plasat la fereastra de sus din... este o fereastră acolo, chiar în holul comandantului, o terasă, un balcon, unde le-am dat ordin să stea acolo, să aștepte. În plus, am telefonat ofițerului de serviciu pe punctul control, era plutonierul major Frumosu. De asemenea la punctul de control unde-i parcul de mașini la Comandament... mi-aduc aminte... era plutonierul major

Oneață, care era în serviciu și, bineînțeles că aveau armament și muniție și le-am ordonat să închidă porțile. Și să nu facă uz de armă, orice s-ar întâmplă. Vă raportează, domnule colonel, că după ora 16:30, nu mai îmi amintesc cu precizie, a fost atacat violent Comandamentul, aceasta însemnând că inițial latura de sud, sud-vest... unde deci,... Restaurantul militar... poarta noastră, chiar în fața Comandamentului era mașina mea personală 2 TM 455... care a fost întoarsă... deci invers de către patru tineri, să le spun așa. Dar numai tineri nu puteau fi aceștia... au aruncat benzină pe ea și i-au dat foc. În momentul acela militarii...deci, cei doi militari au deschis foc de avertizare, au tras în sus ... Eu vă raportează că ei nu aveau muniție, pentru că erau numai în...deci, erau santinele...aveau cinci cartușe și cinci cartușe de rezervă, iar în Comandament nu dădusem ordin și nu promisem indicativul alarmei de luptă... însă ofițerii deja au început să se ducă și să-și ia armament. Că nu aveam armament, nu aveam pistol, nu aveam nimic... Eram... iar domniile care au venit de la Marele Stat Major până la sfârșit... dâșii nici nu au avut armament și muniție... dâșii nu au avut nimic, va raportează. Atacul a fost, a fost de o factură atât de violentă, că îmi este foarte greu să vă fac să înțelegeți, deci, nu am atâta talent descriptiv, dar, interesant și mai interesant este pentru dumneavoastră, ce era în sufletele noastre, ce psihologie aveam noi, cei care eram în Comandament și care eram asediați de o manieră... Care nu am... nu am citit nici în cărți, de atâta violență și cu atâta răutate... cu atâta răutate... Cei doi militari au... au executat foc, le-am dat ordin personal... m-am exprimat chiar așa...

P.C.: — Începeți să descrieți puțin atacul ăsta, să mai vedem.

Martor (Predonescu Nicolae): — Da...chiar asta vroiam să fac domnule colonel...ce-am văzut pentru că am fost chiar...au început atacul prin...prin devastarea Consignației...zeci de indivizi îmbrăcați destul de peștriș destul de deochiat și cu o fizionomie... Pentru că eu i-am văzut de-aproape. Și copiii erau, și de 14 ani, și de 12 ani... cu haine de... de blană. Unul era cu casetofone, cu obiecte de lux ... pentru că era Consignația. După aceea au dat foc la tot ce s-a numit... ce s-a numit anexa, în partea opusă a Pieții Libertății: chioșcuri... erau la rând... mi-aduc aminte, le-au incendiat. Au început... deci, atacul a venit din... deci, dinspre Primărie, de pe strada cealaltă și s-au oprit la Comenduirea Garnizoanei, au dat foc la Sala de sport și, întâmplător, cu două luni înainte mutasem armamentul stoc al Comandamentului într-o magazie... inițial a fost o magazie de echipament și am bagat tot armamentul stoc de infanterie al Diviziei. I-a dat foc... în timp ce acest plutonier major Oneață... care s-a... Ușa se închide. Se închidea acolo, deci, nu la intrare dar imediat în apropierea Punctului de control... a fost amenințat cu cuțite, cu săbii... cu tot felul, mi-a raportat după aceea... însă nu... Deci, tot felul de obiecte din astea artizanale, pentru a inspira teama și teroarea ...

P.C.: — Da, câți erau care făceau așa ceva?

Martor (Predonescu Nicolae): — Dacă... să vă raportează... eu cred că era vorba de 5, 6, 7, 800 de oameni, poate chiar 1000 ...

P.C.: — Toți erau înarmați cu așa ceva ?

Martor (Predonescu Nicolae): — Nu erau toți înarmați. Nu erau...vă

dați seama că...Însă cei care erau în apropierea Comandamentului, deci, la ușa Comandamentului, care au dat foc la mașină...care au dat foc la brazi...au dat foc la depozitul de hărți, care de la intrare...primul...prima încăpere din dreapta e depozitul...cu hărți topografice; primul obiectiv la care au dat foc ăla a fost ...deci, la hărți. După, aceasta, domnule colonel...

P.C.: — *Câți au fost ăștia? De fapt, aceia erau cei care i-au văzut...*

Martor (Predonescu Nicolae): — Ordonăți!

P.C.: — *Câți au fost?... dintre cei 800-1000 de inși?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Câți au fost cei care ...?

P.C.: — *S-au dedat la astfel de acte ...*

Martor (Predonescu Nicolae): — Eu vă raportez că aceștia care s-au dedat la asemenea de acte...de acte erau cam grupați și aveau o fizionomie specială, și o îmbrăcăminte deosebită... Purtau geți, purtau pardesie. Nu v-am enumerat, pentru că nu mi-ați permis să încep cu așa... Cu ce aveam... Deci, la ora 08:00 și 20:00 eu am fost... mi s-a dat telefon, am fost înștiințat, m-am îmbrăcat și m-am urcat în mașina personală...la Bega, dacă știți...

P.C.: — *Răspundeți la întrebări, deci, câți au fost din cei 800-1 000 de inși care s-au dedat la astfel de acte?*

Martor (Predonescu Nicolae): — 2-300 de oameni..

P.C.: — *2-300.*

Martor (Predonescu Nicolae): — Da.

P.C.: — *Înarmați cu ciomege, cu topoare...?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Înarmați cu tot felul de...

P.C.: — *Păi, și ce avea cu Comenduirea de Garnizoana?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Asta ne întrebam și noi, domnule... ne-am... asta a fost și reacția noastră firească ..

P.C.: — *Așa...*

Martor (Predonescu Nicolae): — Și vizavi de treaba aceasta, ei au văzut acolo că erau cele două santinele cu sticle, cu pietre cu tot felul de obiecte... În... în soldați...

P.C.: — *Câți soldați erau? Doi...am înțeles*

Martor (Predonescu Nicolae): — Doi soldați, atât... Doi soldați. Probabil că au avut în intenție să intre în Comandament ...și să aibă ...

P.C.: — *Au venit așa hotărâți la atac?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Hotărâți să aibă o discuție cu noi ...

P.C.: — *Păi, stați, că-i una discuția și alta-i atacul. ...*

Martor (Predonescu Nicolae): — Păi da, o discuție de maniera asta... care...

P.C.: — *Păi asta nu mai e discuție ...*

Martor (Predonescu Nicolae): — Din cauza asta, mă gândesc că treaba aceasta ...

P.C.: — *Stați ușor așa... Haideți să o luăm metodic. Dacă ne relațați la modul ăsta, chiar că ajungem să credem că acolo a fost ceva organizat...*

Martor (Predonescu Nicolae): — A fost ceva organiz... este imposibil să nu fi fost organizat, domnule colonel! Este exclus!

P.C.: — *Păi, dacă ar fi fost organizat, veneau cu topoare și cu bețe? Și atacau întâi Consignația? Ce părere aveți dumneavoastră, ca militar. Așa... de carieră ?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Domnule...

P.C.: — *Sau...*

Martor (Predonescu Nicolae): — N-am nici o părere

P.C.: — *Păi nu, că trebuie să aveți, că sunteți cu studii militare ...*

Martor (Predonescu Nicolae): — Da.

P.C.: — *Dacă e ceva organizat, asta presupune o pregătire prealabilă, un plan cel puțin.*

Martor (Predonescu Nicolae): — Probabil că asta era acțiunea lor ...

P.C.: — *Procurarea unor mijloace adecvate...*

Martor (Predonescu Nicolae): — Da, am înțeles.

P.C.: — *Pentru atingerea scopului propus și așa mai departe ...*

Martor (Predonescu Nicolae): — Acestea erau mijloacele lor, la ora respectivă...

P.C.: — *Păi, mai devreme n-ați vorbit de copii de 13-14 ani? Am înțeles de la dumneavoastră căăștia spărgeau,ăștia furau. Acuma îmi vorbiți de niște tipi cu geci, care au incendiat ...*

Martor (Predonescu Nicolae): — Cei care au dat foc la mașini...

P.C.: — *V-am întrebat, dacă toți erau înarmați? Ați spus că nu. Câți? 2-300 i-ați văzut?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Dacă i-am văzut înarmați?

P.C.: — *Da.*

Martor (Predonescu Nicolae): — Da, domnule colonel ...

P.C.: — *Câți ați văzut?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Păi...pot să vă raportez...În momentul ăla, în primul rând că mi-era groază. Eu am interzis, vă raportez.

P.C.: — *Nu neg că nu v-a fost groază... Dumneavoastră răspundeți la întrebare: i-ați văzut...? I-ați văzut sau nu i-ați văzut ?Una și cu una fac două ...*

Martor (Predonescu Nicolae): — Păi, cum să nu-i văd, i-am văzut, domnule colonel...

P.C.: — *Câți ați văzut, domule, înarmați? Cu ce erau, cum arătau, ce vârstă aveau? Ce păreau a fi? Să ne edificăm odată pentru totdeauna... ca toată lumea....*

Martor (Predonescu Nicolae): — Erau de toate vârstele, domnule colonel, v-am raportat, de la copii și până la cei care mi-au întors mașina. Erau de 20-22 de ani, erau oameni în toată firea cei care au dat foc la brazi... și la... care au acționat... și acolo, la colțul Restaurantului. De asemeni, oamenii...

P.C.: — *Bun. Deci patru, cinci să vă fi răsturnat mașina. Cinci, zece să fi dat foc la chioșcul acela. Presupun că nu erau aceiași, sau erau aceiași?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Nu, nu, nu... Categoric nu erau aceiași.

P.C.: — *Nu erau aceiași... Încă cinci, zece să atace porțile, da?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Mă rog, să zicem 50 de inși ...

P.C.: — 50. Ce făceau restul de puhoi ? ... Până la mie ce făceau?

Martor (Predonescu Nicolae): — Restul strigau... vă raportează... deci, ieșeau și mergeau către... v-am raportat câteva spargerii, deci, magazinele... și cu prada cu ce luau... mergeau...și...

P.C.: — Păi, cât puteau să prade? Câți puteau intra în Consignația aia? Că am intrat și eu în Consignația ...

Martor (Predonescu Nicolae): — Zece-cincisprezece ...

P.C.: — E un magazinaș nici cât sala asta ...

Martor (Predonescu Nicolae): — Zece-cincisprezece inși, domnule colonel...

P.C.: — Zece-cincisprezece. Dar până la 1000?

Martor (Predonescu Nicolae): — Restul... mai erau și alte magazine... Eu vă raportează ce am văzut, domnule colonel...

P.C.: — Păi așa, da...

Martor (Predonescu Nicolae): — Ce-am văzut din...

P.C.: — Dar dumneavoastră raportați așa... într-un fel anume... Din ce mi-ați relatat până acuma, lăsați loc să se înțeleagă că toți 800-1000 au luat cu asalt Divizia.

Martor (Predonescu Nicolae): — Nu...

P.C.: — Eu așa am înțeles. Păi, dacă vrem să spunem adevărul, atunci să-l spunem!

Martor (Predonescu Nicolae): — Exact...

P.C.: — Așa cum este el, nud...Lăsați-ne pe noi să discernem! După aceea să-l apreciem !

Martor (Predonescu Nicolae): — Da, domnule ...

P.C.: — Așa...deci, ce să înțelegem, că toți 1000 au trecut la asaltul Diviziei sau doar câteva grupuri de huligani?

Martor (Predonescu Nicolae): — Exact...

P.C.: — Așa...și restul striga... Ce striga?

Martor (Predonescu Nicolae): — Nici nu...nu...nu... îmi amintesc. În orice caz, lozinci din acestea de libertate, de căldură, de Ceaușescu... probleme din acestea... de... la timpul potrivit ...

P.C.: — Până la urmă, concret, au încercat să pătrundă în unitate sau doar s-au rezumat să arunce cu sticlele alea ?

Martor (Predonescu Nicolae): — Au încercat domnule colonel, pentru că au bătut în ușă și la poarta Comandamentului Diviziei...și la poarta unde era Frumosu, până când au rămas urme acolo...

P.C.: — Bun, dar ce vroiau de fapt? Ce vroiau? Dacă au bătut în ușă, asta înseamnă că cerea permisiunea să intre. Dacă bați în ușă, asta înseamnă că ceri permisiunea, nu mai ceri altceva

Martor (Predonescu Nicolae): — Domnule președinte, eu nu cred că ei veneau să aibă o discuție cu noi .

P.C.: — Dar ce să aibă ei cu Armata, domnule?

Martor (Predonescu Nicolae): — Păi, la asta ne-am gândit

P.C.: — I-ați întrebat: ce vreți voi cu noi? I-ați întrebat?

Martor (Predonescu Nicolae): — Dar am dat de vreunul din aceștia ?...

P.C.: — În balcon. N-ați ieșit în balcon să-i întrebați: ce aveți, oameni buni, cu noi? De ce nu s-a procedat de maniera aceasta? Că, de fapt, atunci nu aveți nici un ordin, nici să puneți pușca pe ei, nici să...nu faceți nimic altceva...

Martor (Predonescu Nicolae): — Nu. Bineînțeles...

P.C.: — Nu..?

Martor (Predonescu Nicolae): — Nu

P.C.: — Și atunci?... Și atunci?... De fapt, v-ați dat seama ...înțeleg că nu marea majoritate făceau actele alea de vandalism... Și-atunci de ce să fi confundat minoritatea asta cu majoritatea? Ne întrebam, că se pare că în ultima vreme cam așa se vrea, să se zică că, de fapt, toată populația asta a Timișoarei s-a comportat precum vandalii ...

Martor (Predonescu Nicolae): — Nu, e o exagerare...

P.C.: — E o exagerare... Păi, iertați-mă, dacă consemnam așa, mecanic, ce mi-ați spus, cam asta rezultă

Martor (Predonescu Nicolae): — Eu m-am referit la acest episod. Ce am văzut... nu am numărat, nu am stat...

P.C.: — Dar stăm așa și ne întrebăm, chiar fără motiv au aruncat ăștia cu sticlele?Nu s-o fi întâmplat nimica înainte de a arunca cu sticlele? Cinstit. Iese fum, dacă nu se face foc?

Martor (Predonescu Nicolae): — Domnule colonel, mi-a raportat locotenentul colonel Gioară că în jurul orei 15:00 fără 10...

P.C.: — Așa...

Martor (Predonescu Nicolae): — La Bega, în fața hotelului Bega a fost împușcat un soldat de la Batalionul de Geniu ...

P.C.: — Așa. Împușcat de cine?

Martor (Predonescu Nicolae): — Păi, nu știu de cine. De unde să știu? Asta mi-a raportat, deci, asta înseamnă că

P.C.: — Și legați împușcătura asta de nemulțumirea oamenilor sau cum i-au incitat pe cei care au ieșit în stradă ?..

Martor (Predonescu Nicolae): — Păi, probabil...deci, exista o motivatie. Știu eu, pe lângă toate treburile astea legate de episodul care s-a întâmplat acolo

P.C.: — Deci, să înțeleg că la Bega, la Continental erau mulți oameni adunați.....

Martor (Predonescu Nicolae): — Da.

P.C.: — Care strigau, ce strigau ...

Martor (Predonescu Nicolae): — Eu nu știu, că nu am fost acolo, v-am raportat...

P.C.: — Și că pe la 15:30, un soldat a fost împușcat. Nu se știe de ce. ..

Martor (Predonescu Nicolae): — Da.

P.C.: — Și apreciați dumneavoastră că treaba această a cam incitat mulțimea... și atunci, hai că mergem la Divizie sau cum? Nu înțeleg. Așa să fie? Așa vă explicați puhoiul ăsta de oameni care au venit la Divizie acolo...?

Martor (Predonescu Nicolae): — Eu v-am raportat exact. Exact ceea ce ...

P.C.: — Păi nu...nu...nu, păi, nu... Știu și eu că dumneavoastră sunteți șef de Stat Major, nu stau de vorbă cu un om nepregătit... Iertați-mă, sunteți șef de Stat Major, deci, comandant...Și, că să ajungi șef de Stat Major trebuie să ai o pregătire, să demonstrezi capacitate, competența...nu? Experiența și în ale milităriei, și în ale vieții... Nu oricine ajunge șef de Stat Major... Că atunci chiar că n-ar...nu?...Haideți să le legăm pe toate unele de altele, să vedem, să putem trage o concluzie logică, firească...

Martor (Predonescu Nicolae): — Deci, domnule colonel... părerea, concluzia care o trag eu este că Armata a fost provocată încă din jurul orei 15:00 prin împușcarea aceluși soldat; deci, există o premisă

P.C.: — Provocată de cine?

Martor (Predonescu Nicolae): — La... Da de unde să... trag o asemenea concluzie? Nu am nici o dată. Deci, provocarea...

P.C.: — Păi, cine avea arme în România? Și în Timișoara implicit...?

Martor (Predonescu Nicolae): — Păi, aveau arme... Cine? Deci unitățile militare din Ministerul Apărării Naționale, Ministerul de Interne... nu? ...Securitatea...

P.C.: — Circulau armele astea pe străzi așa...?

Martor (Predonescu Nicolae): — Eu nu cred ...

P.C.: — Nu?...Existau în magazine să le poți procura...?

Martor (Predonescu Nicolae): — Nu, nu.

P.C.: — Nu?

Martor (Predonescu Nicolae): — Ar fi putut să fie luat în act... în... indivizi de pe stradă să fi luat armamentul cuiva care era acolo și să fi împușcat soldatul. Numai așa îmi explic. Dar cert este că este o provocare la adresa ...

P.C.: — Păi, soldatul zicea, că a venit împușcătura de la Garnizoană, nu din altă parte, că am stat de vorbă cu soldatul. N-a murit soldatul, așa-i?

Martor (Predonescu Nicolae): -N-a... păi, da...

P.C.: — N-a murit.

Martor (Predonescu Nicolae): — Mi-a raportat că e rănit ...

P.C.: — Că e rănit... Haideți să conchidem! Deci, au apărut oamenii aceștia...

Martor (Predonescu Nicolae): — Da...

P.C.: — Probabil incitați de acea împușcătură ...

Martor (Predonescu Nicolae): — Probabil ...

P.C.: — Unii au trecut la... spargerea și devastarea magazinului de Consignație, da? Alții v-au răsturnat mașina, alții au incendiat...

Martor (Predonescu Nicolae): — Incendiat...

P.C.: — Chioșcul ...

Martor (Predonescu Nicolae): — Comenduirea Garnizoanei, chioșcul...

P.C.: — Au aruncat cu sticle incendiere la Comenduirea de Garnizoană. Cele două santinele au făcut uz de armă, trăgând focuri de avertisment... Majoritatea striga ce striga...

Martor (Predonescu Nicolae): — Așa este...

P.C.: — Bun. Păi, înțeleg că nu majoritatea a încercat să pătrundă cu forța în Divizia asta. E adevărat?

Martor (Predonescu Nicolae): — O parte... că am...

P.C.: — Cei câțiva indivizi...

Martor (Predonescu Nicolae): — Am stabilit și am spus...

P.C.: — Păi și atunci putem să vorbim de Apocalipsă ?...

Martor (Predonescu Nicolae): — Păi, da, eu vă raportează...

P.C.: — Iertați-mă, când e vorba de Apocalipsă, înseamnă așa...ceva cu totul și cu totul ieșit din comun, din normal

Martor (Predonescu Nicolae): — Pentru noi a fost...

P.C.: — Nu din normal, ceva de nestăpânit...

Martor (Predonescu Nicolae): — Pentru noi a fost ...

P.C.: — Ce scapă forțelor omului

Martor (Predonescu Nicolae): — Pentru noi a fost foarte... foarte... A fost deosebit acest moment... și m-a impresionat, n-am văzut...

P.C.: — Adică v-a impresionat ? Sunt convins că v-a impresionat ... „În jurul orei 16:00 din 17 decembrie 1989, locotenent colonel Zeca Constantin, care asigura comanda Diviziei, mi-a comunicat că pleacă la Aeroport, întrucât trebuie să-l întâmpine pe generalul Gușă care urmează să sosească în Timișoara împreună și cu alți ofițeri. După plecarea acestuia, aproximativ în jurul orei 16:40, în Piața Libertății unde se afla sediul Diviziei...”

Martor (Predonescu Nicolae): — Comandamentul Diviziei ...

P.C.: — „Unde...unde se află Comandamentul Diviziei 18 Mecanizate și sediul Comandurii de GarnizoanăComandurii de Garnizoană ...a apărut un puhoi de oameni, în jur de 800-1000... de persoane de diferite vârste și profesii, de la copii de 13-14 ani, până la oameni 40-50 de ani...”

Da? „...marea majoritate scandau : „Libertate”, „Jos Ceaușescu!” Câțiva indivizi însă, organizați în grupuri de câte 3-4 ..., să fi fost în total vreo 40-50, s-au dedat la acte de vandalism; în sensul că au spart magazinul Consignația și au sustras diferite mărfuri de acolo, au incendiat chioșcul de ziare din Piața Libertății, au răsturnat și incendiat autoturismul meu ce-l aveam parcat în fața unității... au aruncat cu sticle incendiere înspre Comenduirea de Garnizoană. Cele două santinele, militari în termen, din ordinul meu au tras focuri de armă în sus... pentru intimidare... câțiva au încercat să intre și în sediul Diviziei... este adevărat, fără a folosi forța. Țin să menționez că ulterior am aflat că acel puhoi de oameni venise dinspre magazinul Bega, unde se făcuse uz de armă; nu se știe de cine, împrejurare în care un soldat care era la măsuri de ordine a fost rănit, bănuiesc că această împușcătură a incitat mulțimea care se adunase acolo și a determinat-o să se îndrepte spre sediul Diviziei 18 Mecanizate.”Ați

raportat cuiva aceasta situație ?

Martor (Predonescu Nicolae): — Da.

P.C.: — Cui?

Martor (Predonescu Nicolae): — A, imediat. Deci, faza s-a consumat în jurul orei 17:00... V-am raportat că a venit generalul. Deci, treaba această am raportat-o, am avut o discuție telefonică, înainte, cu colonelul Zeca. Înainte să vină în Comandament și m-a întrebat care e situația: problemele care au apărut și în presă și foarte așa... fără obiect... și fără lipsa de... Deci, neadevărat, că am discutat cu generalul Gușă la telefon... eu am vorbit cu Zeca, m-a întrebat care e situația în Comandament, i-am raportat că e foarte urât... Comandamentul a fost atacat și dacă doriți să ajungeți la Comandament, ar fi bine să folosiți un mijloc special, un transportor, ceva să vă deplasați la... Aceasta a fost toată discuția, pentru că a apărut în presă, am citit și eu, că mi s-a dat ordin să învârtesc turelele la tancuri prin piață acolo, nu știu despre ce tancuri e vorba și alte asemenea improvizații care nu au nicio... Nu este adevărat!

P.C.: — Păi, stați, deci, când a apărut generalul Gușe, pe la orele 17:00 ...

Martor (Predonescu Nicolae): — Da.

P.C.: — Mai era...era piață plină?

Martor (Predonescu Nicolae): — Nu mai era nimeni.

P.C.: — Nu mai era nimeni.

Martor (Predonescu Nicolae): — Nu mai era.

P.C.: — Nu mai era. Deci, înțeleg că fuseseră împrăstiați oamenii...

Martor (Predonescu Nicolae): — Da.

P.C.: — De cine ?

Martor (Predonescu Nicolae): — Nu fuseseră împrăstiați. Se duseră, dar pe la 17 fără 10, au apărut trei tancuri, vă raportează..

P.C.: -Trei?

Martor (Predonescu Nicolae): — Trei tancuri ...

P.C.: — Tancuri...

Martor (Predonescu Nicolae): — Da. Au apărut trei tancuri care au fost plasate, deci, la sediul Consiliului Județean și... care au trecut, deci... prin fața Comandamentului și s-au dus către ...

P.C.: — Deci, patrulau între Județeană și Divizie

Martor (Predonescu Nicolae): — Și s-au dus la ...în Piața Operei

P.C.: — Din ordinul cui? Cine l-a executat?

Martor (Predonescu Nicolae): — Vă raportează că tancurile au fost...deci...în data de 17, în jurul orei 10:00 sau 11:00, cunosc că ministrul Apărării, personal, a ordonat comandantului Regimentului de Tancuri și la locțiitorul tehnic, la locotenentul colonel Vișinescu să se scoată opt tancuri, tancuri de instrucție; statutul acestor tancuri de instrucție... sunt tancuri care nu au pe ele tehnică, deci nu au muniție și, sunt numai tancuri...deci, care merg. Și se face oficiul de transport, tancurile de instrucție ...noi aveam la Regiment... respectiv, care a dat tancurile și tancuri de luptă ...

P.C.: — Deci, să înțeleg că prin apariția tancurilor, mulțimea a părăsit piața?

Martor (Predonescu Nicolae): — Odată cu tancurile și puțin mai înainte... dar, oricum, la apariția tancurilor s-a degajat...că sunt și tancurile așa ...în situație, așa cum am văzut. Deci, când au trecut două tancuri și ele au fost atacate - dacă pot să spun așa -, am văzut și copii care s-au urcat pe transmisie în spate la un tanc și, n-am văzut ce s-a întâmplat în continuare, pentru că s-au deplasat împreună cu el, dar probabil în intenția de a imobiliza mașina respectivă ...

P.C.: — În jurul orei ... Deci, militari n-au fost puși? Păi, se pare că au ieșit și militari care i-au împins pe oamenii ăștia ...

Martor (Predonescu Nicolae): — Nu am văzut, domnule colonel...

P.C.: — Nu?

Martor (Predonescu Nicolae): — Nu.

P.C.: — Păi, am stat de vorbă cu militarii care au făcut parte din cordon ...

Martor (Predonescu Nicolae): — Păi, or fi fost...pentru că erau foarte mulți, erau cordoanele astea eterogene care existau la obiectivele principale, deci, la sediul asta Județean și unde mai era acolo...și ei au... probabil că au acționat, eu nu am văzut... eu, deci, v-am raportat ce am văzut... Ce am văzut? Tancurile, când au...

P.C.: — „În jurul orei 17:00... în jurul orei 16:50... prin Piața Libertății, dinspre Județeană de Partid au trecut spre Operă trei tancuri. Acest aspect i-a determinat pe oamenii adunați acolo să se îndepărteze, așa încât la orele 17:00, piața era degajată complet, când a sosit generalul Gușă.”

Martor (Predonescu Nicolae): — Generalul Gușă și generalul Chițac.

P.C.: — Și cu generalul Chițac...

Martor (Predonescu Nicolae): — În Comandament ...

P.C.: — „Însoțit de colonelul Zeca.”

Martor (Predonescu Nicolae): — Exact .

P.C.: — Cu ce au venit ?

Martor (Predonescu Nicolae): — Vă rog să mă credeți că nu mai... Eu i-am invitat să vină cu un transportor.

P.C.: — „Anterior sosirii acestora, acestuia i-am raportat că sediul Diviziei a fost atacat și ar fi cazul să sosească, să vină cu un TAB.” Păi, aceștia au fost urmași și de alți generali?

Martor (Predonescu Nicolae): — În Comandament?

P.C.: — Da.

Martor (Predonescu Nicolae): — Nu, domnule colonel, n-a venit nimeni, atât, generalul ...atâta am văzut eu, generalul Gușă și generalul Chițac...

P.C.: — Păi, zice că a mai apărut și generalul Stănculescu acolo...

Martor (Predonescu Nicolae): — La Comandament?

P.C.: — Da.

Martor (Predonescu Nicolae): — Eu nu l-am văzut, domnule colonel...

P.C.: — Păi, ați plecat..? Un moment, după ce a apărut generalul Gușă...

Martor (Predonescu Nicolae): — Nu, după ce a apărut generalul Gușă, m-am dus chiar în biroul...nu l-am văzut pe generalul Stănculescu...poate o fi venit... Nu l-am văzut, eu ...

P.C.: — Păi, dar sunt oameni care l-au văzut ...

Martor (Predonescu Nicolae): — Păi, da...

P.C.: — *De acolo de la Divizie*

Martor (Predonescu Nicolae): — Probabil că a fost. Păi, da... dacă nu l-am văzut eu... eu nu l-am văzut...

P.C.: — *Păi, se poate... să treci așa... să fi putut trece neobservat așa?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Pe generalul Stănculescu, pe generalul Stănculescu nu l-am văzut decât în seara de... înainte să plece la București, cred că era în seara de 20 și... seara de 20 sau de 21... în Comandament l-am văzut cinci minute, s-a dus la spital pentru că avea la picior... Discuții cu dânsul nu am avut ...

P.C.: — *„În seara de 17 decembrie, la sediul Diviziei eu nu l-am văzut pe generalul Stănculescu Victor. Și nici după aceea, până în...” Era dimineață... cât era...?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Nu, seara... până în seara de...

P.C.: — *Până în seara de 20 sau 21 decembrie ...*

Martor (Predonescu Nicolae): — Exact. Înainte să plece la București, când șchiopăta... și s-a dus la spital... știu că a cerut o mașină, să meargă la spital

P.C.: — *„Până în seara de 20 sau 21 decembrie, când a solicitat o mașină...”*

Martor (Predonescu Nicolae): — Să fie transportat... să meargă la spital ...

P.C.: — *Pentru a merge la Spitalul Militar, motivând că prezintă o jenă la picior... A apărut generalul Gușe...” Am zis că și cu Chițac acolo ?...nu mai țin minte .*

Martor (Predonescu Nicolae): -Da, da... și generalul Chițac...

P.C.: -*Da.*

Martor (Predonescu Nicolae): — Da.

P.C.: — *E, ce măsuri a luat? Ce i s-a raportat? De cine i s-a raportat? Ce măsuri a ordonat generalul Gușe ?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Domnule colonel ...

P.C.: — *În continuare, ce activități s-au dus? Dacă a existat o legătura între Comandamentul de la Divizie, Județeană de Partid, Inspectoratul M.I?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Eu vă raportez că nu am... deci... vă dați seama, ...a venit șeful Marelui Stat Major, eu nu puteam să stau acolo... era Comandantul Diviziei care a stat cu dânsul, noi ne-am retras,... și cert este că după ora 18:00...

P.C.: — *Da..*

Martor (Predonescu Nicolae): — Deci, primisem indicativul respectiv, domnul general Gușe ne-a adunat... adică a chemat și șefii de armă, comandantul, pe mine și a făcut următoarele precizări în legătură cu executarea indicativului deci... subunitățile, în manieră în care sunt dispuse, unde sunt dispuse prin ordin, unde participă... așa... unde sunt dispuse, execută... vor executa... nu a... deci subunitățile, deci, se va executa foc, pentru că asta a fost, așa se spune să execuți foc în... indicativul respectiv, se va executa foc numai de avertizare, în cel mai rău caz, foc la picioare ... aceasta în situația că: vor fi atacate obiectivele militare, înțelegând: cazărmi, Comandament, depozit de muniții, depozit de carburant, depozit de materiale, și aceasta numai în mod excepțional ...ne-a spus acolo la toți să fim foarte atenți, să

nu se întâmplă accidente, aceasta înțelegând prin accidente să nu... din greșeală sau din provocare... pentru că deja erau niște precedente la aceste aspecte. Să se tragă și să avem evenimente din acest punct de vedere... raportez, și revin la acest lucru, că aceasta a făcut-o de foarte multe ori, de câte ori ne întâlneam. Și raportez că eu misiuni de la generalul Gușe nu am primit, nu mi-a dat nici o misiune, însă de câte ori ne întâlneam acolo, deci pe colt, sau când mergeam unde era dânsul și ne întreba dacă este vreun accident, dacă s-a întâmplat ceva și dacă sunt militari care au pierdut armamentul sau dacă există armament care a intrat în posesia civililor ...

P.C.: — Bine, am înțeles, dar când a apărut generalul Gușe, dumneavoastră l-ați întâmpinat, nu? Ați prezentat un raport, era min...primul adjunct al ministrului Apărării... Ce i-ați raportat?..

Martor (Predonescu Nicolae): — I-am raportat,... păi da, nu v-am... i-am raportat exact episodul care s-a întâmplat: „Comandamentul a fost atacat, exact cu 10-15 minute înainte să sosită dumneavoastră, în următoarele împrejurări...” Exact ce v-am ...ce v-am ...

P.C.: — Chiar exact, exact?... Nu cred.

Martor (Predonescu Nicolae): — Domnule colonel, a trecut mult timp de atunci, dar precis am raportat. Am raportat, pentru că nu... a fost ...

P.C.: — Și n-a ordonat dispersarea trupelor în oraș?... Sau nu...

Martor (Predonescu Nicolae): — Nu știu ce s-a ordonat pentru că, vă raportez, eu n-am stat acolo cu dânsul... oricum, măsuri organizatorice ...

P.C.: — Ei... haideți să ... Domnule colonel, iertați-mă, dar... Este adevărat că dumneavoastră aveți calitatea de martor și nici nu vă interogăm, decât în calitate de martor, dar pentru că lucrurile sunt așa cum sunt de împletite, că se pare că sunt cam împletite ... așa-i?

Martor (Predonescu Nicolae): — Domnule colonel, nu pot să trag nici o concluzie...

P.C.: — Nu trageți! Bine ...

Martor (Predonescu Nicolae): — Noi avem părți dispartate ale cazului... deci, fiecare în măsura în care....

P.C.: — Noi vrem să știm... dacă și alte unități decât ale Ministerului de Interne au acționat în oraș ...

Martor (Predonescu Nicolae): — Domnule colonel, treaba aceasta eu nu puteam... În primul rând, vă dați seama, din momentul când a venit șeful mare...

P.C.: — Eu nu vă întreb de lucruri absolut concrete !

Martor (Predonescu Nicolae): — Da.

P.C.: — Deși aș putea să vă întreb și de lucruri absolut concrete, dar asta ar presupune altceva, de aceea eu vreau să știu, la modul general, dacă aceste forțe ale Ministerului Apărării Naționale au fost dispersate sau nu în oraș, și cu ce misiune?

Martor (Predonescu Nicolae): — A, forțe în oraș au fost, domnule colonel, iar misiunile care le-au... Părerea mea... Deși, așa...

P.C.: — Da.

Martor (Predonescu Nicolae): — Au avut misiunea să apere obiectivele acestea care s-au numit: Consiliul Orășenesc, Consiliul Județean, știu eu, deci, acolo Comenduirea de Garnizoană și, știu eu alte obiective, alte misiuni nu cred că...

P.C.: — *La sosirea generalului Gușă, i-am raportat că sediul Diviziei a fost atacat de mulțime. Ei, acumă vă întreb: indicativul de alarmă de luptă cine l-a dat? Generalul Gușă sau altcineva?*

Martor (Predonescu Nicolae): — A fost primit, domnule colonel ...

P.C.: — *Alarmei de luptă parțială...?*

Martor (Predonescu Nicolae): — A alarmei de luptă ? Nu am primit un asemenea indicativ.

P.C.: — *Nu?...*

Martor (Predonescu Nicolae): — Eu n-am primit... Ce fel de alarmă? Noi avem decât ce se cunoaște: „alarmă de luptă parțială” și „alarmă de luptă generală”, care e foarte delicată, trebuie neapărat să ieșim la graniță ...

P.C.: — *Și uitați, la 17:30 ce se notează: Generalul Gușă: „Subunitățile de infanterie...unitate de foc, la atac, se trage în aer, la picioare.”*

Martor (Predonescu Nicolae): — Domnule colonel, s-au făcut precizări...

P.C.: — *Subunități de infanterie...unitate de foc?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Păi, da, este corect...

P.C.: — *...coloana de camioane?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Eu am făcut precizări...

P.C.: — *Și s-a transmis ordinul ăsta la toate unitățile?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Exact. Da. Așa a fost. Este vorba de indicativul „alarmei de luptă parțială”. V-am raportat și împrejurările și cum a fost el transmis. Dânsul a făcut precizări cu privire la executarea lui. Și aceste precizări constau în următorul lucru: nu se trage decât foc de avertizare, indiferent unde sunt subunitățile dizlocate, iar se va trage în cel mai rău caz, foc la picioare, numai în cazul în care sunt atacate obiectivele militare. Prin asta înțelegând: depozite carburanți, depozite de muniție, depozite de materiale, cazărmi și toate celelalte obiective ale noastre. Asta a fost o precizare. Ordinul fusese primit. Ordinul l-a dat ministrul.

P.C.: — *„Cum între timp se comunicase de la Marele Stat Major indicativul de luptă parțială și la Divizia 18 Mecanizată, generalul Gușă a ordonat că unitățile militare, inclusiv cele dispersate în oraș pentru paza Comitetului Județean de Partid, Municipiului de Partid, să folosească armele de foc, numai în caz de atac asupra lor sau al obiectivelor ce le aveau în paza ori a obiectivelor militare și numai după ce vor trage focuri de avertisment, urmând pe cât posibil să execute apoi, în cazuri excepționale, foc de armă la picioare.”*

Martor (Predonescu Nicolae): — Numai la obiectivele militare.

P.C.: — *A ținut să precizeze...*

Martor (Predonescu Nicolae): — Și ne-a făcut trimitere, repet, la Decretul 367, care se referă la uzul de armă, din RG-2.

P.C.: — *„A ținut să precizeze că urmează a se trage la picioare, numai în*

situația în care sunt atacate obiectivele militare.” Au fost atacate obiective militare? Știți?

Martor (Predonescu Nicolae): — În afară de Comandamentul Diviziei?

P.C.: — *Da.*

Martor (Predonescu Nicolae): — Mi s-a mai raportat, domnule colonel, dar ce se întâmpla? Și-acuma, în timp de pace, de exemplu, noi avem obiective speciale. Nu știu dacă e cazul să... Și raportează comandantul de gardă care este puțin mai fricos, că a fost atacat postul nu știu care și a tras un foc de armă în sus... deci... De data aceasta mi s-a raportat, la cazarmă de la Giroc, la Regimentul de Tancuri, în data de 18 seara, dacă-mi aduc bine aminte... nu mai știu exact... Oricum, mi-a raportat colonelul Blidaru că s-a folosit armamentul la atacul santinelor... De asemeni, îmi aduc aminte...

P.C.: — *Împotriva cui?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Păi împotriva... numai a santinelor... Pentru că orice cazarmă... perimetrul cazarmei e păzit...

P.C.: — *Și santinelele au tras...*

Martor (Predonescu Nicolae): — Păi santinelele trag. Trag în sus, foc de avertizare, iar dacă nu...

P.C.: — *Păi asta vreau să știu. Au tras numai foc de avertizare sau au tras și la...*

Martor (Predonescu Nicolae): — Au tras foc de avertizare... Nu mi s-a... oricum, nu am avut nici o situație de vreun rănit sau vreun mort la obiective militare. Cel puțin...

P.C.: — *În afară de situația aceasta, ați mai avut astfel de raportări?*

Martor (Predonescu Nicolae): — Nu. Mie nu mi-au raportat... Poate la colonelul...

P.C.: — *Da. „Din câte cunosc, doar în seara de 18 decembrie 1989...”*

Martor (Predonescu Nicolae): — Și la depozitul Dumbrăvița.

P.C.: — *„Comandantul Regimentului de Tancuri din Calea Girocului, colonelul Blidaru...”*

Martor (Predonescu Nicolae): — Și de asemenea, colonelul Rogin mi-a raportat de la depozitul Dumbrăvița...

P.C.: — *„...colonel Blidaru...”**

Prezentarea și transcrierea textului de **Miodrag Milin**

* caseta 255, sfârșit

TRATATIVELE PRIVIND REZOLVAREA INCIDENTELOR DE GRANIȚĂ (TIMIȘOARA, 1953) ȘI IMPRESIILE DELEGAȚIEI IUGOSLAVE DESPRE REALITATEA ROMÂNEASCĂ

Vladimir Lj. Cvetković

Cuvinte-cheie: relațiile iugoslavo-române, Banat, minoritatea sârbă

Tratativele dintre partea iugoslavă și cea română cu privire la găsirea unei modalități amiabile de soluționare a incidentelor de graniță au constituit un prim contact important al reprezentanților celor două state, după câțiva ani de raporturi reciproce extrem de proaste. În intervalul 1948-1953, relațiile dintre două țări au fost cele mai proaste din întreaga lor istorie, deși cauza acestor relații atât de proaste nu a fost vreo problemă interstatală concretă, fără de soluție, ci conflictul de natură ideologică, care a afectat și relațiile interstatale. Rădăcinile acestui conflict datează de la sfârșitul Celui de-al Doilea Război Mondial, când atât Iugoslavia cât și România au ajuns în sfera de influență sovietică, materializată prin instituirea regimurilor comuniste și a sistemului unipartinic în ambele țări. Totuși, modalitatea de infăptuire a fost diferită în acestea. În România, revoluția comunistă a sosit cu sovieticii și comuniștii români care, în cea mai mare parte au petrecut războiul la Moscova, în timp ce în Iugoslavia pe întreg parcursul războiului a luat ființă și s-a consolidat rezistența antifascistă sub conducerea lui Iosip Broz Tito care, încununat cu aura de eliberator al țării (deși cu ajutorul Armatei Roșii) și de luptător pentru libertate, deja în 1946 a instaurat puterea absolută a Partidului Comunist din Iugoslavia în țară. Este o realitate că PCI a avut în spate o revoluție autohtonă și o susținere reală din partea poporului, ceea ce particularizează Iugoslavia printre celelalte țări din Europa de Est. Această stare de fapt a fost și cauza confruntării dure de mai târziu a Iugoslaviei cu URSS și cu alte țări ale „democrației populare”.

Imediat după încheierea războiului, Iugoslavia a stabilit cele mai bune relații posibile pe planul relațiilor interstatale, de partid, economice și culturale cu Uniunea Sovietică și cu alte țări, inclusive cu România, țări în care, într-un fel sau altul, guvernau partidele comuniste. Stabilirea unor relații de această natură s-a realizat deosebit de ușor cu România cu care, spre deosebire de alte țări vecine precum Ungaria, Bulgaria și Albania, nu a existat o moștenire istorică cu probleme. Culminația relațiilor bune din acea perioadă a constituit-o semnarea Acordului de prietenie și ajutor reciproc și a Convenției de colaborare culturală dintre cele două țări. Lucrurile s-au schimbat însă radical în iunie 1948, după adoptarea Rezoluției Biroului Informativ, când confruntarea dintre Iugoslavia și URSS, care de-o vreme

mocnea, a izbucnit și pe față. Rezoluția în cauză conținea acuze grele pe seama PCI și a conducerii de stat iugoslave, care au respins dictatul lui Stalin și recunoașterea „propriilor greșeli” săvârșite față de „prima țară a socialismului” și față de mișcarea comunistă internațională, și astfel a intrat în conflict deschis cu sovieticii¹.

Curând, confruntarea ideologică s-a transferat și pe câmpul relațiilor interstatale, ale Iugoslaviei cu URSS-ul și cu alte țări ale „democrației populare” care, pe rand și în scurt timp, au denunțat acordurile și înțelegerile de colaborare poilitică, economică sau culturală (cu Iugoslavia).

În acest nou context, și relațiile cu România s-au deteriorat foarte repede, iar starea lor deosebit de rea s-a făcut vizibilă la granița dintre cele două țări, care a devenit foarte curând un punct nevralgic datorită faptului că granița iugoslavo – română din Banat și de la Dunăre reprezenta o parte a liniei de contact a două „lumi” comuniste în confruntare și care nu-și precupețeau mijloacele spr a perpetua conflictul. Granița dintre Iugoslavia și România, care până în anul 1948 fusese una deschisă, a devenit „zonă interzisă”, legăturile de trafic au fost intrerupte fără noimă (s-a interupt până și traficul feroviar normal), de-a lungul graniței s-au postat împrejmuiri de sârmă ghimpată, câmpuri de mine, buncăre, tranșee și alte obstacole de acest fel, care își aveau rost doar pe front. O asemenea analogie e într-un fel și potrivită, întrucât în intervalul anilor 1948 – 1953 granița Iugoslaviei cu țările vecine de „democrație populară” era apreciată a fi un sui-generis front, deși nu s-a ajuns până la război adevărat. Dovezi că era o stare similară celei de front au fost nenumăratele incidente de frontieră, soldate aproape cotidian cu victime. Acel „front” și-a primit tainul de jertfă doar spre a se dovedi că partea adversă avea intenții agresive și acesta ar fi motivul pentru care o asemenea stare era inevitabil necesară. Condițiile precare de pe granița iugoslavo – română cauza cele mai mari necazuri și probleme populației locale, care până la acel moment a menținut legături intense cu conaționali din cealaltă parte a Banatului, indiferent că era vorba de sârbi sau de români. Populația rurală bănățeană a fost de fapt cea care a suportat pe propria piele cele mai severe urmări ale relațiilor iugoslavo-române, deteriorate până la extreme. Suspectați de colaboraționism cu Iugoslavia, supravegheați și urmăriți, membrii comunității sârbe din Banat și de pe Clisura bănățeană au fost lipsiți de drepturi și supuși arestărilor, alungării de la locurile de muncă, înscenărilor proceselor juridice din partea autorităților române, obediente orientării staliniste și, în cele din urmă, alături de un număr de germani, maghiari și români, supuși deportării în Bărăgan, toate acestea sub justificarea „protejării graniței de elementele de neîncredere”. Iar

¹ Vezi despre confruntarea jugoslavo – sovietică din anul 1948 în: „Jugoslovensko – sovjetski sukob 1948. godine, zbornik radova” (Confruntarea iugoslavo – sovietică... Culegere de studii), Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1999; Petranovic B., *Istorija Jugoslavije, knj. III; Socijalisticka Jugoslavija 1945-1988*, Beograd, 1988; Bekic D., *Jugoslavija u Hladnom ratu. Odnosi s velikim silama 1949-1955 (Iugoslavia în Războiul rece. Raporturile cu marile puteri...)*, Zagreb, 1988; „Velike sile I male drzave u hladnom ratu: slucaj Jugoslavije.Zbornik radova” (Marile puteri și statele mici în Războiul rece: Cazul Iugoslaviei. Culegere de studii), Beograd, 2005; Banac I., *Sa Staljinom protiv Tita (Cu Stalin contra lui Tito)*, Zagreb, 1990; Luburic R., *Vruci mir hladnog rata (Pacea fierbinte a Războiului rece)*, Podgorica, 1994.

cei care au reușit să scape de deportare în Bărăgan și au rămas pe loc, în satele lor, au fost expuși diferitelor restricții polițienești, înăsprite când se petreceau fapte ieșite din comun, precum moartea lui Stalin, cand autoritățile românești au ținut cu orice chip ca populația să stea pe pace. Atunci, în toate satele de-a lungul graniței iugoslavo – române și în Clisura bănățeană pe Dunăre au fost instituite servicii de supraveghere permanentă, toate localurile au fost închise, iar asupra populației s-a instituit interdicția de a se întruni mai mult de 4 persoane².

Tratativale purtate la Timișoara, în cursul anului 1953, după moartea lui Stalin, pentru soluționarea pe cale pașnică și amiabilă a incidentelor de graniță, au avut drept scop tocmai depășirea acestei stări insuportabile pe graniță, fiind și primul semn de bunăvoință de partea românească dovedit după mai mulți ani (de restriște). Incidentele de care s-a amintit au fost, cu adevărat multe și felurite: uneori erau încălcări ale teritoriului, alteori ale spațiului aerian sau acvatic. Statistica iugoslavă reține mii de asemenea incidente, de-a lungul câtorva ani, pe granița din Banat și de la Dunăre, iar numai în intervalul 3 martie – sfârșitul lui mai 1953, 154³. Aceste incidente au fost de natură extrem de diferită. Conform datelor iugoslave, cei mai activi în lunile martie și aprilie 1953 s-au dovedit membrii emigrației politice pro-informbirou în România, care au introdus material propagandistic în Iugoslavia folosind cursul apelor Dunării și Begheiului, în timp ce în mai s-au produs și incidente de natură diferită⁴. Astfel, în data de 21 mai în satul Gaiul Mare s-a produs un incident neobișnuit: grănicerii români au deschis foc asupra unui grup de topometri iugoslavi care munceau la construirea canalului de navigație (de fapt, de irigație) Dunărea-Tisa-Dunărea și care se aflau pe teritoriu iugoslav. După ce aceștia s-au refugiat în adăpost, ofițerii și soldații români, fără să treacă frontiera, dar slujindu-se de niște prăjini, au tras în România aparatura de măsurat pe care aceștia au abandonat-o în fugă, lângă fâșie⁵. La 28 mai, un al doilea incident serios. Grănicerii români l-au răpit pe cetățeanul iugoslav Zseri Jani (de naționalitate maghiară) din Hetin (de fapt, Vatin). Folosindu-se de iarba înaltă de la fâșie, grănicerii români au pătruns pe neobservate pe teritoriul iugoslav și l-au ridicat cu forța pe om, cu căruță cu tot. Când au observat că se întâmplă ceva neobișnuit, grănicerii iugoslavi au pornit într-acolo și au aflat o baltă de sânge lângă fâșie, precum și urme (de pași) ce duceau spre România⁶. Interesant e și incidentul care s-a petrecut la începutul lui mai pe Dunăre,

² Arhiv Srbije i Crne Gore (ASCG), *Fond 507- Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije* (în continuare *507,CK SKJ*), Međunarodna komisija (IX) (Comisia internațională – IX), 107/II-77, Elaborat i odeljenja Uprave dryavne bezbednosti o politickoj i ekonomskoj situaciji u Rumuniji, strogo poverljivo (Elaboratul și anexele Conducerii Securității statului despre situația politică și economică în România, strict secret), 15. jun 1953, p. 1.

³ Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Srbije (DAMSPS) (Arhiva diplomatică...), *Politicka arhiva (PA), 1953, Rumunija*, fascicola 14, dosar 3, Situația statistică a incidentelor de graniță, 3 martie – 31 mai 1953, fără număr, p. 2.

⁴ DAMSPS, PA, 1953, Regional (Țările Europei de Est), fasc. 14, dos. 3, Incidente de graniță cauzate de țările blocului sovietic de la 3 martie la 31 mai 1953, fără număr, p. 2.

⁵ *Ibidem*, p. 2-3.

⁶ *Ibidem*, p. 3.

aproape de Ostrovu Mare, la 9 km nord-est de Negotin. O ambarcațiune militară românească a violat apele teritoriale iugoslave, cu scopul de a prinde câțiva fugari care încercau înot să treacă din România în Iugoslavia. Unul dintre fugari, conform marturiei grănicerilor iugoslavi, înotând să scape de barca românească, striga din răspuțeri „trăiască tovarășul Tito”⁷.

Cât de mult a fost perturbată normalitatea pe granița iugoslavo-română stă mărturie și faptul că granița, pe lângă provocarea de incidente, a fost utilizată și ca teren prielnic de difuzare a propagandei. Alături de pomenita infiltrare a materialului tipărit din partea românească, pe frontieră au fost postate difuzoare foarte puternice care difuzau pe cale orală informații ca se puteau auzi până la un kilometru în interiorul teritoriului iugoslav⁸. Acest fel de propagandă a ajuns să irite în mod deosebit Comandamentul iugoslav al unităților de grăniceri, conștient că nu-l poate contracara. În iarna anului 1953, acest comandament solicita ca de partea iugoslavă să fie expuse mari panouri cu lozinci sau difuzoare la fel de puternice, spre a para în mod corespunzător acțiunilor românești⁹.

Aceste câteva exemple dovedesc cât de dificilă era situația pe granița iugoslavo-română, cât de mari erau nesiguranța, neîncrederea și teama de „cealaltă parte” și cât de necesare erau tratativele pentru depășirea acestei stări de fapt. Nu trebuie să surprindă, prin urmare, că „dezghețul” raporturilor iugoslavo-române a început tocmai la graniță, adică acolo unde urmările acestor raporturi proaste erau și cele mai vizibile.

Pe graniță a avut loc întâlnirea delegației iugoslave cu gazdele române, înainte de începerea tratativelor propriu-zise, acesta fiind și locul primelor impresii ale delegațiilor iugoslavi. Chiar de la început, partea românească a instaurat o atmosferă rece și oficială. La linia de demarcație, delegația iugoslavă a fost așteptată de către secretarul delegației române (însoțit și de un membru) care, în tăcere, a dat mâna cu colegul iugoslav, îndepărtându-se apoi la vreo sută de metri, așteptând ca organele de frontieră să îndeplinească formalitățile privind pașapoartele¹⁰. Atunci, dar și mai târziu, în cursul tratativelor propriu-zise de la Timișoara, membrii delegației române au evitat, ostentativ, orice contact personal cu iugoslavii. În afara ședințelor oficiale din cursul tratativelor, nu au existat niciun fel de contacte cu partea românească, cu excepția celor strict oficiale, de natură tehnico-organizatorică, soluționate de către secretari (pe cale telefonică) și a unei excursii organizate la insistențele delegației iugoslave¹¹. Abia în ultima zi a șederii la Timișoara, gazdele române au oferit o recepție („zacuscă”), împrejurare folosită de iugoslavi ca în fața locțiitorului șefului

⁷ *Ibidem*.

⁸ DAMSPS, PA, 1953, România, fasc. 77, dos. 4, Notă de la reuniunea Consiliului Juridic cu ocazia difuzării propagandei pro-informbirou pe frontiera noastră. Nr. Confidențial 41350, 18 februarie 1953, p. 1.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Arhiv Josipa Broza Tita (AJBT), Kabinet Predsednika Republike (KPR), I-5-b, *România*, Note despre participarea delegației noastre la Timișoara privind tratativele pentru soluționarea incidentelor de (la) graniță, p. 2.

¹¹ *Ibidem*, p. 2.

delegației române, Lăzăreanu, să-și exprime opiniile despre situația proastă din România și despre spolierea din partea rușilor, fără ca acesta să încerce să combată sau să nege cele pomenite¹².

Pe lângă ținuta rece și oficială a colegilor din delegația românească, pe parcursul șederii, iugoslavii nu au putut să se sustragă impresiei că întreaga lor mișcare era strict limitată și că nu erau bineveniți în toate locurile. Deja la traversarea graniței, odată cu explicația directă că e vorba de ordin, delegației iugoslave i s-a adus la cunoștință că nu va călători pe ruta obișnuită Moravița – Jebel – Timișoara, ci pe o rută locală, pe traseul Ciacova – Cebza – Timișoara. Deși iugoslavii s-au arătat revoltați de faptul că urmau să călătorească pe drumuri de țară proaste, decizia a rămas definitivă¹³. După sosirea la Timișoara, la prima ședință oficială, delegaților li s-a comunicat că au libertate deplină de mișcare doar prin oraș, cât privește ieșirea în afară, ar trebui să ceară permisiune. Însă atunci când au cerut-o, pentru o vizită la Arad, ea nu li s-a aprobat¹⁴. Deplasările lor prin oraș, deși permise, au fost atent supravegheate, fapt asupra căruia membrii delegației iugoslave au fost avertizați și de către populația locală. Astfel, într-o împrejurare, la Timișoara o trecătoare i-a avertizat pe iugoslavi că sunt urmăriți; cu toții au sărit în primul tramvai spre a scăpa de urmăritori, apoi au aflat despre nemulțumirile muncitorilor de la fabrica textilă locală¹⁵. Pe parcursul șederii la Timișoara și în împrejurimi, membrii delegației iugoslave au avut prilejul să cunoască „tehnica de lucru” a serviciului secret românesc, Securitatea, când era vorba de urmărirea lor. După cum au observat, deplasarea lor era de regulă urmărită simultan de trei autoturisme. Când au călătorit înspre frontieră, o mașină mergea la vedere în fața lor iar alta în spate, încercând să pară neobservată. Au fost și zile când au părut a fi neescortați. Deși iugoslavii au putut relativ ușor să observe că erau urmăriți, cu mașina sau pe jos, sau chiar să vadă schimbarea escortei petrecută la intersecții mai importante din oraș, aceasta nu a influențat incetarea supravegheții¹⁶. Faptul de a fi fost deconspirați nu a provocat niciun disconfort agenților români și nici n-a influențat schimbarea stilului lor de muncă.

În casa unde au fost cazați, delegații din Belgrad au putut de asemenea ușor să observe că se aflau sub observație. Delegația iugoslavă a fost găzduită într-o clădire aparte, special amenajată pentru șederea ei. Având această convingere, la intrare au verificat cu atenție spațiul dimprejurul ușilor și al geamurilor și dintre scândurelele parchetului, în căutare de ustensile de ascultare pe care, însă, nu au reușit să le afle. Totuși, pe pereții camerelor în care au locuit, au remarcat mai multe „locuri suspecte”, cu observația că nu era posibil să „sape” prin pereți neobservați și au renunțat. Mai târziu, în cursul tratativelor, în baza unor accente de amănunt și a reacțiilor provocate la gazdele române, s-au convins că erau ascultați. La urma urmelor, românii nici nu aveau nevoie neapărată de mijloace moderne de ascultare. Personalul de deservire a

¹² *Ibidem*, p. 5.

¹³ *Ibidem*, p. 2.

¹⁴ *Ibidem*, p. 3.

¹⁵ *Ibidem*, p. 4.

¹⁶ *Ibidem*, p. 6.

membriilor delegației iugoslave, după cum și-au dat seama, era în parte din rândurile Securității. Cei vizați erau mai ales „administratorul” clădirii și soția lui, însărcinați cu pregătirea camerelor și care foarte probabil aparțineau de personalul de nivel mai modest al serviciului secret¹⁷. Despre restul personalului iugoslavii credeau că cel mai probabil nu are legătură cu serviciul secret. Spre deosebire de personalul din casă, care își dădea silința să-și ascundă „activitățile” proprii, paza clădirii era în uniformă și era compusă din trei – patru persoane ce formau o echipă, ce se schimba, la câteva zile, cu alta. Însă aceiași „străjeri” pe care iugoslavii îi zăriseră în curtea imobilului în uniforme de milițieni, au fost văzuți mai târziu pe ulițele Timișoarei în uniforme de securiști, unul chiar în uniformă de maior al serviciului secret¹⁸.

Toate acestea au fost oarecum de așteptat de partea iugoslavă și nu au influențat în vreun fel mersul tratativelor, deși atmosfera de ședințe a fost extrem de oficială. De la început românii și-au exprimat dorința ca acordul să fie realizat, deși unele poziții adoptate de ei mai degrabă mărturiseau alte intenții. Discuțiile au demarat prin insistența părții române ca limba oficială să fie rusa, aparent pentru limpezimea formulărilor, dar și din motiv că nu s-ar găsi traducător pentru limba sârbă¹⁹. La aceasta, membrii delegației iugoslave și-au exprimat mirarea că în Banat n-ar putea fi aflat un traducător pentru sârbă și apoi au lansat întrebarea provocatoare dacă toți cei din delegația română vorbesc românește? Românii au trecut în tăcere peste întrebare deși era limpede că au înțeles suspiciunea iugoslavilor precum că printre delegații români s-ar afla poate și sovietici. Fără nicio explicație, a doua zi au adus un traducător pentru limba sârbă²⁰. [În persoana scriitorului Cedomir Cionca – nota traducătorului M. Milin]

Deși de la început românii susțineau sus și tare că doresc acordul, în cursul ședințelor părții iugoslave i-a apărut din ce în ce mai clar că delegația română insistă ca să se încheie înțelegerea, dar conținutul ei și articolele de bază să fie de-o asemenea natură formulate încât să facă imposibilă o cercetare eficace asupra incidentelor propriu-zise. Într-un cuvânt, ei au insistat ca „să reducă la zero eficacitatea eventualului acord”²¹. Spre o asemenea concluzie ducea perseverența cu care românii susțineau aserțiunea ca incidentele mai grave (uciderile și răniile care presupun și violarea de teritoriu) și care în practică erau și cele mai numeroase, să fie soluționate exclusiv pe cale diplomatică²². O îndelungată obstrucție s-a făcut la propunerea iugoslavă ca cei care urmează să cerceteze un eventual incident să facă ancheta respectivă la fața locului, propunându-se în schimb cercetarea incidentului pe cale de întâlniri periodice și prin corespondență oficială. Privind modalitatea procedurală, delegația română a făcut obstrucție la ideea ca în activitatea comisiei de

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ DAMSPS, PA, 1953, *România*, fasc. 77, dos. 2, Notă despre șederea delegației noastre la Timișoara..., p. 1.

²⁰ AJBT, KPR, I-5-b, *România*, Notă despre șederea delegației noastre la Timișoara..., p. 3.

²¹ DAMSPS, PA, 1953, *România*, fasc. 47, dos. 8, Telegrama șefului Departamentului I către ambasadorii RPFİ la Ankara și Atena, Nr. Confid. 411813, din 31 august 1953.

²² DAMSPS, PA, ..., fasc. 77, dos. 2, Notă despre șederea delegației..., p. 1.

cercetare a incidentelor de graniță să ia parte și experți, precum criminologi, medici ori fotografi. Românii s-au opus dorinței părții iugoslave de a se deschide noi puncte de trecere a frontierei, afirmând că cele trei puncte de tranzit între Iugoslavia și România, la o distanță de peste 150 km unul de altul, erau cu totul suficiente. Deși în problemele concrete s-a făcut vizibilă o diferență evidentă de abordare, nu s-a pus totuși în pericol continuarea tratativelor. Și totuși, a existat un asemenea moment, când s-a iscat o disensiune în jurul intervalului de timp la care, în urma unui incident ar trebui să se întâlnească comisia mixtă de cercetare a acestuia. Partea română a propus inițial chiar un termen de 96 de ore, apoi a acceptat termenul redus la 72 de ore și în cele din urmă a propus să fie 36 de ore, deși partea iugoslavă solicitase un termen mult mai scurt. Nici după 30 de ședințe nu s-a ajuns la o înțelegere și la un moment dat delegația iugoslavă (în urma instrucțiunilor de la Belgrad) le-a comunicat românilor că nu mai are sens continuarea discuțiilor și le-a propus ca, atrunci când vor ajunge la o poziție rațională în privința intervalelor de timp în dispută, să solicite pe canale diplomatice continuarea tratativelor²³. Acest moment de criză și reacția iugoslavă la obstrucția românească au determinat o schimbare în cursul tratativelor. Chiar în cursul aceleiași după-amieze, delegația română și-a exprimat în scris acordul cu propunerea iugoslavă despre intervalul de timp în care comisia trebuie să iasă pe teren iar apoi, în următoarele două săptămâni, a abandonat solicitarea ca incidentele să fie cercetate pe cale diplomatică, contribuind astfel la finalizarea acordului.

Din punctul de vedere iugoslav, o asemenea cale (anevoioasă) a tratativelor cu partea română nu era surprinzătoare căci iugoslavii intuiau în felul lor că românii erau conștienți de responsabilitatea proprie pentru majoritatea incidentelor până atunci provocate. Mai mult, înșiși membrii delegației române în cursul tratativelor și a discutării eventualelor paragrafe ale acordului întotdeauna, poate chiar inconștient, s-au postat în rolul părții reclamate (acuzate), respectiv al părții care a cauzat incidentul²⁴.

Tratativele pentru încheierea acordului privind cercetarea incidentelor de graniță dintre Iugoslavia și România la Timișoara s-au finalizat cu succes și au reprezentat pentru acea vreme cel dintâi semn concret al unei posibile ameliorări a raporturilor dintre cele două țări. Totodată, din perspectiva întreruperii de mai mulți ani a oricăror relații și a absenței unei comunicări normale, aceste tratative au reprezentat, pentru partea iugoslavă, și o ocazie ca, după mai mulți ani, să cunoască din prima sursă situația în România. De aceea nu trebuie să surprindă că în conținutul raportului pe care delegația l-a așternut la revenirea în Belgrad, un spațiu însemnat a fost consacrat impresiilor despre realitatea politică, economică și de altă natură decât tratativelor propriu-zise. Aceste impresii au fost numeroase și puternice și vizau câteva domenii ale vieții de stat, dar și viața cotidiană a oamenilor simpli.

Deși viața și libertățile politice de care beneficiau oamenii în Iugoslavia erau departe de standardele țărilor democratice ale Occidentului, deși înșiși membrii

²³ *Ibidem.*

²⁴ *Ibidem.*

delegației iugoslave, din proprie experiență, știau cum arată viața în societatea rânduie după Stalin, în pofida tuturor acestora se pare că asupra iugoslavilor a lăsat o puternică impresie caracterul polițienesc al societății românești din acea vreme, care în orice împrejurare impunea secretomanie, tănuiri și urmăriri secrete a oricui, neîncredere în celălalt și altele asemenea. Deja pe drumul de la graniță înspre Timișoara, în toate satele prin care s-a trecut, au remarcat un mare număr de milițieni desfășurați²⁵. În localitățile Denta și Deta era destulă armată, mai ales de la tancuri, iar miliție sau civili înarmați erau prezenți peste tot. Pe iugoslavi i-a uimit brutalitatea poliției [de fapt, miliție, obs. M. Milin] care avea mâinile dezlegate să reacționeze discreționar. Astfel, pe un biciclist (care circula pe același traseu pe care se deplasa coloana cu delegația iugoslavă) ce a cutezat să salute steagul iugoslav, vehicolul românesc de escortă l-a acroșat pur și simplu și l-a prăvălit în șanțul de lângă drum²⁶.

După ce au ajuns la Timișoara, oficialii iugoslavi au aflat că un oarecare Radosavljevic, tatăl și fiul, au fost ridicăți, concomitent cu verificările polițienești dacă nu cumva și printre membrii delegației iugoslave există rudenii ale respectivilor, aceștia fiind puși în libertate abia peste cinci zile²⁷. Proceduri de acest fel, precum și obligativitatea fiecărui cetățean care telefona de la cabină de la Poștă să se legitimeze în prealabil, de asemenea legitimarea trecătorilor târziu în noapte, toate au provocat uimire la observatorii belgrădeni. A bătut la ochi și strădania depusă de autorități ca tot ceea ce era legat de chestiuni de apărarea țării să fie ferit de vederea publică. Obiectivele de antrenament militar sau unde se executau lucrări militare, erau înconjurate cu prelate de camuflaj de doi metri, chiar și acolo unde, kilometri în jur, nu era așezare locuită. Cu aceleași prelate sau doar cu trestie ori simple paie erau scutite de privirile curioșilor și diferitele rechizite de antrenament (pentru parașutiști, după aprecierea delegaților iugoslavi) sau diversele obiective subterane (cazemată)²⁸.

Autoritățile române s-au silit să împiedice ori să reducă la minim contactele reprezentanților iugoslavi cu populația locală și mai ales cu membrii minorității naționale sârbe la Timișoara și în împrejurimi, ceea ce nu le-a reușit întotdeauna. Când s-a oprit la Denta mașina cu delegația iugoslavă, a fost de îndată înconjurată de 5-6 polițiști (milițieni) dintre care unul l-a ridicat pe un cetățean care a făcut gestul de a se apropia de mașină. În timp ce stăteau în așteptare la Poșta comunală pentru a comunica telefonic cu Belgradul, de ei s-a apropiat o femeie care le-a dat de înțeles că „are multe să le spună dar nu îndrăznește de aceștia” arătând spre milițienii care intrau în acel moment pe ușă²⁹. Cât timp încercările indivizilor de a

²⁵ AJBT, KPR, I-5-b, *România*, Notă despre șederea delegației noastre la Timișoara..., fără număr, p. 3.

²⁶ *Ibidem*, p. 2.

²⁷ *Ibidem*, p. 3.

²⁸ *Ibidem*, p. 2-3.

²⁹ *Ibidem*, p. 3.

se apropia de iugoslavi au fost sortite eșecului, grupuri mai mari au reușit să li se apropie și să închege discuții. În satul Cebza, delegația iugoslavă a fost înconjurată de peste 100 de oameni, dintre care zece – douăzeci au schimbat câteva propoziții, în timp ce restul ascultau cu atenție. Informațiile despre faptul că în Iugoslavia nu existau cote obligatorii au fost primite cu aprobări generale și însoțite de comentarii că din România „rușii au cărat totul, căci rușii sunt mulți și flămânzi și vor și ei să mănânce”³⁰. În Timișoara, în oraș, la un moment dat s-a adunat o mulțime în jurul mașinii cu steagul iugoslav, încât pentru scurt timp s-a blocat și circulația tramvaiului. De însuflețire, unii au și sărutat steagul iugoslav³¹.

Interesul cetățenilor români pentru a-i întâlni pe iugoslavi, care de cinci ani nu erau bineveniți în partea românească a Banatului, este justificat. Trebuie luat în seamă și faptul că românii erau frecvent împiedicați să urmărească programul stațiilor de radio iugoslave. În cursul șederii la Timișoara, membrii delegației de la Belgrad au putut să se convingă direct de faptul că Radio-Iugoslavia ce emitea în limba română nu putea fi auzit la Timișoara, ceea ce nu se putea spune despre Radio-Beograd, care emitea în sârbește. Interesant este faptul că în timpul discursului ținut de Tito la Okruglica, la Timișoara s-a întrerupt curentul electric iar iugoslavii au ascultat discursul la radioul din mașină, ceea ce a atras și un grup de cetățeni români care au ascultat foarte atenți cuvântarea până la capăt³². Foamea de informații din „cealaltă parte” era evident unul dintre motive, un altul fiind și expunerea cetățenilor propagandei unilaterale antiugoslave în anii din urmă. Ca o recidivă a unei asemenea stări de lucruri, membrii delegației iugoslave au observat marile panouri caricaturale antiugoslave desfășurate la Deta și la Denta; acestea existau și la Timișoara, dar au fost înlăturate cu puțin înainte de sosirea lor și nu se mai puteau observa niciunde în oraș³³.

Delegația Belgradului în cursul discuțiilor s-a arătat preocupată și de situația minorității sârbe din Banat, dar nu a avut niciun contact oficial sau neoficial cu reprezentanții acesteia. Delegații au aflat în cursul șederii că au sosit locuitori de prin satele sârbești să-i vadă, dar nu i-au putut întâlni. Au mai constatat că jurnalul „Pravda” care apărea pe sârbește nu mai era considerat organ al Uniunii sârbe locale, ci o publicație minoritară oficială. De asemenea, librăria sârbească (care nu se deosebea prin nimic de celelalte librării din Timișoara) nu mai era defel într-o relație cu Uniunea și nici măcar cu minoritatea, deși îi purta numele³⁴.

O parte a relatării despre șederea la Timișoara a fost consacrată observării condițiilor de viață precum și stării de spirit a populației românești. La acea vreme Timișoara lăsa impresia de oraș semipustiu și cu ritm de viață încetinit. Traficul auto

³⁰ *Ibidem*, p. 2.

³¹ *Ibidem*, p. 3.

³² *Ibidem*, p. 4.

³³ *Ibidem*, p. 2.

³⁴ *Ibidem*, p. 4.

din oraș era aproape exclusiv cel al vehiculelor militare (sovietice sau românești) iar prezența armatei, a ofițerilor și soldaților, de la tancuri, artilerie și aviație era foarte vizibilă³⁵. În afară de cele câteva din centru, restul magazinelor erau părăginite și pustii. Vitrinele prăfuite erau goale, dar decorate cu porumbeii păcii și lozinci dintre care cele mai frecvente se refereau la „pace și prietenie”³⁶. În cinematografele timișorene s-au dat în general filme sovietice și câte unul cehoslovac, cu subiecte stereotipe despre prinderea spionilor în regiunile de graniță sau cu accente propagandistice de tip „stahanovist”. Nici în librării nu era o atmosferă diferită. Toate erau înțesate cu cărți rusești, disproportionat mai ieftine decât cele în limba română, toate cu conținut propagandistic. Din ce era expus pe rafturi, părea că literatura română aproape nici nu există. Se puteau afla doar cărți ale unor scriitori contemporani fără prea mult talent, în timp ce operele scriitorilor români de notorietate care au creat înaintea Celui de-al Doilea Război Mondial era imposibil să le găsești³⁷.

Dacă aceasta era nivelul cultural al Timișoarei, atunci nu surprinde faptul că starea de spirit a populației locale era la un nivel destul de scăzut. Aceasta a fost constatarea însoțită de exemplificări făcute în raportul delegației după revenirea la Belgrad. Unui delegat care s-a interesat unde poate cumpăra ziarele luna, un român i-a răspuns că „luni este zi de odihnă spirituală”. Întrebând mai departe cum vine treaba, omul l-a lămurit că lucrurile stau așa din cauză că luna în România nu apar ziarele³⁸. Știind cât de bine reflectă bancurile aspecte esențiale ale realității, iugoslavii au notat câteva; cel mai interesant era cel despre asemănarea dintre Paște și festivalul care tocmai se pregătea la Timișoara [Festivalul mondial al tineretului(?) – obs. M. Milin] care trebuia să încununeze sărbătoarea proclamării republicii în România. Asemănarea ar fi aceea că la ambele evenimente în prealabil se postește; cu precizarea că „postul de festival” va continua în mod sigur și după acesta, aluzie la îngrijorarea oamenilor că după încheierea festivităților lipsurile vor fi mai mari. Alt banc redă discuția dintre doi români care au trecut prin închisoare. Unul zicea că se află acolo deoarece și-a decorat prea modest casa în întâmpinarea festivalului cu pricina, în timp ce celălalt se justifica că s-a pregătit cum trebuie, doar că în locul cărții lui Stalin a pus „Mizerabilii” lui Hugo³⁹.

În cursul șederii la Timișoara, delegația din Belgrad n-a putut să nu remarce și prezența masivă a sovieticilor pe străzile orașului și conduita lor arogantă față de români. Orașul era străbătut cu regularitate de patrulare sovietice ce țineau socoteală de ofițerii și soldații sovietici care, adesea în stare de ebrietate fiind, provocau incidente prin restaurante. Toate facilitățile din oraș au fost puse la dispoziția acestora și nevoilor lor. Deși prin oraș erau trase fire pentru mai multe linii de troleibus, circula

³⁵ *Ibidem*, p. 5.

³⁶ *Ibidem*, p. 4.

³⁷ *Ibidem*, p. 5.

³⁸ *Ibidem*, p. 4.

³⁹ *Ibidem*.

doar unul – din centrul orașului la periferia unde se aflau staționate trupele sovietice – pus la dispoziția exclusivă a ofițerilor și a soldaților sovietici⁴⁰. Ei nu răspundeau pentru comportamentul lor în fața autorităților române, fapt despre care iugoslavii au avut ocazia să se convingă singuri, când au fost martori la ciocnirea unui camion sovietic cu un tramvai, incident evident iscat din vina camionului. Deși la fața locului a apărut un milițian român, șoferul vehicolului sovietic și-a continuat drumul, fără ca cineva să spună un cuvânt⁴¹. Asemenea comportament din partea sovieticilor a băgat spaimă în populația locală. De aceea probabil iugoslavii foarte rar au fost în situație de a remarca ofițeri sau soldați sovietici în compania românilor. Spaima de sovietici au conștientizat-o când, într-o seară târziu, s-au întâlnit cu un cetățean român care s-a oprit să-i întrebe ceva. Însă când a auzit limba în care aceștia conversau a presupus că e vorba de rusă și dintr-o dată s-a pornit să se scuze că i-a deranjat. Realizând însă că sunt iugoslavi, i-a salutat amical și cu regretul că „s-a săturat de toate”⁴².

Imaginea despre Timișoara și viața de aici cu care au plecat membrii delegației iugoslave a fost una sumbră. Din punctul de vedere iugoslav ea mărturisea despre faptul că în România domnea un regim pe deplin stalinist, aservit în intereselor Uniunii Sovietice și nu României, asupra acestui fapt pentru iugoslavi nu erau dubii. După toate cele văzute și trăite în România, nu se puneau chestiunea nici asupra caracterului polițienesc al regimului de aici. Caracterul represiv al guvernării românești era de asemenea evident la tot pasul iar consecințele sale erau resimțite cel mai mult în starea de spirit a cetățenilor români care trăiau cu teamă, lipsuri de tot felul, nesiguranță, incertitudine și lipsa de perspectivă. Rigiditatea autorităților românești din acea vreme se reflecta și în cursul tratativelor pentru încheierea acordului de soluționare a incidentelor de graniță căci ele cu greu admiteau starea de fapt că în raporturile cu Iugoslavia trebuia ca ceva să se schimbe (cu adevărat).

Dincolo de fapte, o constantă era frica autorităților române dar și a celor sovietice de (nedoritele) influențe din Iugoslavia, al cărei model de „socialism cu fața umană” era, în comparație cu realitatea stalinistă de la români, un gen de rai utopic.

Realizarea acordului care trebuia să ducă la normalizarea situației pe frontiera iugoslavo – română și implicit în întreg Banatul, pe care acea graniță îl diviza în două părți, a reprezentat un pas mărunț, dar într-o direcție bună. Evoluția ulterioară a evenimentelor, înainte de toate procesul de destalinizare care a luat amploare în însăși Uniunea Sovietică la mijlocul anilor cincizeci, a făcut ca acest acord să constituie doar primul din șirul de pași care au contribuit la îmbunătățirea sensibilă a raporturilor dintre Iugoslavia și România și la corectarea măcar parțială a greșelilor provocate în timpul raporturilor interstatale extrem de deteriorate dintre anii 1948 – 1953.

(Traducere de *Miodrag Milin*)

⁴⁰ *Ibidem*, p. 5.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, p. 4.

*The Negotiations Reguard the Solving of Frontier Incidents
(Timișoara, 1953) and the Yugoslavian Delegation's Impressions
about Romanian Reality*

(Abstract)

Keywords: jugoslavian-roumanian Relationships, Banat, serbian minority

The present study aims to restore, based on the Yugoslavian archival documents in the Diplomatic Archive of the Serbian Foreign Affairs Ministry, Iosip Broz Tito Archive, Serbia and Montenegro's Archive (the fund belonging to the Central Committee of the Communist Union of Yugoslavia), the negotiations for concluding the treaty regarding the frontier incidents solving as well as to render the Yugoslavian delegation's perception of the reality in Timisoara and its neighbourhood.

„Balcanica”, XXXVIII, Annual of the Institute for Balkan Studies.

Editor Dušan T. Bataković, Belgrade, 2008

Multe dispute a adăpostit perimetrul balcanic și la fel de numeroase polemici s-au creat în jurul termenului de Balcani. Poate ar trebui să ne amintim că prima menționare a termenului *Balkan* a fost făcută într-un memorandum al lui Filippo Buonaccorsi Callimaco, în secolul al XV-lea. Umanistul și diplomatul italian precizează că *Balkan* ar desemna un munte sau un lanț muntos fără mare importanță. Din pricina originii lui turcești, termenul a întâmpinat destule rezerve, printre care și cea a lui Victor Papacostea, în *Civilizație românească și civilizație balcanică. Studii istorice* (București, Editura Eminescu, 1983). În ceea ce privește fixarea ariei balcanice, problema nu a fost niciodată definitivată. Conceptul de *Balcani* a fost utilizat, uneori, ca sinonim cu Europa de Sud-Est, alteori, într-un sens mult mai restrâns. Izolarea cartografică a Balcanilor a luat în considerare criterii geografice, politice, istorice, etnice, culturale, religioase și economice care, de cele mai multe ori, au acționat ca un șir de combinații fluctuante. De pildă, România a fost privită când ca parte a sferei Balcanilor, când exclusă și integrată în Europa de Sud-Est, totul în funcție de îmbinarea criteriilor alese.

Anuarul Institutului de Studii Balcanice din Belgrad poate fi un exemplu pentru modul în care polemicele, disputele, contradicțiile se lasă depășite prin deschidere și seriozitate științifică. De data aceasta, frontierele externe și interne ale Balcanilor sunt umbrite de interesul pentru *alternativa de civilizație* pe care o adăpostește acest spațiu. Să ne amintim că actul de naștere al Institutului de Studii Balcanice din Belgrad s-a semnat în 1934. Câțiva ani mai târziu, în 1941, ocupația nazistă a făcut ca activitatea lui să înceteze. Institutul s-a redeschis abia în 1969, cu o orientare multidisciplinară : arheologie, etnografie, antropologie, istorie, cultură, artă, literatură. Or, această desfășurare ramificată a abordării științifice este întotdeauna reflectată

fidel în paginile Anuarului ajuns, iată, la volumul XXXVIII.

Cel mai recent volum al Anuarului Institutului de Studii Balcanice din capitala Serbiei nu este numai o lectură obligatorie pentru specialiști – orice iubitor de cultură descoperă între copertele lui cel puțin un subiect care să îi stârnească interesul. Publicarea materialelor în limba engleză sau franceză înlesnește accesul cititorului la studii ample care, înainte de a înainta pe pârta bine determinată a specialității, pun în discuție un fapt de cultură a regiunii și, pe plan mai larg, a Europei. Fie că se ocupă de conflictul între generații în Atena secolului V î.C. sau de probleme de lingvistică, fie că se concentrează asupra relațiilor dintre Franța și Imperiul Habsburgic, paginile Anuarului impresionează prin consistența ideilor și prin meticulozitatea abordărilor.

În contextul istoriei recente, Mile Bjelajac abordează un subiect curajos, în studiul său asupra migrației etnicilor albanezi în Kosovo și Metohija, din prima jumătate a secolului al XX-lea. Un aer tare, înțepător respiră paginile lui Konstantin Nikiforov, care încearcă să stabilească legătura dintre Balcani și politica externă a Rusiei în anii '90 ai veacului nu de mult încheiat, fără să ignore retorica triumfalistă a diplomației ruse în ceea ce privește influențarea evenimentelor din fosta Yugoslavie.

Mai presus de orice, Anuarul surprinde prin demascarea părgھیilor prin care trecutul se leagă de prezent. Iar dacă luăm în calcul contribuțiile unor colaboratori externi (din Paris și Moscova), dar și numeroasele recenzii ale cărților legate de cercetarea Balcanilor, concluzia nu poate fi decât aceea că, prin conținutul lui, acest Anuar izbutește să fie iradiant, când altele se mulțumesc să rămână absolut etanșe.

Grațela Benga

Srpska Akademija Nauka i Umetnosti. Balkanološki Institut.

Bajași na Balkanu. Identitet etnike zajednice. Urednik **Biljana Sikimić** i **Dušan T. Bataković**, Beograd, 2005 / **Academia Sârbă de Știință și Artă. Institutul de Studii Balcanice**
Băieșii din Balcani. Identitatea comunității etnice. Volum coordonat de **Biliana Sikimić** și **Dušan T. Bataković**, Belgrad, 2005.

Volumul cuprinde diverse studii și cercetări referitoare la comunitățile românești de băieși de pe teritoriul Serbiei, Ungariei și Bulgariei. Ele sunt rezultatul unor ample cercetări de teren, iar discuțiile avute cu reprezentanții comunităților analizate au fost imprimate pe bandă magnetică, apoi transcrise în paginile cărții de față.

Otilia Hedeșan a întreprins, între 24 și 27 august 2002, cercetări în comunitatea de rudari vorbitori ai limbii române, din Treșnievița, pe valea râului Morava, o regiune din Serbia actuală. În studiul *Un teren: Treșnievița, pe Valea Moravei*, pune în evidență trei aspecte principale, și anume: identificarea bibliografiei românești în zona de interes studiată; recunoașterea și transcrierea elementelor importante care particularizează felul vorbirii reprezentanților comunității din Treșnievița; pe baza informațiilor obținute se configurează un model de viață tradițional-folcloric local. Subiectul general al lucrării evidențiază alte variante ale limbii române vorbite de comunitățile românești din Serbia, autoarea distingând diversele denumiri ale acestor locuitori: români, băieși, rudari, țigani, caravlahi, coritari etc. În finalul studiului lansează ipoteza conform căreia membrii grupului investigat își au originile în România, mai precis în vestul Munteniei și în Oltenia, ajungând pe Valea Moravei urmând „itinerariul bănățean”.

O analiză similară, dedicată comunităților din Treșnievița, o întreprinde Sofia Miloradovici, care, în studiul *Șchiță pentru cercetarea etnodialectală a satelor de la poalele muntelui Juhor și de pe malul râului Morava (Treșnievița)*, distinge două părți ale satului, aparținând unei zone dialectale de confluență: Treșnievița Mare (cu locuitori veniți din Kosovo, Pirot-Serbia, Scopie-Macedonia și Bulgaria) și Treșnievița Mică (comunitate de țigani ce vorbesc limba română, aflată la poalele muntelui Juhor).

Materialul cules în urma investigării a fost organizat sub forma unor fișe de dicționar tematic, cuprinzând numeroase unități lexicografice și subliniind contextul și conținutul etnocultural: Sfânta Varvara, Sfântul Nicolae, Ignatul, Ajunul, Crăciunul etc.

Despre comunitatea de romi care populează Treșnievița Mică scrie și Maria Ilici, în studiul „*Pierdut în traducere*”: *romii în discursul sârbilor din Treșnievița*, observând diferențele existente între ritualurile practicate de locuitorii sârbi și cele ale romilor (țigani, vorbitori de limba română). Din perspectiva mentalității și a discursului sârbilor, cultura și tradițiile romilor apar ca un complex fenomen, evidențiindu-se net cele două tipuri de culturi.

Cercetarea de teren a Annemariei Sorescu-Marincovici, concretizată în studiul *Napolitani din Mehovine*, care prezintă comunitatea restrânsă de băieși (658 persoane, conform recensământului din 2002) din Mehovine, un sat situat în partea vestică a Serbiei centrale, în apropiere de Șabaț. Autoarea distinge diferențe însemnate de mentalitate și atitudine între diversele grupuri de băieși din Serbia, repertoriul narativ al acestora diferențiindu-se în funcție de vârstă și sex. Ideea predominantă în narațiuni e reprezentată de modelul „descălecatului” unor strămoși veniți de la est de Dunăre și de aspecte privind originile neamului. Narațiunile se conturează din perspectiva unor „documente identitare” prin care comunitatea își justifică existența și ascendența pe aceste meleaguri. Locuitorii acestei comunități sunt denumiți napolitani, făcându-se mereu trimitere la situația lor duplicitară (*pola* în limba sârbă înseamnă „jumătate”). Identitatea de grup a acestora este definită de cercetătoare în patru coordonate esențiale care vizează modul în care aceștia sunt văzuți de ceilalți: de sârbi, în mijlocul cărora locuiesc; de țigani, cu care sunt asimilați

adesea; de românii din Serbia și România; modul cum se autocaracterizează.

Coordonatoarea volumului de față, Biliana Sichimic, își dedică cercetarea comunităților de băieși vorbitori de limba română, de pe teritoriul Serbiei și al Ungariei, utilizând metoda etnolingvistică. Distinge astfel cele trei grupuri de băieși, și anume: băieșii/caravlahii din Ungaria; băieșii din Banatul sârbesc; caravlahii bosniaci. În Serbia aceste grupuri/comunități de băieși au cunoscut diverse denumiri: sârbi – la Sud de Dunăre; români – în Voivodina; vlahi – în câteva localități din Serbia centrală; romi – în comunitățile foarte sărace. Cercetarea aduce în discuție diferitele graiuri vorbite de aceste comunități de băieși, ajungând la concluzia conform căreia unii băieși din Serbia vorbesc subdialectul muntean și graiurile transilvănene, iar în zona Banatului sârbesc și în Serbia de nord-est graiurile băieșe sunt puternic influențate de subdialectul bănățean. Autoarea subliniază, în finalul studiului său, faptul că specificul și dimensiunea comunității sunt importante, acestea variind de la câteva familii izolate care locuiesc în marile orașe, până la satele compacte de băieși de pe teritoriul cercetat.

Alte studii aduc în discuție numeroasele procese de modificare survenite în cadrul comunităților supuse analizei. Un astfel de studiu este cel al Magdalenei Slavcova, care studiază comunitățile evanghelizate de rudari stabilite pe teritoriul Bulgariei. Aceste transformări sunt urmărite din perspectivă istorică și etnologică, religia fiind considerată, în cadrul acestor grupuri/etniile analizate, ca fiind o adaptare culturală care le permite să se integreze în societate, accentuându-

le totodată identitatea specifică de grup.

Studiul *Cultură și emoție – țigani români și percepția emoției* stabilește un mod de interpretare a diverselor expresii faciale ale emoției (bucurie, surpriză, supărare, repulsie, frică, tristețe) și de evaluare a unor aspecte ale experienței emoționale în cadrul comunității de țigani români stabiliți în Prčilovița, o localitate din apropierea orașului Alecsinaț, din sud-estul Serbiei. Problema cercetată stabilește relația emoție-cultură, evidențiind existența unor similitudini culturale în interpretarea expresiilor faciale ale emoției și stabilirea cauzelor acesteia. Au fost identificate temeri și probleme specifice în cadrul comunității de țigani români, concretizate în expresiile: *a avea sau nu bani*; *a avea sau nu de mâncare*; *a avea o viață bună sau rea*.

Ultimul studiu, *Spoitorii din Cirulici*, reprezintă un material inedit, deși cercetarea de teren a fost întreprinsă acum mai bine de cincizeci de ani, mai precis, la mijlocul anilor '50. Materialul cules constituie un document istoric al unei grupe etnice dispărute, spoitorii, autorul enumerându-i pe toți reprezentanții acestei categorii, care se considerau caravlahi sau țințari, dar se declarau sârbi sau croați. Este descris detaliat modul acestora de viață și de lucru, insistându-se asupra caracterului nomad al comunității.

Cercetările incluse în volumul de față constituie un reper în domeniul etnolingvisticii și etnofolcloristicii, reprezentând documente istorice și „identitare” ale comunităților etnice din zona Balcanilor.

Viviana Milivoievici

Doina Bogdan-Dascălu, *Arta de a scrie, arta de a citi*, Timișoara, Editura Anthropos, Editura David Press Print, 2010

Distribuite pe trei segmente, eseurile critice din această carte acoperă mai multe paliere, de la lirică și proză până la textul dramatic și cercetări de folclor. Dincolo de varietatea temelor abordate, textele refuză ostentația doctă și ideologizarea discursului, pledând pentru o viziune pedagogic-antropocentristă, care să sublinieze reușita literară

și valorile esențiale ale umanității. „Pedagogia căreia înțeleg să mă raliez este una confirmativă. Datoria ei fundamentală este să scoată în așa fel la lumină resorturile intime ale operei, încât plăcerea de a reveni asupra textului acesteia să nu fie cu nimic știrbită prin excesul de tehnicitate ce subminează multe încercări analitice din

ultima jumătate de secol.” (p. 8) Întorcerea spre expresivitatea și limpezimea discursivă a eseului ar fi, iată, calea prin care *textul* să fie adus mai aproape de cititor.

Eseurile din prima secțiune a cărții traversează câteva vârste poetice, punând în discuție aspecte dintre cele mai diverse, de la detaliile unei efigii în mișcare (e.g. cuplul poetic eminescian), spațiul marin în poezia începutului de secol XX (în *Farul Ariadnei*) sau relevanța citatului în poemele lui George Călinescu, până la hipertextualitatea poemelor lui Șerban Foarță.

Text de plăcere este eseul care deschide cel de-al doilea segment al cărții, trimițând în mod limpede spre caragialianul *Tren de plăcere*, schița în care „*plăcerea* este o stare de neocolit, un produs al unei *fatalități* omniprezente, de altfel, la autorul nostru, la fel cum chiriașii din dâmbovițeană urbe nu se pot sustrage migrației bianuale, de Sf. Gheorge și de Sf. Dumitru.” (p. 60) Mergând pe urma personajelor și a relației lor cu (ne)plăcerea, analiza ajunge să descopere modalitatea prin care se produce, în cititor, voluptatea lecturii.

Asupra unui anume tip de imaginar se opresc *Paradisul involuntar* și *Pe firul unei legende*, eseuri care conturează arsenalul mitico-simbolic din două nevele ale lui Mircea Eliade (*Un om mare* și *Dayan*). În *Dayan* se descoperă o inovație în raport cu tradiția europeană a legendei lui Ahasverus, care îl așază pe acesta în postura de personaj principal. „Recuperându-l pe Ahasverus dintr-o importantă tradiție literară și introducându-l în propriul text ca secundant al personajului principal, Mircea Eliade recurge la el ca la o instanță demiurgică, fără intervenția căreia existențele umane pot scăpa de sub controlul destinului. Al unui destin nu întotdeauna confortabil.” (p. 136)

Dialogul între comentariu și text relevă organicitatea demersului interpretativ și contrazice prejudecata legată de faptul că eseul exclude teoria. În *Ambiguitate și parafrază*, de pildă, se discută modul în care funcția poetică ajunge să pună în umbră funcția explicativă a parafrazei,

în proza lui Marin Preda. Deși prind formă pe o structură teoretică bine încheagată, cu articulații fixate pe mai multe repere, de la Bahtin, până la Greimas, Courtés, Eco și semioza cu semnificanță zero, paginile despre Marin Preda pulsează și se lucrează printr-o întretesere continuă cu textul literar.

Chiar dacă în cele mai multe dintre eseuri empatia e strunită de hățurile frazelor, se întâmplă și ca autoarea să ia nemijlocit cuvântul și să facă unele confesiuni biografice. Este vorba despre paginile dedicate evocării personalității și scrierilor lui Alexander Tietz, folclorist și publicist de seamă al Banatului. Tonalitatea generală la care apelează acum Doina Bogdan-Dascălu nu e deloc lipsită de inserțiile spiritului liric, inocent și cu totul benign. Uitată de unii, ignorată de alții, moștenirea lui Alexander Tietz este greu cuantificabilă, pentru că nu include doar multe, foarte multe pagini despre multiculturalitatea și tradițiile Banatului montan, ci și amprenta lăsată asupra tinerilor pe care i-a format.

Nu și despre arta de a scrie trebuie păstrată, însă, tăcerea. Până și (auto)negarea poate fi potențată de măiestrie artistică (*Retorica negării*), așa cum – la George Călinescu, bunăoară - actul critic se poate deghiza sub creionarea unui portret (*Arta portretului*). Cea de-a treia secțiune a cărții Doinei Bogdan-Dascălu se încheie cu două eseuri dedicate teatrului, autorea concentrându-se, de această dată, asupra temelor, conflictelor și formulelor dramatice pentru care au optat Iosif Naghiu și Horia Gârbea (*Un vehement temperat* și *Puțin comic la desert*).

Nu știm cu exactitate când se va produce reabilitarea studiilor umaniste. Însă actuala tendință de la Harvard, care readuce în prim-plan diagrama sufletească și stilul personal, ar putea fi o soluție pentru ieșirea din impas. Libertatea discursului eseistic face ca fundamentul teoretic să nu împovăreze procesul lecturii, lăsând deschisă capricioasa breșă a voluptății pricinuite de text. Or, găsirea acestei breșe e, la rândul ei, o *artă*.

Grațiana Benga

Livius Ciocârlie, Ion Manta, *Încrâncenarea vieții. Roman Cotoșman*, Editura Brumar, Fundația Interart Triade, Timișoara, 2008

Volumul prezentat stă sub semnul dublei determinări – *Memorie și identitate*, întrucât el se așază la intersecția dintre cele două arii: cea memorialistică, fiind o colecție de corespondență, și cea a construcției identitare, întrucât, prin savanta „punere în scenă” a vocilor din scrisori (voci de o autoritate indubitabilă: Paul Neagu, Horia Bernea, Diet Sayler, Coriolan Babeți etc), autorii dau conturul unui portret de o putere excepțională.

Pe de o parte, cartea poate fi considerată o **lucrare-document**, căreia îi poți atașa fișe bibliografice exacte, dar, pe de altă parte, ea poate fi o **lucrare de ficțiune** – un roman al unei vieți „încrâncenate”, scris de „martorul”-scriitor Livius Ciocârlie, în linia prozelor din *Clopotului scufundat*, sau & comp. Materialul referențial al „romanului” lui Ciocârlie ține de realitate și este autentic: sunt scrisorile *dinspre* și *către* Roman Cotoșman; arta întrețeserii, a colajului, structura compoziției, ritmul, contrapunctul, selecția materialului, valorizarea acestuia țin însă de spațiul prozastic și corespund tehnicilor narrative ale scriitorului Livius Ciocârlie.

Primul argument care ilustrează valoarea documentară a acestei cărți îl constituie numele implicat în titlu: **Roman Cotoșman**. Roman Cotoșman este/a fost artist plastic. Pentru Timișoara, numele său este legat de mișcarea artistică novatoare de la mijlocul anilor 60, când se formează *Grupul 1.1.1.* (alături de Constantin Flondor și de Ștefan Bertalan). Semnificația apariției acestui grup e recunoscută îndată ce, cu sprijinul criticilor Eugen Schileru și Octavian Barbosa, grupul expune la București, iar validarea importanței acestui moment de „ruptură” față de arta oficială a timpului s-a făcut odată cu participarea grupului la *Bienala de artă constructivă* de la Nürnberg și cu semnalarea prezenței sale într-o carte importantă a lui Michel Seuphor. Rămăs la Nürnberg, Roman Cotoșman decide să emigreze în Statele Unite ale Americii, mânat de iluzia că va putea să-și realizeze proiectele ambițioase, în condițiile în care, în

România, arta sa nu se putea împlini.

Volumul prezent ni-l aduce mai aproape pe artistul care a lipsit din spațiul românesc preț de peste 40 de ani, complinind informațiile despre traseul intelectual și artistic al lui Roman Cotoșman în spațiul american. (Primele scrisori sunt datate 1969, chiar anul rămânerii lui Roman Cotoșman în exil).

Al doilea argument pentru valoarea cărții se referă la explorarea diferențelor și a diversităților culturale, prin raportare la „lumile” diferite prin care ne poartă corespondența. Instanțele alese de autori se situează în spații culturale diverse, care se intersectează prin „vociile” corespondenților. Este *spațiul Americii* lui Roman Cotoșman și al lui Ion Manta, stabilit la Silver Spring; este orizontul lumii britanice, dinspre care depune mărturie Paul Neagu (cea mai întinsă corespondență se duce între cei doi mari prieteni), sau al lui Diet Sayler, ajuns profesor la Nürnberg, *în Germania*, artist influențat de atitudinea tranșantă a lui Cotoșman. În sfârșit, în ecuația corespondenței apare perspectiva pictorului Horia Bernea, *rămas în țară*. Între toți acești protagoniști și spațiile diverse de unde vin se țese o pânză ideatică densă, se fac schimburi și se împărtășesc experiențe artistice profunde.

Prin jocul de oglinzi al corespondenței, cartea creează conturul unor căutări specifice, poziționând prin aceasta locul culturii naționale în concertul european și american. Pagini întinse vorbesc, cu autoritatea unor spirite majore, despre specificul artei naționale, despre identitate și riscul pierderii ei.

În sfârșit, prin prezența autorilor în textul cărții, în ipostaza de „regizori” ai materialului selectat, cartea *Încrâncenarea vieții. Roman Cotoșman* poate fi considerată o excelentă lucrare de proză contemporană. Citită în această „cheie”, cartea este o perfectă demonstrație de tehnică a „colajului” postmodern, în maniera în care scriitorul Livius Ciocârlie ne-a obișnuit deja în prozele sale anterioare. Pauze, reveniri temporale, schimbări de planuri ale discursului,

contrapunctate de modificări ale vocilor sunt toate strategii (in)voluntare ale autorilor prin care un „personaj”, Roman Cotoșman, se insinuează, tot mai puternic, în pielea artistului Roman Cotoșman, evocat prin scrisori, la intersecția dintre realitate și ficțiune.

Prin aportul elementului biografic însă, volumul se desparte de artificialitatea „construcției” românești postmoderne, configurând o tensiune a umanului aflat în plină ebuliție creatoare, prezentând un artist pentru care creația este

valoarea supremă, dincolo de toate condiționările exterioare: materiale, de sănătate, sociale, politice. (Livius Ciocârliie scrie: „Pe el îl însuflețește, cu o forță de nestăpânit, un vis interior. N-am cunoscut, cu unica excepție a lui Radu Petrescu, un astfel de artist român. Un astfel de sfânt, era să zic”).

În acest punct, lectura volumului devine, o pedagogie a visării, iar purtătorul acestui vis, un mare pedagog.

Sorina Jecza-Ianovici

Istorijski Arhiv u Pančevu. **Mrča Maran**, *Kulturni Razvoj Rumuna u Banatu. 1918-1941*, Pančevo, 2004 / Arhiva Istorică din Pancevo. **Mircea Măran**, *Dezvoltarea culturală a românilor în Banat. 1918-1941*, Pancevo, 2004

Lucrarea lui Mircea Măran, *Dezvoltarea culturală a românilor în Banat. 1918-1941*, apărută sub egida Arhivei Istorice din Pancevo, în 2004, are ca temă centrală studierea comunității românești din Banatul Iugoslav, în perioada dintre cele Două Războaie Mondiale.

Între problemele dezbătute în acest volum cele mai importante ar fi: dezvoltarea minorității române în Regatul Serbiei, Croației și Sloveniei, cu accentul asupra aspectului cultural, economic, politic și religios; integritatea națională și statală a Iugoslaviei, capitol în care autorul analizează ansamblurile culturale ale comunității românești din Banatul iugoslav în perioada dictaturii, crearea Uniunii de Coruri și Fanfare, realizările organizației „Astra” și colaborările culturale dintre români și iugoslavi, dar și dintre români și celelalte etnii din Banat; rolul Bisericii și al școlii în cadrul politicii culturale a minorității române, cu descrierea activității culturale desfășurate în școli și biserică; activitatea scriitoricească, publicistică și științifică. Sunt referiri importante la rolul scriitorilor și cercetătorilor la dezvoltarea culturii minorității române în această zonă. Studiul se încheie cu analiza activității culturale în varii domenii, precum: teatru, artă plastică, folclor scris și muzical.

Fiindcă, de-a lungul vremii, au existat numeroase întrebări referitoare la dezvoltarea culturală a românilor din Banat, cercetarea pe

care o propune Mircea Măran devine un reper important în cunoașterea modului de viață al românilor din acest spațiu, dar și al organizării politice, economice și religioase.

În realizarea studiului, autorul a consultat diverse lucrări dedicate acestei teme, printre care semnalăm volumul colectiv *Contribuții la istoria culturală a românilor din Voivodina*, publicat de Uniunea pentru Limba Română din Voivodina; cartea lui Nicolae Cipurici – *Românii din afara României* –, cu informații importante în ceea ce privește viața culturală a românilor din Banatul Iugoslav, în perioada interbelică; Gligor Popi – *Românii din Banatul Iugoslav între cele două războaie*, volum publicat la Novi Sad, în 1976; Liubodrag Dimici – *Politica culturală a Regatului Iugoslav* – trei volume (1996-1997), Miriana Maluckov – *Românii în Banat. Monografie etnică*; Radu Flora – *Folclor literar bănățean*, 1975, Pancevo etc. Pe lângă acestea, autorul a întreprins cercetări în arhive importante: Arhiva Iugoslaviei din Belgrad – Fondul Milan Stoiadinovici și Fondul Ministerului de Interne, Arhiva Voivodina din Novi Sad – Fondul Afacerilor Bancare Regale și Arhivele Istorice din Pancevo și din Biserica Albă. Au fost consultate și publicațiile în limba română apărute în perioada interbelică pe teritoriul iugoslav, precum: „Graiul românesc” și „Nădejdea” din Pancevo, „Foaia poporului român” și „Biruința” din Vrșeț, „Libertatea”, „Lumina”, „Tradiția” etc.

Folosindu-se de sursele citate, autorul a încercat să relateze diversele procese survenite în cadrul comunității românești din Banatul Iugoslav. Chiar dacă viața culturală, incluzând aici și componenta religioasă, a avut un impact major în lupta pentru păstrarea identității naționale, autorul a relevat procesele interculturale cu alte naționalități. Comunitatea s-a dezvoltat în spiritul romantismului național, ceea ce, pe de o parte, a ajutat la păstrarea identității dar, pe de altă parte, a încetinit integrarea în cercurile culturale mai largi. Conservatorismul și ermetismul sunt, crede autorul, specifice acestei minorități, reprezentând o caracteristică definitorie a ei pentru perioada interbelică. S-a acordat o atenție deosebită activităților organizațiilor culturale desfășurate în sânul comunității, punctând lucrările reprezentative ale intelectualilor români – preoți și învățători. Se subliniază frecvent puternica influență a folclorului – scris și oral – asupra vieții culturale a minorității române, având în vedere faptul că este vorba de majoritatea populației rurale.

Autorul studiului distinge trei perioade semnificative în viața culturală a comunității românești: 1918-1929, 1930-1934 și 1935-1941. Astfel, prima perioadă este caracterizată de marile schimbări survenite datorită instabilității politice, reflectate în conflictele dintre clasele burgheze ale celor trei naționalități din Regat: sârbi, croați și sloveni. Pentru minoritatea română anul 1923 reprezintă un reper istoric, datorită faptului că are loc constituirea Partidului Român și pătrunderea acestuia pe scena politică a Regatului Serbiei, Croației și Sloveniei, dar și participarea la primele alegeri parlamentare. Următoarea perioadă este una a marii crize economice mondiale, criză ce a cuprins și Regatul Iugoslav, punându-și amprenta și asupra vieții sociale și culturale a comunității românești. A treia perioadă a fost una benefică pentru minoritatea română, datorită faptului că au venit primii învățători din România, angajați pe bază contractuală în școlile românești din Banatul Iugoslav, aplicându-se în acest sens convenția școlară iugoslavo-română din 1933. Acest fapt a influențat dezvoltarea mai rapidă din punct de vedere calitativ a culturii române în Banat. În aceeași perioadă se remarcă crearea organizației

„Astra”, în 1936, permițându-se astfel o activitate mai organizată a vieții culturale în satele românești din fosta Iugoslavie.

Aceste organizații culturale românești din Banatul Iugoslav, în perioada interbelică, au continuat tradiția începută din vremea dominației austro-ungare. În componența lor se remarcă în special corurile bisericești, apoi grupele de teatru și folclor. Între 1920-1930, anumite grupuri culturale formează fanfare proprii. Grupurile culturale au activat cel mai adesea prin organizarea de spectacole în cadrul cărora s-au interpretat cântece, s-au recitat poezii, s-au jucat mici scenete de teatru, la care, mai târziu, s-au alăturat și compoziții instrumentale interpretate de fanfare. Organizațiile erau conduse de către intelectualitatea locală – preoți și învățători – dar și de reprezentanți ai țărănimii, care au absolvit diverse cursuri de muzică. Pe lângă spectacole, organizațiile culturale au fost prezente la numeroase manifestări culturale, politice și religioase.

Rolul acestor organizații culturale era important, contribuind la păstrarea conștiinței naționale și la dezvoltarea acesteia, românii de aici având sentimentul că aparțin unei civilizații mai largi, în care colaborarea este benefică din punct de vedere cultural și social. În acest sens, organizațiile culturale românești din Banatul Iugoslav au avut o contribuție aparte, păstrându-și locul bine definit în viața culturală a „țării adoptive”, în perioada interbelică. Colaborarea culturală cu sârbii și cu alte popoare a fost îmbogățită mereu, fiind vizibilă și azi în publicațiile de limbă română și sârbă, dar și în mediile academice.

În finalul lucrării, autorul ajunge la concluzia că viața culturală a minorității române din Banatul Iugoslav demonstrează perseverența reprezentanților comunității în păstrarea și afirmarea identității lor naționale. Creația lor culturală este expresivă atât în publicistică, în arte plastice și în folclor, cât și în operele literare și științifice. Cercetarea Mircea Măran este deosebit de importantă, în ultimă instanță, pentru definirea culturilor de contact etnic în sud-estul european.

Viviana Milivojević

Ivo Muncian, *Scriitori sârbi din România*, Timișoara, Uniunea Sârbilor din România, 2007

Sub auspiciile Uniunii Sârbilor din România a apărut, în 2007, în orașul de pe Bega, volumul lui Ivo Muncian, *Scriitori sârbi din România*. Cartea se vrea a fi o „trecere în revistă” a oamenilor de cultură sârbi, născuți și crescuți pe meleaguri românești, după spusele autorului, în *Cuvântul înainte*.

Literatura sârbă, pe lângă cea maghiară sau germană, constituie un reper demn de luat în seamă în dezvoltarea culturii bănățene. Au apărut opere sârbești încă din cele mai vechi timpuri pe teritoriul Banatului, dovadă fiind primii autori de origine sârbă ce și-au manifestat talentul scriitoricesc în planul culturii românești.

În opinia autorului volumului de față, primul scriitor sârb născut pe teritoriul țării noastre și întemeietorul literaturii sârbe moderne care a transformat „vechile scrieri medievale cu caracter hagiografic într-un demers al timpurilor moderne” este Đorđe Branković (1645-1711).

Ceilați autori, prezentați în succinte portrete, urmează tradiția inițiată de înaintași, creând o operă de o certă valoare atât pentru cultura română, cât și pentru cea sârbă.

Descrierile sunt însoțite de câteva fragmente reprezentative și exemplificări din textele acestora. Dintre scriitorii analizați în paginile cărții amintim pe: Dositej Obradović (1739-1811, personalitate marcantă pe scena politică din Serbia), Joakim Vujić (1772-1847, deschizător de drum în dramaturgia sârbă), Dimitrije Pantić Tirol (1793-1857, eseist și întemeietorul *Societății iubitorilor de literatură sârbă* de la Timișoara), Lukijan Trivunov Branković (1860-1941, personalitate marcantă în lumea literelor), Nikola Nika Nikolajević (1869-1950, publicist și traducător al unor opere ale scriitorilor ruși), Dušan Gajić (1871-1941, preot și publicist), Spasoje Nikolić (1882-1951, un nume de referință în literatura sârbă din România), Slobodan Kostić (1884-1956, preot, prozator, publicist, istoriograf și statistician), Aleksandar Stanojlović (1887-1947, autor al unor lucrări monografice dedicate Banatului, dramaturg, poet și prozator), Boško Tokin (1894-1953,

reprezentant al avangardei sârbe interbelice, unul dintre întemeietorii expresionismului), Vladimir Šiljegović (1908-1993, poet, prozator, autor de manuale), Đuro Bački (191?-1978, poet, traducător din lirica română în sârbă), Mitrofan Matić (1911-1941, călugăr, reprezentant al poeziei sârbe mistice), Lazar Ilić (1914-1982, poet, prozator și memorialist), Boško Petrović (1915-2001, poet, povestitor, romancier, eseist și traducător), Čedomir Krstić (1918-1992, poet), Vladimir Čokov (1920-1986, poet și traducător), Slavko, Vesnić (1920-2004, poet, romancier, prozator și traducător), Svetomir Rajkov (1921-1995, prozator), Čedomir Čonka Klisurac (1929-1982, prozator și monograf), Vojislava Stojanović (1934-1989, poetă, prozatoare, traducătoare) etc.

Dintre scriitorii contemporani îi menționăm pe: Jelkica Petrov, Cvetko, Krstić, Živko Milin, Dušan Petrović, Stevan Bugarski, Čedomir Milenović, Draga Mirjanić, Svetozar Markov, Ivo Muncan, Miodrag Todorov, Živko Ilin, Jovan Radin Pejanov, Jaša Ćirić, Javorka Markov Jorgovan, Doru Euden Popin, Radivoj Simonović, Miomir Todorov, Ljubomir Stepanov, Slavomir, Gvozdenović, Dušan Bajski, Miroslav Rosić, Oktavija Nedelku, Vasa Lupulović, Ljubica Rajkić, Blagoje Čobotin, Svetlana Živanov Bandu, Simonida Bugarski, Šolaja, Ljubinka Perinac Stankov, Borko Ilin etc.

La finalul volumului autorul atașează o *Addenda* în care explică opțiunile în ceea ce privește lista de autori incluși în cartea sa. Face totodată referire și la alte nume din literatura sârbă din România, dar care și-au amânat debutul editorial, publicându-și creațiile doar în periodice.

În realizarea acestei lucrări, Ivo Muncian a apelat la o bibliografie vastă, atât din spațiul cultural sârb, cât și din cel autohton. În acest sens, au fost consultate diverse lucrări științifice apărute în Beograd, Novi-Sad, Zagreb, Timișoara, București, dar și antologii precum: „Najava”, „U plavom krugu zvezda”, „Naidraža reka”, „Spirala de aur”, „Porumbelul de argilă”, și colecțiile publicațiilor „Pravda”, „Temišvarski vesnik”,

„Orizont”, „Banatske novine”, „Naša reč”, „Novi život”, „Književni život”, „Narodna kultura”, „Scrisul bănățean”, „Kulturni uputnik” etc.

Pe lângă alte volume consacrate scriitorilor sârbi și literaturii sârbe din România, lucrarea lui Ivo Muncian completează acest spațiu al

interferențelor culturale româno-sârbe, oferind „cititorului român un posibil punct de pornire în cunoașterea adevăratei bogății a fenomenului literar sârbesc din România.”

Viviana Milivojević

„Studii de știință și cultură”. Revistă trimestrială editată de Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, anul V, 2009, nr. 1 (16)

În asumarea traductologiei ca temă de dezbateri de către lingviști, istorici, traducători, sociologi, politologi și politicieni, în participarea tuturor în egală măsură la interogațiile cu privire la traducere, la rolul traducerii în comunicarea cotidiană, se regăsește cel dintâi merit al acestui număr special al revistei „Studii de Știință și Cultură”.

Sumarul revistei supune unui cititor avizat subiecte de mare actualitate; importanța lor ne determină să le enumerăm, selectiv, în continuare. Volumul se deschide cu un excelent studiu privind traducerea unui text științific din domeniul biologiei (Aurel ARDELEAN și George Ciprian PRIBAC), studiu urmat de: analiza transpunerii în română a unei drame suedeze (Åsa APELKVIST, Universitatea din Lund, Suedia), de o inventariere a factorilor idiomatici manifești în comunicarea tradițională (Toshiuki SADANOBU, Universitatea din Kobe, Japonia), de o pledoarie științific argumentată pentru acuratețea traducerii (Vanda STAN, Universitatea „Vasile Goldiș”, Arad), și iarăși de o contribuție niponă cu privire la relația dintre numele propriu și text (Fujinami FUMIKO, Universitatea din Kobe, Japonia), de un interesant mod de a raporta traducerea la receptarea operei prin urmărirea recenziilor (Narcisa Țirban, Universitatea „Vasile Goldiș”), de considerațiile cu privire la textualitate și traducere în receptarea procedeelelor anaforice, considerații propuse de Eldinei NASUFI de la Universitatea din Tirana, Albania, dar și de receptarea multilingvismului în construcția identității europene (Oana Corina MOLDOVEAN, Consiliul Europei, Bruxelles), de rolul diferențelor culturale în traducerea și

interpretarea din mediul de afaceri (Máthé Ilona și Máthé Katalin Eva, Ungaria), și iarăși, revenind în plan românesc, de evidențierea convingerile lui Andrei Șaguna cu privire la importanța limbii Bibliei pentru un popor (Nicolae IUGA, Univ. „Vasile Goldiș”). În același registru, este de semnalat și Traian ALDEA cu cercetarea primei traducerii a Bibliei într-o limbă barbară.

Dintr-un astfel de sumar nu putea să lipsească o referire la conștiința traducătorilor prin semnificative exemple nipone (Rodica FRENȚIU, Cluj-Napoca). Importanța traducerilor în modernizarea limbii române literare își găsește susținerea în convingerile Elenei PETREA (Iași).

Semnele iconice, relația lume-imagie, aduc în paginile revistei expresia unei preocupări a Marinelei NICOARĂ pentru Fowels și pentru un alt mod de a traduce, respectiv pentru transpunerea în cuvânt a ceea ce vizualul surprinde prin portret. Studiul de imagine este urmat de studiul ce privește iarăși o relație, aceea dintre Haiku și lumea japoneză, semnat de Yosihiko IKEGAMI, de la Universitatea din Tokyo. De un interes aparte suntem siguri că se va bucura cercetarea semnată de Ioan Marius GREC vizând interpretarea și traducerea ștampilelor militare, cu exemple din Dacia Porolissensis.

Cu privire la practica efectivă a traducerii, la dificultăți și strategii se pronunță Marinela COJOCARIU (Universitatea „Vasile Goldiș”, ARAD), Oana Aurelia GENCĂRĂU (Universitatea din Oradea), Claudia PISOSCHI (Universitatea din Craiova), Speranța Sofia MILANCOVICI (Universitatea „Vasile Goldiș”, Arad), Mihaela TOADER și Ana STAN și Melania DUMA

(Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca). Regăsim în această secțiune importante observații referitoare la profesia sau profesiile din sfera interpretariatului, la constrângerile lexicale, morfologice sau semantice ce intervin, la redarea în traducere a valorii elementelor de deixis social, la traducere și interpretariat de conferință, precum și la o apropiere neașteptată a actului de a traduce de artă.

Importanța acestui număr din „Studii de știință și cultură” se regăsește în egală măsură în tematica și în proveniența autorilor cuprinși: universitari din aproape toate centrele românești alături de autori și contribuțiile ce depășesc spațiul european. Să amintim că, folosind datele oferite de lector dr. Rodica Frențiu, coeditor al acestui număr, Yoshihiko Ikegami este prof. univ. dr., profesor emerit al Universității din Tokyo, Japonia. Lingvist de talie internațională, cu numeroase publicații în Japonia și străinătate, devenite cercetări de referință pentru domeniile: limbă/lingvistică japoneză, semiotica culturii, poetică, Yoshihiko Ikegami este o ilustră prezență a manifestărilor științifice naționale și internaționale. De asemenea, Toshiyuki Sadanobu este prof. univ. dr., Faculty of Intercultural Studies, Universitatea din Kobe, Japonia, o personalitate marcantă a lingvisticii japoneze, cu contribuții însemnate în domeniu, prezență permanentă a simpozioanelor și conferințelor naționale și internaționale dedicate limbii/lingvisticii japoneze. Fumiko Fujinami este prof. univ. dr. la Graduate School of Intercultural Studies, Universitatea din Kobe, Japonia, un cercetător cu contribuții însemnate în domeniul traductologiei. Dar să amintim și că Åsa APELKVIST, pe care am cunoscut-o ca asistent

profesor la Universitatea din Lund, este traducător din română în suedeză, că Mihaela TOADER este specialist de nivel european în teoria și practica traducerii textului oficial.

Cum nici un volum din „Studii de știință și cultură” nu se limitează la o singură tematică, nu uităm prezența unei/unor importante secțiuni de studii sociale și culturale din care semnalăm contribuția lui Marțian IOVAN cu privire la dreptatea văzută prin prisma raportului dintre individ și societate, contribuția lui Eugen GAGEA vizând personalitatea națională și europeană a lui Vasile Goldiș. Alături de acestea, se regăsesc în economia volumului, studii consacrate romanului irlandez (Sanda BERCE, Cluj-Napoca) și observații pertinente referitoare la efectele globalizării în artele vizuale (Adrian NEGRU, Belgrad).

Publicație complexă, „Studii de știință și cultură” consacră un amplu spațiu recenziilor și prezentărilor de carte, în cadrul căruia Vasile MAN, Mihaela ANGHEL, Francisc SCHNEIDER și Daniela MOȚOC se apleacă asupra unor apariții editoriale datorate lui Paul Everac, Petre T. Frangopol, Sorin Riga și Maria Țenchea.

Structura, proveniența autorilor, diversitatea tematică și în același timp, unitatea modului de a aborda o problemă atât de dificilă și de discutată precum cea a traducerii, pertinenta studiilor de cultură și de literatură ce se regăsesc în cuprins, aspecte cărora li se adaugă prezentarea grafică de excepție, fac din numărul 1/ 2009 al „Studiilor de știință și cultură” un reper în publicistica noastră de specialitate.

Ștefan Gencăru

Cornel Ungureanu, *Geografia literaturii române, azi*, vol. 4 – *Banatul*, Pitești, Editura Paralela 45, 2005

„Eu scriu o Geografie a literaturii, de fapt o Istorie a literaturii, care arată că hotarele nu despart, ci unesc. Realizează dialoguri importante. Redefinesc granițele.”, mărturisese istoricul și criticul literar Cornel Ungureanu într-un interviu¹ prilejuit de împlinirea vârstei de șazeci și cinci de

ani. Discuția stăruia asupra proiectului *Geografiei literare*, din care au apărut, deocamdată, două volume – *Muntenia* și *Banatul* – celelalte fiind așteptate la sfârșitul anului 2009 sau începutul lui 2010. În total, șase volume – sau șapte, dacă Maramureșul se va afla singur între două coperte.

¹ *De ce să rămânem ilegaliștii speranței?*, interviu realizat de Adriana Babeți și Mircea Mihăieș, „Orient”, 8 (1511), 2008, p. 4.

Geografia literaturii române, azi se ivește ca o recuperare necesară: definirea fizionomiei literaturii noastre prin convengența unor factori fundamentali: istorie, geografie, etnografie, sociologie într-o sinteză triadică: național-multi-național-european. Lucrarea se impune prin perspectiva vastă și îndrăzneță, prin interpretări originale, dar solid argumentate și prin profunzimea judecăților.

Pentru trăitorii din Banat, volumul al patrulea prezintă un interes deosebit: autorul, bănățean el însuși, analizează trăsăturile literare și culturale ce delimitează această zonă spirituală de Ardeal și de restul teritoriului național, reducând la tăcere vechile teorii despre supremația capitalei și ierarhizările întemeiate pe această prejudecată.

Preocuparea esențială a istoricului literar o constituie tocmai specificitatea, coloratura locală, expresie a policentrismului cultural, implicit disocierea de unele interpretări anterioare: „Geografia literară/culturală a Banatului pare săracă fiindcă începe printr-un șir de excluderi. Istoriile germane, maghiare, sârbe, românești se elimină cu o înduioșătoare reciprocitate din devenirea comună. Ba mai mult, chiar pentru cele românești, Banatul nu are o individualitate care merită prea multă atenție.” (p. 5)

Grija pentru configurarea identității spirituale a Banatului include invitația stăruitoare de a-l recunoaște drept creuzetul în care circumstanțele geografice, istorice și culturale au armonizat Orientul și Occidentul în diferitele lor variante naționale. Plasându-și cercetarea în context istorico-literar, autorul face convenitele referințe și conexiuni cu cercetătorii înaintași și contemporani, animați de ideea revelării valorilor spirituale din Banat. Sunt menționați istoricul Ion Dimitrie Suci, cercetătorul Nicolae Țirioi, scriitorii Virgil Birou și Anișoara Odeanu, precum și „cel mai complet inventar al autorilor apăruiți în literatura Banatului în ultima jumătate de veac”, întocmit de „Alexandru Ruja, a cărui serie *Parte din întreg* [...] se oprește asupra spațiului de vest cu efortul de a așeza la locul convenit autori ignorați de publicațiile și autorii «centrului».” (p. 7) De asemenea, istoricul literar indică autorii din ultimele decenii ale căror eforturi ținteau același scop: Gheorghe Jurma, Octavian Doclin,

Ada D. Cruceanu, Anghel Dumbrăveanu și scriitorii care s-au ocupat de „relația româno-germană din Banat”, de „relația româno-maghiară”, „definirea raporturilor literare româno-sârbe”. Se cuvine reținută și aserțiunea autorului că pentru scrierea unei geografii/istorii literare a Banatului sunt „fundamentale” „studiile/descoperirile lui Costin Feneșan, Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, Florin Medeleț, Victor Neumann”.

Volumul reunește unsprezece capitole, al căror conținut străbate literatura Banatului de la 1718 până în 2005 inclusiv, incursiune ce asigură recuperarea integrală a spiritualității bănățene. Cititorilor li se oferă o informație riguroasă, impresionantă prin dimensiuni și diversitatea surselor bibliografice. Însuși titlurile capitolelor incită interesul, configurând vârste istorico-literare, apartenențe la generații sau orientări literare, particularități ale unor personalități – de exemplu, *Geopolitica, Revoluții. Banatul României și al Europei Centrale, Viața și opiniile teologilor, Interval: Azap, Doclin, Chichere. O adăugire: boema timișoreană*.

Deliciul și pitorescul lecturii îl fac numeroasele judecăți de valoare prinse în formulări memorabile: „Fiindcă suntem între Orient și Occident, literatura golului, a vidului și a absenței, a lui Nimeni și Nimic are o tradiție neobișnuită la Români.” (p. 144); „Lenau era, ca orice mare creator romantic, un excentric. Un scriitor care, refuzând un centru tradițional, voia să așeze lumea într-un centru al său.” (p. 228); despre Ioan Flora: „Acest sud-est european, nu o dată legat de mitul grec.” (p. 219); despre Petre Stoica: „El este homo aestheticus printr-o orgolioasă individualizare.” (p. 163); „Livius Ciocârlie creează în paradigma lui A NU FI” (p. 145); despre Sorin Titel, vizavi de ideea „mitologiei imperiului”: „Povestirea devine o terapeutică a marilor frustrați.” (p. 127); „Este meritul lui Viorel Marineasa de a-i fi așezat pe mulți sub umbrela unui cenaclu.” (p. 156).

Precizările finale se așază în simetrie cu *Prefața*, deoarece istoricul literar reiterează și dezvoltă ideile de esență care au deschis volumul. Scopul principal al lucrării sale depășește intenția polemică: „Am precizat că geografia literară pe

care o propunem vizează înlocuirea unui tipar/canon care leagă ierarhiile de un centru – de o capitală – evitând înțelegerea «provinciei».” (p. 277) Firul conducător al lucrării este, potrivit autorului, policentrismul creator, obiectivele realizându-se din și pentru perspectiva „identității noastre europene”, perspectivă revendicată în prezent de literatura română: „Identitatea noastră europeană, central-europeană, răsăriteană sau balcanică nu instaurează un sistem de opoziții, ci un tip de dialog, necesar lumii de azi și, mai ales, lumii de mâine.” (p. 277)

Geografia literaturii române, azi conduce la înțelegerea noțiunii de „policentrism cultural” în sens creator: „Dar policentrismul cultural, așa cum îl înțelegem noi, protejează/recuperează, în același timp, valorile tradiționale, moderne și postmoderne.” (p. 278)

Banatul rămâne o provincie – în cel mai nobil sens al cuvântului – conținută într-o carte ce îmbrățișează întregul într-o formulă deopotrivă fascinantă și revelatorie.

Dana Nicoleta Popescu